

МАГИСТЪРСКИ ФАКУЛТЕТ
ДЕПАРТАМЕНТ „НАЦИОНАЛНА И МЕЖДУНАРОДНА СИГУРНОСТ“

ДИСЕРТАЦИЯ

НА ТЕМА:

***„ТРАНСГРАНИЧНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО
КАТО ИНСТРУМЕНТ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
ЗА ПОВИШАВАНЕ НА СИГУРНОСТТА В
СРЕДИЗЕМНОМОРСКИЯ РЕГИОН В НАЧАЛОТО
НА XXI ВЕК“***

за присъждане на научно-образователна степен „доктор“ по
професионално направление 9.1 Национална сигурност, научна
специалност „Стратегии и политики на сигурност“

ДОКТОРАНТ:

Дафинка Сидова

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

проф. д-р Венелин Георгиев

СОФИЯ,

2018 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

	стр.
Списък със съкращенията.....	5
Списък с таблиците.....	6
Списък с фигурите.....	8
Списък с диаграмите.....	9
УВОД.....	10
 ПЪРВА ГЛАВА. ЕВРОПЕЙСКИ ПОЛИТИКИ НА СИГУРНОСТ И СЪТРУДНИЧЕСТВО И ТЯХНАТА ЕФЕКТИВНОСТ.....	 17
1.1. Научни възприятия за „сигурност“. Сигурността като приоритетна сфера в политиките на ЕС.....	17
1.1.1. Теоретични и концептуални основи на сигурността.....	17
1.1.2. Основни етапи в развитието на Общата външна политика и политика на сигурност.....	25
1.2. Роля на Европейската политика на съседство. Същност и съдържание на трансграничното сътрудничество.....	32
1.2.1. Европейската политика на съседство – сигурност чрез стабилни междусъседски отношения.....	32
1.2.2. Философия, цел и принципи на ТГС.....	39
1.2.3. Възникване и развитие на ТГС в Средиземноморския регион.....	49
1.3. Ефективността като предмет на изследване и значението ѝ за ТГС.....	57
1.3.1. Дефиниции за ефективност. Връзката между ефективност на ТГС и „широката сигурност“.....	57
1.3.2. Основни теоретични схващания за измерване и оценка на ефективността.....	61
Изводи от Първа глава.....	68
 ВТОРА ГЛАВА. ИЗСЛЕДВАНЕ НА АКТУАЛНОТО СЪСТОЯНИЕ НА ТРАНСГРАНИЧНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО В СРЕДИЗЕМНОМОРСКИЯ РЕГИОН.....	 70
2.1. Анализ на външните фактори на влияние.....	70

2.1.1. Методика за проучване на външната среда.....	70
2.1.2. Структуриране на PESTEC-анализ.....	74
2.1.3. Особености в състоянието на „широката сигурност“ в средиземноморския трансграничен регион.....	85
2.2. Анализ на вътрешната среда на ТГС.....	95
2.2.1. Подходи и методи за анализиране на вътрешната среда.....	95
2.2.2. Изработване на SWOT-анализ.....	98
2.2.3. Специфика на силните и слабите страни, възможностите и заплахите на вътрешната среда на ТГС.....	107
2.3. Методика за изследване на ТГС и неговата ефективност.....	118
2.3.1. Основни етапи на построяване на модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС.....	118
2.3.2. Технология за разработване на сценарии.....	122
2.3.3. Изследователски инструментариум за верифициране на МИОЕ-ТГС и за усъвършенстване на ефективността на ТГС в Средиземноморския регион.....	125
Изводи от Втора глава.....	127

ТРЕТА ГЛАВА. УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА СРЕДИЗЕМНОМОРСКОТО ТРАНСГРАНИЧНО СЪТРУДНИЧЕСТВО. ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ.....128

3.1. Изработване на модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС в Средиземноморския регион.....	128
3.1.1. Обект и цел на МИОЕ-ТГС.....	128
3.1.2. Определяне на променливите, входните данни и очакваните резултати..	133
3.1.3. Избор на критерии за ефективност. Ограничения на МИОЕ-ТГС.....	138
3.2. Сценарийно планиране в контекста на средиземноморското ТГС.....	143
3.2.1. Подготвителен етап и избор на основните параметри.....	143
3.2.2. Определяне на тенденциите на избраните основни параметри. Разписване на сценариите.....	147
3.2.3. Валидиране на сценариите. Избор на най-правдоподобен сценарий.....	156
3.3. Верифициране на МИОЕ-ТГС. Инструменти за усъвършенстване на средиземноморското ТГС и неговата ефективност.....	159

3.3.1. Приложение на променливите и критериите за ефективност. Интегриране на МИОЕ-ТГС със сценарий „Златна среда“	159
3.3.2. Предложения за подобряване на стратегическото управление на средиземноморското ТГС.....	169
Изводи от Трета глава.....	176
 ОБЩИ ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ.....	 178
ПРИНОСИ.....	183
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	185
 ПРИЛОЖЕНИЯ.....	 188
 Списък с използваната литература.....	213

СПИСЪК СЪС СЪКРАЩЕНИЯТА

АЕГР - Асоциация на европейските гранични региони

ARLEM - Евро-средиземноморска асамблея на регионалните и местните власти

БЕНЕЛЮКС – Белгия, Нидерландия и Люксембург

БСПЕ – балансирана система от показатели за ефективност

ДЕОО - Договора за Европейска отбранителна общност

ДЕПО - Договор за Европейска политическа общност

ДЕС – Договор за Европейския съюз

ЕВРАТОМ - Европейската общност за атомна енергия

ЕЕА – Единен европейски акт

ЕИО - Европейска икономическа общност

ЕИСП – Европейски инструмент за партньорство и съседство

ЕИС – Европейски инструмент за съседство

ЕК - Европейска комисия

ЕОВС - Европейска общност за въглища и стомана

ЕП – Европейски парламент

ЕПС – Европейска политика на съседство

ЕС – Европейски съюз

ЕСС – Европейска стратегия за сигурност

ЕСП – Евро-средиземноморско партньорство

ЗЕС - Западноевропейски съюз

КЕ – критерий/и за ефективност

КР – Комитет на регионите

МИОЕ-ТГС – Модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС

НАТО - Организацията на Северноатлантическия договор

НПО – неправителствена/и организация/и

МСП – малко/и и средно/и предприятие/я

ОВППС – Обща външна политика и политика на сигурност

ООН – Организация на обединените нации

ОПСО - Обща политика за сигурност и отбрана

PESTEC - political, economic, social, technical, ecological and cultural (политически, икономически, социален, технологичен, екологичен и културен)

СзС – Съюз за Средиземноморието

SWOT – силни и слаби страни, възможности и заплахи

ТГС – трансгранично сътрудничество

СПИСЪК С ТАБЛИЦИТЕ

Таблица 1. Брой регионални инициативи по приоритетни сфери (ПС) в рамките на СзС за периода 2011-2015 г.

Таблица 2. Модел на съчетание между стратегическа карта и БСПЕ

Таблица 3. Резултати от оценяването на външните фактори на влияние върху ТГС

Таблица 4. Надеждност при оценяването на външните фактори на влияние

Таблица 5. Степен на съгласие между оценителите в рамките на шестте групи външни фактори

Таблица 6. Брой значими фактори според оценителите

Таблица 7. Избор на двата най-значими външни фактора за всяка от шестте групи

Таблица 8. PESTEC-анализ на средиземноморското ТГС

Таблица 9. Договорни инструменти между ЕС и държавите от Северна Африка и Близкия изток

Таблица 10. Примерна матрица след провеждане на „мозъчна атака (brainstorming)“ за SWOT-анализ

Таблица 11. Надеждност на петстепенната скала за оценяване на характеристиките на вътрешната среда на ТГС

Таблица 12. Степен на съгласие между оценителите в рамките на четирите категории характеристики на вътрешната среда

Таблица 13. Примерно определяне на ранговете и изчисляване на техните разлики

Таблица 14. Избор на трите най-важни характеристики за всяка от четирите категории на SWOT

Таблица 15. SWOT-анализ на ТГС в Средиземноморския регион

Таблица 16. Сравнение на основните изисквания за изготвяне на стандартни, стратегически и проекти с ефект на капитализация в рамките на ENPI-CBCMED 2007-2013 и ENI-CBCMED 2014-2020

Таблица 17. Матрица за определяне на характера на връзките на модела

Таблица 18. Матрица за TOWS-анализ

Таблица 19. Характер на връзките между променливите в МИОЕ-ТГС

Таблица 20. Резултати от експертната оценка на риска

Таблица 21. Алтернативни състояния и стойности на основните параметри в сценарийното планиране

Таблица 22. Консенсус между експертите по отношение на правдоподобността на оценяваните сценарии

Таблица 23. Консенсус между експертите по отношение на реалистичността на оценяваните сценарии

Таблица 24. Избор на по-правдоподобен сценарий

Таблица 25. Независима променлива $X_{(\% \text{ усвояване})}$

Таблица 26. Независима променлива $X_{(\text{бр. проекти})}$

Таблица 27. Независима променлива $X_{(\text{бр. партньори})}$

Таблица 28. Независима променлива $X_{(бр. държави)}$

Таблица 29. Интегриран модел на съчетание между стратегическа карта и балансирана система от показатели за ефективност на ТГС в Средиземноморския регион

Таблица 30. TOWS-матрица на стратегиите за управление на средиземноморското ТГС

СПИСЪК С ФИГУРИТЕ

- Фигура 1. Исторически цикъл на виждането за сигурността като благо
- Фигура 2. Видове
- Фигура 3. Партньорства в рамките на ЕСП
- Фигура 4. Сценарийна матрица на четирите квадранта
- Фигура 5. Модел на стратегическа карта
- Фигура 6. Степен на изпълнение, степен на ефективност и оценка на ефективност
- Фигура 7. Степен на изпълнение (СИ), степен на ефективност (СЕ) и оценка на ефективност (ОЕ)
- Фигура 8. Карта на средиземноморския трансграничен регион
- Фигура 9. Логическа връзка между позитивния политически фактор, силните страни и възможностите пред ТГС
- Фигура 10. Логическа връзка между негативния политически фактор, слабите страни и заплахите пред ТГС
- Фигура 11. Дедукция и индукция в процеса на моделиране
- Фигура 12. Входни и изходни данни
- Фигура 13. Етапи на изработване на стратегическа карта на ТГС в Средиземноморския регион
- Фигура 14. Етапи на изработване на БСПЕ на ТГС в Средиземноморския регион
- Фигура 15. Резултати според връзката им с целите и приоритети на ТГС в Средиземноморския регион за периода 2014-2020 г.
- Фигура 16. Обобщен вид на дизайна на вътрешната среда на ТГС
- Фигура 17. Конкретизиране на входните и изходните данни, касаещи МИОЕ-ТГС
- Фигура 18. МИОЕ-ТГС
- Фигура 19а. Описание на показател „Капацитет за финансова ангажираност“
- Фигура 19б. Описание на показател „Капацитет за проектна ангажираност“
- Фигура 19в. Описание на показател „Капацитет за партньорска ангажираност“
- Фигура 19г. Описание на показател „Капацитет за държавна ангажираност“
- Фигура 20а. Описание на сценарий 1 „Крчка назад“
- Фигура 20б. Описание на сценарий 2 „Златна среда“
- Фигура 21. Разположение на сценарий 1 и сценарий 2 спрямо ключовите движещи сили
- Фигура 22. Верифициране на МИОЕ-ТГС в рамките на сценарий 2 „Златна среда“ и по отношение на социалната сигурност
- Фигура 23. Стратегическа карта на ТГС в Средиземноморския регион

СПИСЪК С ДИАГРАМИТЕ

- Диаграма 1. Основни етапи във формирането на ОВППС – успехи и провали
- Диаграма 2. Разпределение на финансовите средства (в млрд. евро) за ЕПС и ТГС по програмни периоди
- Диаграма 3. Процентно разпределение на PESTEC-оценителите по държави
- Диаграма 4. Процентно разпределение на PESTEC-оценителите по институции
- Диаграма 5. Място на X върху оста x
- Диаграма 6. Място на Z върху оста x
- Диаграма 7. Разпределение по държави на участниците в несинхронизираната виртуална мозъчна атака
- Диаграма 8. Разпределение по институции на участниците в несинхронизираната виртуална мозъчна атака
- Диаграма 9. Процентно разпределение по държави на участниците в оценяването на вътрешната среда
- Диаграма 10. Процентно разпределение по институции на участниците в оценяването на вътрешната среда
- Диаграма 11. Общ брой на реализираните трансгранични проекти по програмни периоди
- Диаграма 12. Сравнение по програмни периоди на номиналния бюджет на средиземноморското ТГС
- Диаграма 13. Сравнение на разпределението на финансовите средства (в %) от ENPI-CB MED 2007-2013 и ENI-CB MED 2014-2020 по видове проекти
- Диаграма 14. Сравнение по програмни периоди на бюджет на средиземноморското ТГС като процентен дял от общия бюджет на съответния финансов инструмент
- Диаграма 15. Тенденция на капацитета за финансова ангажираност (усвояване на финансови средства)
- Диаграма 16. Тенденции на капацитета за проектна ангажираност (реализиране на трансгранични проекти – общо и по аспекти на „широката сигурност“)
- Диаграма 17. Тенденция на капацитета за партньорска ангажираност (брой участници)
- Диаграма 18. KE1 Процентен дял на усвоените средства – общо и по аспекти
- Диаграма 19. KE2 Брой реализирани трансгранични проекти – общо и по аспекти
- Диаграма 20. KE2(%проекти) - процентен дял на трансграничните проекти по аспекти
- Диаграма 21. KE3 Брой участници по програмни периоди
- Диаграма 22. KE3(%участници) участниците от държавите партньорки като процентен дял от всички участници
- Диаграма 23. KE4(риск) държави-партньорки на ЕС, подписали финансови споразумения

УВОД

От създаването си до днес, Европейският съюз (ЕС) е изправен пред предизвикателството да изгради и поддържа стабилна среда на сигурност, разбрана в широкия¹ смисъл на понятието. В интерес на ЕС е да подпомага държавите, с които граничи, за установяването на стабилно и добро управление на всички нива. В същото време, разширяването на ЕС доближава външните му граници до държави, характеризиращи се с икономически, политически и демократичен дефицит, което е предпоставка за възникването на редица заплахи за мира и сигурността, прерастващи в последствие в конфликти. Опитвайки се да предотврати нововъзникващите „разделителни линии“, ЕС поставя все по-голямо ударение върху сътрудничеството си със съседните държави.

Страни, с които ЕС изгражда тесни връзки посредством трансгранично сътрудничество (ТГС), са десет държави от Северна Африка и Близкия изток. Заедно със своите седем европейски партньори от северните брегове на Средиземно море, те образуват т.нар. Средиземноморски регион (или средиземноморски трансграничен регион).

Интересът на дисертанта към конкретната тема, свързана с ТГС и ползите от неговата ефективност за сигурността, води своето начало от проведени предишни изследвания при разработването на бакалавърска и магистърска тези. Желанието за по-задълбочено изследване на тематиката произтича от факта, че ТГС ясно се отличава със способността да еволюира във времето, както и да подобрява своята ефективност.

Актуалността на темата на дисертацията може да бъде доказана с множество аргументи, сред които се открояват няколко по-съществени. На първо място е стремежът на ЕС да създаде кръг от съседни държави, с които да бъде в близки, мирни и партньорски взаимоотношения. Страните от Северна Африка и Близкия изток продължават да са изправени пред сериозни проблеми, свързани с нестабилност и непостоянство на демократичните промени, икономическа стагнация, социално недоволство и нерешени конфликти (предимно етнически и религиозни). Именно несигурната ситуация в тези държави дава основание на ЕС,

¹*Настоящата дисертация разглежда сигурността през призмата на концепцията за „широката сигурност“.*

защитавайки своите интереси, да поддържа ангажимент към партньорите си от Средиземноморския регион чрез по-ефективно сътрудничество в областта на икономиката, социалната сфера, екологията, културата и др., в съгласие с целите на Барселонския процес.

За да отговори на поставените в Барселонския процес цели, ЕС създава политика, насочена към източните и южните си съседи, в рамките на която е предоставена възможност за ТГС – Европейска политика на съседство (ЕПС), неделима част от Общата външна политика и политика на сигурност (ОВППС). Целта на ЕПС като обединяваща политика е държавите около ЕС да се превърнат в стабилни и проспериращи, което от своя страна да гарантира сигурността от двете страни на границите. Заложените в ЕПС приоритети и цели са в съответствие с по-широките виждания на Европейската стратегия за сигурност, чийто стремеж е изграждането на една по-сигурна Европа чрез засилване на стабилността в съседните държави и по света като цяло. Важността на ТГС като ключов инструмент за повишаване на „широката сигурност“ се затвърждава от приетата през 2016 г. Глобална стратегия за външната политика и политиката на сигурност на ЕС.

Вторият факт е свързан с непълното проучване в български публикации, фокусиращи се върху ефективността на ТГС по отношение на аспектите на „широката сигурност“. Повечето изследователи разглеждат ролята на ТГС само в един от аспектите (Иванов, Владко; Гълъбинова, Юлияна; Тодорова, М.; Василева, Лиляна; Параскева Димитрова и др). Това е причина дисертационният труд да се съсредоточи върху добавената стойност от трансграничните проекти за политическата, икономическата, социалната, екологичната и културната сигурност. Стремежът е не само да се извърши теоретична обосновка и да се представят концептуални възгледи, но и да се проведе изследване на външната и вътрешната среда на средиземноморското ТГС и по подходящ начин да се интерпретират получените резултати. За нуждите на изследването в дисертацията се структурира и прилага модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС за периода след 2000 г., в рамките на ангажираните със средиземноморско сътрудничество програми – MEDA 2000-2006, ENPI-CBCMED 2007-2013 и ENI-CBCMED 2014-2020.

Обект на изследването в дисертацията е ТГС между държавите от Средиземноморския регион в началото на XXI век. ТГС се анализира като система, върху която оказват влияние две среди – вътрешна и външна. Дейностите, извършвани посредством това партньорство в контекста на ЕПС, допълват усилията на Евро-средиземноморското сътрудничество, чиято крайна цел е да се изгради зона на мир, стабилност, просперитет и добросъседство.

От своя страна, *предметът* на изследване е обвързан с ефективността на ТГС и способстването му за повишаване на сигурността и стабилността в Средиземноморския регион. Измерването на ефективността на средиземноморското ТГС се улеснява от въвеждането на независими и зависими променливи и критерии за ефективност. Нейното оценяване се усъвършенства чрез приложението на стратегически инструменти – стратегическа карта, балансирана система от показатели за ефективност, TOWS-анализ.

Основната теза, която дисертацията защитава е, че добавената стойност на ТГС към различните аспекти на „широката сигурност“ би нараснала, ако се създаде подходящ инструментариум, който отчита спецификите на външните фактори на влияние и на елементите на вътрешната среда. Създаването на подобрен модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС би допринесло за утвърждаване на ролята на сътрудничеството, притежаващо потенциала за осигуряване на устойчиво и хармонично развитие и повишаване на сигурността в държавите от Средиземноморието.

ТГС е с дългогодишна история и натрупан опит. Въпреки това, като значим проблем се обособява трудността при измерване и оценяване на неговата ефективност. *Целта* на дисертацията е да създаде по-добри и по-адекватни условия за измерване и оценка на ефективността на ТГС по отношение на аспектите на „широката сигурност“ и да бъдат формулирани препоръки относно развитието на ТГС между ЕС и държавите от Северна Африка и Близкия изток, в рамките на един правдоподобен сценарий до 2020 г.

За постигане на поставената цел в разработката се решават следните три групи *задачи*:

- Поставяне на теоретични и концептуални основи; преглед на европейските политики за сигурност и сътрудничество; проследяване на възникването и развитието на ТГС в контекста на ЕПС, както и изясняване на същността на

измерването и оценяването на ефективността на ТГС и връзката между нея и аспектите на „широката сигурност“;

- Изследване на актуалното състояние на средиземноморското ТГС, чрез проучване на неговите външната и вътрешната среда; обясняване на логическата връзка между външните фактори, елементите на вътрешната среда и резултатите от трансграничните проекти; формулиране на основния изследователски проблем; извеждане на методиката за изследване на ТГС и неговата ефективност;

- Моделиране на модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС, в т.ч. извеждане на независими и зависими променливи и критерии за ефективност; проследяване на основните тенденции в ефективността на ТГС; разработване на сценарии и избор на най-правдоподобния; верифициране на подобрения модел чрез интегрирането му в създадената възможна среда; очертаване на перспективи за развитие в средносрочен план и препоръки за усъвършенстване на ТГС и ефективността му.

Настоящият дисертационен труд включва в съдържанието си: увод, три основни глави, обобщаващи изводи и препоръки, основни приноси, заключение, приложения, пет списъка - със съкращения, с таблици, с фигури, с диаграми и с използваната литература.

Изследователската методика поставя стабилна основа за задълбочено анализиране на ТГС като инструмент на ЕС за повишаване на сигурността. Избраният набор от качествени и количествени подходи и методи улеснява постигането на целта и задачите, води до доказване на тезата, а също така подпомага дисертационното проучване и прави резултатите достоверни, актуални, значими и полезни в теоретико-приложен аспект.

Подходите за изследване, които подпомагат работата по дисертационния труд, са исторически, системен, процесен, моделен и сценариен. С прилагането на историческия подход се доказва, че ТГС не възниква от спонтанното поведение на представителите на регионалните и местни власти и общности, а представлява дългосрочен процес на задълбочено сътрудничество, спазващо определени принципи, за да реализира заложените цели по възможно най-ефективния начин.

Посредством системния подход се откриват, систематизират и описват общите свойства и атрибути на ТГС, закономерностите и вариантностите му, изучават се средите, оказващи влияние.

Процесният подход спомага за намиране на логическа връзка между външните фактори на влияние, елементите от вътрешната среда на ТГС и резултатите от трансграничните проекти.

Чрез моделния подход се постигат две основни задачи: първата е изработването на модел за измерване и оценяване на ефективността на средиземноморското ТГС; втората е верифицирането на модела, интегрирайки го в разработената сценарийна среда. За целта обектът на изследването – средиземноморското ТГС – се възприема като многофакторен обект, тъй като същността, състоянието и функционирането му зависят от много на брой и разнообразни по вид фактори.

Сценарийният подход се използва, за да се оценят и сравнят алтернативните възможности на фона на евентуални бъдещи развития, да се идентифицират свързани с ТГС и модела за измерване на неговата ефективност обстоятелства, събития и процеси, които биха могли да придобият важност в бъдеще. Също така се намалява въздействието на несигурността чрез идеята за „здравина и устойчивост“. Чрез сценарийното планиране се проучва и разбира връзката и влиянието на различните фактори, въздействащи върху ТГС, изразява се изследователска позиция и мнение, което отваря път за дискурс, основаващ се на рационални, общоразбираеми аргументи.

За да бъдат анализирани ТГС и влияещите му видове фактори, както и за да бъдат синтезирани критерии за ефективност на ТГС, в разработката се използват следните научно-изследователски методи и инструменти:

- методи – наблюдение, теоретичен анализ, индукция, дедукция, несинхронизирана виртуална мозъчна атака, научна и художествена абстракция, метод на експертните оценки, PESTEC-анализ, SWOT-анализ, сравнителен анализ, моделиране, верифициране, анализ на риска, Делфи-анализ в реално време, обработване на емпирични данни;

- инструменти – статистически (двуфакторен анализ без репликация, коефициент алфа на Кронбах, междукласова корелация, гаранционна вероятност, равнище на значимост, Z-тест, коефициент на рангова корелация на Спирман, коефициент на конкордация на Кендал), стратегически (стратегическа карта, балансирана система от показатели за ефективност) и софтуерни (MS Excel, IBM SPSS Statistics®).

Изследването е подкрепено с общо 76 таблици, фигури и диаграми,, визуализиращи по-ясно използваните данни, с цел по-лесно възприемане на направените твърдения, изводи и препоръки. Включени са и общо 26 приложения, вкл. обработените емпирични данни от експертните мнения и оценки, използвани за изготвяне на трите вида анализи: PESTEC, SWOT и Делфи.

В хода на разработването на дисертацията се налагат следните ограничения по отношение на:

- *времения обхват*, който обхваща периода от 2000 г. до 2020 г. Конкретизирането на времения период дава алтернатива за обстойно анализиране и мониторинг на ТГС и влияещите му среди, също така за предвиждане на развитието на партньорството в средносрочен план (до 2020 г.), ефективността от него спрямо сигурността и приложимостта на разработения подобрен модел за измерване и оценяване на ефективността на ТГС;

- *териториалния обхват* – изследването в дисертацията покрива включените в Средиземноморския регион държави: седем² държави-членки на ЕС (Кипър, Франция, Гърция, Италия, Малта, Португалия, Испания) и десет³ държави, съседни на ЕС (Алжир, Египет, Израел, Йордания, Ливан, Либия, Мароко, Палестинска автономия, Сирия, Тунис). Уточняването на зоната, която се анализира, позволява да се прецизират нейните специфични характеристики, нужди и фактори на влияние;

- *аспектите на „широката сигурност“* – политически, икономически, социален, екологичен и културен. Военната сигурност не е във фокуса на настоящето изследване. Политико-военните отношения между държавите в Средиземноморския регион, както и военните конфликти в част от тях се представят в най-общ план с цел изследване на поведението на държавите партньорки по отношение на участието им в трансгранични инициативи;

- *броя на външните фактори на влияние* – анализират се общо дванадесет външни фактора, оказващи влияние върху средиземноморското ТГС;

² Обединеното кралство (регион Гибралтар) също отговаря на критериите за участие в средиземноморската трансгранична програма, но няма реално участие.

³ Отношенията между ЕС и Турция са в обхвата на Политиката за разширяване, а не на ЕПС. Финансова помощ получава от Инструмента за предприемчивостна помощ, а не от ЕИС.

- *броя на характеристиките на вътрешната среда* – изследват се общо дванадесет характеристики, свързани със силните и слаби страни, възможностите и заплахите пред ТГС в Средиземноморския регион;

- *броя на критериите за ефективност* – три количествени и един качествен;

- *аспект на „широката сигурност“ и сценария, спрямо които се извършва верифицирането на модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС (МИОЕ-ТГС)* – за да се докаже, че моделът работи, той се прилага само спрямо социалната сигурност и най-правдоподобния сценарий.

Източниците на информацията при изготвянето на изследването са научни трудове предимно на чужди автори, множество европейски и национални нормативни и поднормативни документи, както и редица интернет-сайтове на институции, НПО, трансгранични инициативи и др. Емпиричните данни за изследването са подsigурени след обработване на контролни карти с експертни оценки и мнения на представители на публични институции на европейско и национално ниво, бизнес и неправителствени организации, научно-изследователски институти. За проучване на реализираните трансгранични проекти в периода 2000-2013 г. се използва базата данни на Knowledge and Expertise in European Programmes.

Относно *научно-приложното си значение*, изследването допринася за изясняване на проблемите при реализиране на трансгранични проекти и на бариерите пред развитието на сътрудничество в Средиземноморския регион. Едновременно с това, се създава МИОЕ-ТГС и се очертават практическите насоки за усъвършенстването на ТГС и ползите от него за политическата, социално-икономическата, екологичната и културна сигурност в анализираните държави. Използваният набор от качествени и количествени подходи и методи улеснява постигането на целта и доказването на тезата, подпомага работата на изследователя и прави резултатите актуални, значими и полезни в научно-приложен аспект. С постигнатите резултати, научният труд е подходящ както за учени, изследователи и студенти, така и за ръководни и експертни органи на централната и местната власт, представители от публичния, частния, неправителствения сектор и граждански организации както в България, така и в чужди държави, реализиращи ТГС.

ПЪРВА ГЛАВА.

ЕВРОПЕЙСКИ ПОЛИТИКИ НА СИГУРНОСТ И СЪТРУДНИЧЕСТВО И ТЯХНАТА ЕФЕКТИВНОСТ

Настоящата Първа глава на дисертацията прави преглед на основни европейски политики за сигурност и сътрудничество, на техните мисия, цели и приоритети. Като важен инструмент за повишаване на сигурността в ЕС, чрез изграждане на здрави партньорства със съседните държави, централно място заема ТГС. В края на главата се обръща внимание на понятието „ефективност“ и ролята, която ефективността заема по отношение на състоянието и бъдещото развитие на ТГС като средство за засилване на сигурността.

1.1. Научни възприятия за „сигурност“. Сигурността като приоритетна сфера в политиките на ЕС

1.1.1. Теоретични и концептуални основи на сигурността

В двадесет и първи век сигурността на ЕС е изправена пред множество предизвикателства, идващи както от самите държави членки, така и от страните извън ЕС. След разширенията, които ЕС предприема в периода 2004-2013 г., към територията му се присъединяват тринадесет държави от Централна и Източна Европа. Голяма част от тях се намират в ситуация на политическа нестабилност и икономически и социален колапс, с недобре функциониращи, дори липсващи, политики в сферата на сигурността, образованието, екологията, културата и т.н. В резултат на разширенията външните граници на ЕС се приближават все повече до държави, които са се превърнали в епицентрове на военни конфликти, граждански размирици и бунтове, каквито са държавите от Близкия изток и Северна Африка.

За да се опита да отговори на предизвикателствата, някои от които са се превърнали в реални заплахи, ЕС разработва и приема политики, касаещи сигурността и външните отношения. Също така предприема мерки и прилага инструменти, подпомагащи засиленото сътрудничество със съседните държави по отношение на „широката сигурност“. Политиките, чиито цели и приоритети са насочени към по-добра среда на сигурност и стабилни съседски отношения, са ОВППС и ЕПС.

Тъй като ТГС между ЕС и съседните държави се реализира в рамките на ЕПС, която е част от ОВППС, трансграничните проекти не са с военен характер, а спомагат за засилване на другите ключови сфери на „широката сигурност“. Поради този факт, настоящата дисертация не анализира в дълбочина отбраната и военната сигурност на ЕС, а само ги представя в най-общ план при проследяване на формирането на ОВППС до обособяването им в Обща политика за сигурност и отбрана (ОПСО).

Изследването на ОВППС и ЕПС е важна част от теоретичния фундамент на дисертационния труд и е обвързано със задачите за изпълнение, а оттам и с целта за постигане. Акцентирането върху ключовите моменти от развитието на двете европейски политики, очертаването на силните и слабите им страни и обобщаването на постигнатите резултати са основните етапи, за да бъдат анализирани политиките. Но преди това е необходимо да бъде изяснено понятието „сигурност“ и да се положат концептуалните основи, върху които да се изгради дисертационния труд.

Философските тълкувания и стратегическите размисли върху „войната“ водят началото си отпреди три хилядолетия, докато „сигурността“ се превръща в обект на теоретични анализи едва през втората половина на XX век. Независимо от това, през цялата човешка история сигурността е била жизненоважна необходимост и приоритетно благо. В монографичния си труд Политика на сигурност на Република България в началото на XXI век, С., НБУ, 2011 г., проф. Христо Георгиев прави кратък преглед на „пълния исторически цикъл на виждането за сигурността“ като индивидуално и/или колективно благо. Ако се следва принципът на цикличност, според който всяко нещо в исторически план рано или късно се повтаря, може да се приеме, че различните разбирания относно сигурността като благо се повтарят през определен период от време. Обобщен вариант на историческия цикъл на схващането за сигурността като благо е представен на фигура 1.

Независимо от множеството тълкувания на сигурността в научни трудове, международни и национални документи и др., тя доказва, че е необятен и неизследим феномен, за когото е трудно да бъде дадена еднозначна дефиниция. Настоящата дисертация няма амбиция да създава ново определение за „сигурност“. Целта е да бъдат представени някои базисни схващания, с чиято помощ да се премине към анализиране на ОВППС.

Фиг. 1. Исторически цикъл на виждането за сигурността като благо

Едно от най-разпространените обяснения за сигурността я определя като степен на устойчивост на вреди или на защита от тях, като това е приложимо за всеки уязвим и ценен актив (човек, жилище, общност, нация, организация и др.).⁴

В своя публикация от 1952 г. Арнолд Уолфърс дава дефиниция на сигурността, която се превръща в критерий за успешност в международните отношения, а именно: „Сигурността е ценност. Тя, в обективен план, измерва отсъствието на заплахи за постигнатите обществени ценности, а в субективен – отсъствието на страх, че тези ценности могат да бъдат накърнени, атакувани, застрашени.”⁵ В единомислие с това твърдение може да се каже, че колкото повече се засилва чувството на несигурност, толкова повече нараства потребността от сигурност и нуждата от опазване на тази изконна ценност. Или както българският учен и експерт по сигурността проф. Димитър Йончев отбелязва, че: „Несигурността е потенциално заложена в нашата човешка ситуация, при това като нещо, което сме в състояние да съзрем и да преживяваме, но ежедневието ни стремеж е да я избягваме. Така, водени от този стремеж, ние се насочваме към сигурността.”⁶

Според друг български изследовател „сигурността не е нито способност, нито състояние, нито система, нито потребност, нито предмет, нито каквото и да било определено от досегашните определения.” На емпирично ниво, проф. Рангел Гюров

⁴ Garcia, Mery Lynn. *e-Study Guide for: Design and Evaluation of Physical Protection Systems* [Електронна книга]. 2nd edition, Cram101 Textbook Reviews, 2012, Google Books, , https://books.google.bg/books?id=LSb2ATR3sfQC&printsec=frontcover&hl=bg&source=gbs_ge_summ ary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false , (посетен на 11.09.2016)

⁵ Wolfers, Arnold. *National Security as an Ambiguous Symbol* [Електронна статия]. *Political Science Quarterly*, Yale University, 1952, Vol. 67, No. 4, December, 1952, pp. 481-502, <http://links.jstor.org/sici?sici=0032-3195%28195212%2967%3A4%3C481%3A%22SAAAS%3E2.0.CO%3B2-R> (посетен на 13.09.2016)

⁶ Йончев, Димитър. *В търсене на сигурността. Сигурността в концепцията на присъствието*. С., Изток-Запад, 2014, с. 22

определя сигурността като „съотношение между необходимия и достъпния ресурс за развитие на дадена система във взаимодействието ѝ със средата, в която системата се намира.“ Казано по-кратко „сигурността е съотношение между състояние и способност“.⁷ Прилагайки това твърдение спрямо обекта на изследване, сигурността на участващите в ТГС страни е равна на съотношението между състоянието, в което се намират (предизвикателства, рискове, заплахи), и способността им да отговорят адекватно на обкръжаващата ги среда. Близко до това обяснение е и становището на Уолтър Липман, според който сигурността расте или намалява със способността на една нация да устои на дадена заплаха или да я победи. За него дадена нация е в състояние на сигурност, когато не ѝ се налага да жертва законовите си интереси, за да избегне война, и е способна, ако е предизвикана, да защитава тези интереси чрез война.⁸

Доцент Драгомир Кръстев твърди, че сигурността е тясно свързана с националните интереси, дори е производна от тях.⁹ Тази обосновка е валидна за националната сигурност, която като понятие започва да бъде използвано след Втората световна война от американски политолози. Мнението на проф. Васил Проданов е, че „националната сигурност е основно морално и политическо право на всяка държава, висше благо и цел, една от най-важните категории при вземането на политически решения“¹⁰. Проф. Георги Стефанов допълва, че най-общият показател за ефективността на външната политика на държава или съюз от държави е сигурността.¹¹ За ролята на сигурността на международната сцена, проф. Слатински казва, че: „...е критерият, измерителят, индикаторът за успешното или неуспешното участие на различните субекти в международните отношения“¹².

⁷ Гюров, Румен. *Сигурност и анализ: преосмисляне* [Електронна статия]. С., *Studia Analytica*, 2014, *Academia*, с.2, http://www.academia.edu/6925852/Гюров_Румен_Сигурност_и_анализ_преосмисляне_София_Studia_Analytica_12.01.2014_г_ (посетен на 13.09.2016)

⁸ Lippmann, Walter. *U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic* [Електронна книга], Boston, 1943, p. 51, https://books.google.bg/books?id=JOkhAAAAMAAJ&dq=U.S.%20Foreign%20Policy%3A%20Shield%20of%20the%20Republic&hl=bg&source=gbs_book_other_versions, (посетен на 13.09.2016)

⁹ Кръстев, Драгомир. *Политика на ЕС в областта на сигурността*. С., Военно издателство, 2010, с. 12 (По-нататък Кръстев, 2010)

¹⁰ Проданов, Васил. *Вътрешната сигурност и националната държава*. С., Военен журнал, No. 2, 1995, с. 9

¹¹ Стефанов, Георги. *Теория на международната сигурност*. С., Сиела, 2008, с. 9.

¹² Слатински, Николай. *Сигурност – същност, смисъл, съдържание*. С., Военно издателство, 2011, стр. 74 (По-нататък Слатински, 2011)

Сигурността е охарактеризирана като интегрална, т. е. всеки субект на световната сцена има равно право на сигурност, което може да бъде придобито само чрез осигуряване на това право за всички. В следствие на това свое твърдение, проф. Христо Георгиев окачествява природата на националната сигурност на „високоразвитите общества с пазарна икономика и плуралистична парламентарна демокрация“ също като интегрална. Той дори обръща внимание върху създаването на „система за интегрална сигурност“, където „безопасността на всяка страна и на човечеството като цяло могат да бъдат осигурени само чрез съвместните усилия на всички държави и политически сили.“¹³

Пречупвайки сигурността на една система, за каквато може да бъде прието и ТГС, през призмата на обекта на изследване на дисертационния труд, тя може да бъде определена като „мяра за устойчивостта на равновесното положение на системата“ (Слатински, 2011, стр. 121).

След Втората световна война и в периода на Студената война много анализатори, изследователи, политици и други изявени личности отъждествяват сигурността на една нация с нейната отбрана. С други думи, степента на гарантиране на сигурността би могла да се измери посредством потенциала на въоръжените сили на дадена държава или посредством дела от този потенциал, който трябва да бъде задействан в конкретна ситуация на заплаха (война).¹⁴ Традиционалистите определят „сигурността“ като свобода от всякаква реална военна заплаха за оцеляването на националната държавата в една анархична международна система. Според Стивън Уолт изследванията върху сигурността са „проучвания на заплахите от военна сила, на нейното използване и на контрола върху нея“¹⁵.

В началото на 80-те години започва преоценяване на отличаващото се със своя военен характер схващане за сигурността. Натрупаните проблеми в политически, социално-икономически и екологичен аспект от двете страни на „Желязната завеса“ се превръщат в предпоставка за разширяване на традиционното

¹³ Георгиев, Христо. *Политика на сигурност на Република България в началото на XXI век. С.*, НБУ, 2011, с.17 (По-нататък Георгиев, 2011)

¹⁴ Рачев, Валери, Георги Бахчеванов и др. *Национална и международна сигурност. С.*, Св. Георги Победоносец, 2005, с. 35. (по нататък Рачев и др., 2005)

¹⁵ Walt, Stephen. *The Renaissance of Security Studies [Електронна статия]. International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 2, International Studies Association, Jun. 1991, pp. 212-213, <http://www.jstor.org/stable/2600471?origin=JSTOR-pdf>, (посетен на 11.09.2016)

виждане за сигурността. Основоположник на концепцията за „широката сигурност“ е проф. Бари Бузан, около чиято книга „Хора, държави, страхове“ през 1983 г. се формира т. нар. „Копенхагенска школа“¹⁶. Освен военния сектор, Бузан за пръв път разграничава още четири ключови сфери на сигурността: политическа, икономическа, социална и екологична. Влиянието на обекта и предмета на изследването – средиземноморското ТГС и неговата ефективност - е насочено именно към аспектите на „широката сигурност“. Върху нея също се фокусират основната теза, целта и задачите на дисертационния труд.

В политически контекст сигурността е свързана със суверенитета, конституционните и идеологически принципи на държавата. Например, като потенциална заплаха за политическата сигурност на ЕС се приемат действията и събитията, насочени срещу европейските интеграционни процеси.¹⁷

Икономическата сигурност се гарантира от нивото и качеството на пазарите и ресурсите, както и от финансовата стабилност. В резултат националната икономика и благосъстоянието на населението поддържат нормални темпове на развитие (Buzan, Waever, de Wilde, 1998). Ограничаването на свободното движение на хора, стоки, услуги и капитал на територията на ЕС би довело до застрашаване на неговата икономическа сигурност.

В рамките на социалната сфера сигурността се изразява в устойчивост на традиционните модели на културата, езика, религията и поведенческите обичаи (Buzan, Waever, de Wilde, 1998). Промените в тези модели следва да се случват по естествен, а не по принудителен път, като резултат от общонационално осъзнаване, а не от вътрешен или външен натиск. През последните години социалната сигурност се обвързва предимно със стабилните нива на заетост, качеството на образованието и равните възможности за хората от т.нар. рискови групи (деца, възрастни, хора с увреждания и др.). През 2015 г., предимно в резултат на военните конфликти в Сирия и Ирак, в ЕС навлязоха огромен брой мигранти. При ненавременни и недобре планирани политически действия, мигрантските групи се

¹⁶ Други нейни изявени представители са: Ян де Вилде, Оле Уевър, Чарлз Шулиц и др.

¹⁷ Buzan, Barry, Ole Waever, J. de Wilde. *Security: A New Framework for Analysis* [Електронна статия]. USA, Colorado, Lynne Rienner Publishers, 1998, p. 22-23
<https://books.google.bg/books?id=j4BGr-Elsp8C&printsec=frontcover&dq=Security:+A+New+Framework+for+Analysis&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwiwm8q8hpLZAhWFECwKHW4SC7EQ6AEIJzAA#v=onepage&q=Security%3A%20A%20New%20Framework%20for%20Analysis&f=false>, (посетен на 11.09.2016) (По-нататък Buzan, Waever, de Wilde, 1998)

явяват като предпоставка за дестабилизиране на социалната сигурност в средносрочен и дългосрочен план.

Все по-ясно се забелязва отделяне на културния аспект от социалния. Културата е едновременно независима и зависима променлива на сигурността, според способността ѝ да повлияе върху възприемането и идентифицирането на заплахи. Заплахите за културната сигурност са резултат от негативните промени в културната среда, причинени както на национално ниво, така и на международно. За културна сигурност може да се говори, когато една държава или общност притежава способността да защитава своята културната идентичност, в т.ч. културното наследство (материално и нематериално). За културната среда на ЕС заплаха биха могли да бъдат новодошлите мигранти, които носят със себе си не само други религия и език, но културното им съзнание, обичаи и начин на живот са в значителна степен противоположни на европейските.

Наличието на екологична сигурност е свързано с постигането на синхрон в отношенията между хората и останалите видове в биосферата. Човешките дейности следва да не застрашават и да не нарушават климатичния баланс и биоразнообразието както на микро, така и на макро ниво (Buzan, Waever, de Wilde, 1998). Най-значимата заплаха за ЕС, от екологична гледна точка, би се оказало пренебрегването на проблемите, отнасящи се до състоянието на околната среда и климатичните промени.

Теоретичните възприятия за сигурността се разширяват както хоризонтално, така и вертикално – обект на заплахи е не само националната държава, но и отделните личности, социални групи, човечеството като цяло. Въпреки че Бузан е привърженик на реализма, той и неговите поддръжници смятат, че основната цел на изследванията върху сигурността, от конструктивна гледна точка, е да се вникне и разбере социалната реалност, както и смисъла, който социалните актьори влагат в нея. Широкият обхват на понятието „сигурност“ дава възможност за разнообразие от тълкувания, в зависимост от разбиранията и интересите на засегнатите лица и формира неговия мултидисциплинарен характер (Георгиев, 2011).

Защитниците на традиционното и на широкото разбиране за сигурността са участници в една от основните школи в науката за сигурността – реализма. Реализмът поставя защитата на националните интереси и сигурност преди всички

останали ценности, принципи, права и отговорности, касаещи външните отношения на международната сцена. Според Ханс Моргентау - съвременният баща на школата на политическия реализъм - „международната политика като всяка друга политика е борба за власт - каквито и да са нейните крайни цели, властта е непосредствената ѝ цел“, интересите се дефинират като сила, а моралът няма място в международната политика.¹⁸ За реалистите хуманизирането на конфликтите и превръщането ги в по-малко кръвопролитни и унищожителни е приоритетна задача на външната политика и политика за сигурност и отбрана. Използваните политическите подходи трябва да ограничават последствията от прилагането на сила. Главният метод, чрез който да се намалят размаха и последиците от конфликтите, да се контролира конфликта, като се направи изхода от него по-справедлив, е законотворчество, следващо принципа за „баланс на силите“. Примери за законодателство, подкрепящо реалистичните възгледи, са Хагското и Женевското международно хуманитарно право. (Слатински, 2011)

Противоположна на школата на реализма е школата на идеализма (либерално-институционална: Георгиев, 2011). От първостепенно значение във възгледите на идеалистите е спазването на моралните и правни принципи, в следствие на което се защитават националните интереси и сигурността (Слатински, 2011). За главен идеолог на школата се приема великият германски философ Имануел Кант, в чиято исторически непреходна книга „Към вечния мир“ той описва един свят, освободен от разрушителни войни и конфликти. В този идеалистичен свят народите са обединени, а мирът е активен и въпреки това не използва за дейностите си елементи, характерни за агресията, а осъществява чиста омиротворяваща интервенция.

Заимствайки идеята за „вечен мир“, един от най-изявените съвременни представители на школата на идеализма, Брус Ръсет, приписва способността за постигане на устойчив мир на демократичните общества. Неговото твърдение е, че мир може да бъде създаден и поддържан чрез транснационални и междунационални институции (напр. институциите на ЕС и на Организацията на обединените нации - ООН), чрез алианси и съюзи (НАТО¹⁹), чрез подsigуряване на

¹⁸Morgenthau, Hans J. and Kenneth W. Thompson. *Politics Among Nations; The Struggle for Power and Peace*. 6th ed., New York: Alfred A. Knopf, 1985, ISBN 0394335643, pp.33, 254

¹⁹Организацията на Северноатлантическия договор, НАТО, е международна организация за военно сътрудничество, основана с подписването на Северноатлантическия договор на 4 април

икономическо благосъстояние и политическа стабилност. Демократичните държави са много по-предразположени към осъществяване на изискванията за опазване на мира, отколкото автократично уредените държави.²⁰

По отношение на външната политика и политика за сигурност и отбрана идеалистите вярват, че постепенното развитие и хуманизиране на човечеството води до възникване и утвърждаване на универсален морал. Основавайки се на и спазвайки общоприетите морални принципи и норми, хората, взимащи политическите решения, биха се стремели да разрешават конфликтите по мирен начин. Ограничаването на възможностите за прилагане на сила следва да е водещ политически подход, затова междудържавните институции и съюзи постепенно изключват силата като инструмент на международните отношения (Слатински, 2011). Пример за идеалистичен проект е ЕС, в основата на който са Европейските общности, чийто „строеж“ започват Жан Моне и Робер Шуман през 1951 г. Днес политическата структура на ЕС и геополитическата му роля определят спецификата на стратегиите му в международно отношение. С течение на времето ЕС „изработва собствен стил на поведение в световната политика – по-сдържан и основан на използването на несилови инструменти“ (Кръстев, 2010, с.6), какъвто е и обектът на изследването на настоящата дисертация.

1.1.2. Основни етапи в развитието на Общата външна политика и политика на сигурност

Първата от задачите, заложили в уводната част и които дисертантът следва да изпълни, е свързана с анализиране на основните етапи в развитието на ОВППС. В нейния обхват влиза ЕПС, в чиито рамки функционира ТГС между ЕС и съседните му държави. В настоящата част на дисертацията се прави исторически преглед и се очертават трудностите и противоречията при създаване на политика на сигурност на европейско ниво.

1949 г. По настоящем е най-успешната и ефективна военнополитическа структура в световен мащаб. NATO [Официален сайт]. <http://www.nato.int>, (посетен на 15.09.2016)

²⁰Russett, Bruce. *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World* [Електронна книга]. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1993, pp.24-30, https://books.google.bg/books?id=W04_nwxO9AC&pg=PR3&dq=Grasping+the+Democratic+Peace:+Principles+for+a+Post-Cold+War+World&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwjV_YDCi5LZAhWkiaYKHSMBB1oQ6AEIJzAA#v=onepage&q=Grasping%20the%20Democratic%20Peace%3A%20Principles%20for%20a%20Post-Cold%20War%20World&f=false, (посетен на 15.09.2016)

Сигурността на Европа се утвърждава като висша политическа цел и основен предмет на политически дебати с края на Втората световна война, която става причина за унищожението на милиони хора, за разрушаването на хиляди обекти и инфраструктура от икономическо, социално и културно значение. Затова през 1950 г., със съгласието на Съвета на НАТО, се правят първите опити за водене на европейска външна политика и политика на сигурност, свързани с т.нар. план „Плевен“²¹. Планът предвижда създаването на европейска армия, формирана от пълното сливане на личния състав и въоръжението на държавите от Западна Европа, обвързана с политическите и икономическите институции на обединена Европа и функционираща „под единно европейско политическо и военноръководство“ (Кръстев, 2010, стр. 71). Същата година френският външен министър Робер Шуман представя план за частична интеграция, който дава тласък за създадената през 1952 г. Европейска общност за въглища и стомана (ЕОВС). Въпреки различията си европейските държави имат амбицията да защитават по най-добър начин своите интереси и потребностите си от сигурност. В резултат, на 27 май 1952 г. държавите от БЕНЕЛЮКС, Франция, Италия и ФРГ подписват Договора за Европейска отбранителна общност (ДЕОО). Почти паралелно с ДЕОО същите държави изработват проект на Договор за Европейска политическа общност (ДЕПО, 1953 г.). Парадоксално, държавата, инициирала ДЕОО и ДЕПО – Франция, става причина и за техния провал, след отхвърлянето им от френския парламент. Вследствие на провала на ДЕОО и ДЕПО и въз основа на Брюкселския договор, през 1954 г. биват подписани Парижките споразумения, с които Западният съюз²² е преобразуван в Западноевропейски съюз (ЗЕС)²³, а Италия и ФРГ се присъединяват към него.

Въпреки неуспехите, белязали военнополитическите отношения между европейските държави в периода след Втората световна война, с Римските

²¹На името на тогавашния френски министър-председател Рене Плевен.

²²Създаден с Договора за икономическо, социално и културно сътрудничество и колективна отбрана (Брюкселски договор) от 1948 г. Договорът се приема и като предшественик на споразумението за НАТО.

²³В същността си ЗЕС е международна организация, представляваща военнополитически съюз на европейските държави и предоставяща взаимни гаранции в случай на военно нападение. ЗЕС е натоварен със задачата да организира европейското сътрудничество в областта на отбраната, но в условията на Студената война главната роля на военнополитически актьор е изиграна от НАТО, докато дейността на ЗЕС е твърде скромна и ограничена (Кръстев, 2010). С други думи, въпросът за европейската отбрана се превръща в трансатлантически въпрос и в табу за Европа за десетилетия напред.

договори от 1957 г. се поставят основите на Европейската икономическа общност (ЕИО) и на Европейската общност за атомна енергия (ЕВРАТОМ). Учредяването на ЕИО позволява засилване на компетенциите на държавите в сферите на външно и вътрешно търговските отношения. Създава се зона за свободна търговия между френските, белгийските, холандските и италианските територии, като се цели „постепенното премахване на ограниченията в международната търговия и намаляването на митническите бариери“ (член 110 от Договора за ЕИО). Също така е създаден Европейски фонд за развитие, чрез който да се допринася за хармоничното развитие на световната търговия. На Европейската комисия (ЕК) е възложена водеща роля в полето на търговската политика. В член 237 е предоставена възможност на всяка европейска държава да се присъедини към ЕИО.

Според проф. д-р Христо Георгиев има две важни причини за неуспешните опити за създаване на общи политики в сигурността и отбраната. Първата причина е свързана с „изключително трудните икономически проблеми, породени от войната“, вследствие на които икономическото развитие взема превес над политическите и военни проблеми. Втората причина касае невъзможността на западноевропейските страни, в икономически аспект, да изградят „трети център на силowo противопоставяне“ наред с организациите НАТО и Варшавския договор²⁴. (Георгиев, 2011, с. 224)

Но желанието за засилване на интеграционните процеси не намалява и като резултат на 27 октомври 1970 г. е приет докладът на експертната група, председателствана от политическия директор на белгийското външно министерство Етиен д'Авиньон. Докладът има изключително важно място по отношение на създаването на система за Европейско политическо сътрудничество, която се явява междудържавен механизъм, институционализиращ принципа на консултации по всички приоритетни въпроси на външната политика. Въз основа на доклада „д'Авиньон“ биват установени редовни срещи между външните министри на държавите от ЕИО, а през 1974 г. е учреден и политическият орган Европейски

²⁴Организацията на Варшавския договор е основана на 14 май 1955 г. за противопоставяне на възприемания като заплаха съюз НАТО, побудено от включването на Западна Германия в НАТО в ратификацията на Парижките споразумения. Договорът действа през Студената война и след рухването на комунизма в Източна Европа страните започват да се оттеглят, а съюзът официално е разпуснат през юни 1991 г.

съвет, включващ държавните и правителствените ръководители.²⁵ Поради чувствителността на деветте²⁶ държави относно въпросите за сигурността и отбраната, тази проблематика продължава да бъде изцяло от компетенциите на националната държава.

В началото на 80-те години доводите против разширяване на компетенциите на Европейското политическо сътрудничество в контекста на сигурността започват да се разклащат. С приетата през 1983 г. Щутгартска декларация, както и с влизането в сила на Единния европейски акт (ЕАА) от 1987 г., държавите от ЕИО правят волеизявление за „по-тясно координиране на позиции си по политическите и икономическите аспекти на въпросите за сигурността“ (чл. 30, ЕАА). Въпреки това Европейското политическо сътрудничество не се сдобива с правомощия в отбранителната област.

Ставайки свидетели на конфликтите в Персийския залив, размириците в Близкия изток и разпадането на Съветския съюз (което слага край на Студената война), страните-членки на ЕИО концентрират усилията си в преобразуване на Европейското политическо сътрудничество в една система на обща външна политика и политика на сигурност. Въпреки дейността на ЗЕС, се наблюдава неспособността на страните-членки на ЕИО да реагират адекватно на настъпилите събития. Наложилата се намеса от страна на НАТО с проведените мироопазващи мисии на Балканите е доказателство за ниската степен на подготвеност на ЕИО за противодействие при реални военни заплахи и конфликти.

Съществува още една причина за решителността за промяна – присъединилите се към ЕИО Гърция (1981 г.), Испания и Португалия (1986 г.) и обединилите се територии на Западна и Източна Германия (1990 г.) са млади демократични държави, заради които трябва да бъдат предприети редица вътрешноевропейски реформи. Не само присъединилите се три държави, но и перспективата за присъединяването на още три през 1995 г. – Австрия, Швеция и Финландия – е основание за преразглеждане на политиките. Затова, след поредица от междуправителствени конференции, през 1992 г. в Маастрихт се стига до

²⁵Bindi, Federica (Ed.) et al. *European Union Foreign Policy: A Historical Overview // The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe's role in the World* [Електронна книга]. Booking Institution Press, Washington D.C., 2010, pp. 18-19, http://hist.asu.ru/aes/FPEU_0815701403.pdf, (посетен на 10.10.2016), (По-нататък Bindi, 2010)

²⁶През 1972 г. към Европейската общност се присъединяват Обединеното Кралство, Дания и Ирландия.

подписването на Договора за Европейския съюз (ДЕС), който влиза в сила през 1993 г.

Маастрихтският договор изгражда тристълбов²⁷ модел, чийто втори стълб е посветен на ОВППС, която трябва да опазва общите ценности, основните интереси и независимостта на ЕС и да укрепва сигурността на държавите членки по всички възможни начини. Също така в чл. J.1.2 от ДЕС се подчертава, че ОВППС трябва да спомага за опазване на мира и укрепването на международната сигурност, демокрацията и върховенството на правовата държава, да насърчава международното и систематично сътрудничество, както и съвместните операции²⁸. ТГС е разпознато като обединяващ фактор, значим както за икономическия растеж, така и за териториалното сближаване. Интегративната функция на ТГС се подсилва както от създаването на икономически и валутен съюз, така и от залегналия в чл. J.3b принцип на субсидиарност, който се разглежда по-нататък в настоящата глава.

Нерешителните действия и нестабилната позиция на ЕС спрямо кризата в бивша Югославия, както и липсата на категоричност на ОВППС, са причина за преразглеждане на клаузите в ДЕС. В същото време се налага двуполусно виждане по отношение на развитието на европейската сигурност и отбрана, където от едната страна са евроцентристите²⁹ възгледи, а друга - атлантическите³⁰. Въпреки това обаче, през 1997 г. се стига до подписването на Амстердамския договор, който влиза в сила на 1 май 1999 г. Съгласно новия договор ЕК разширява обхвата на своите правомощия в сферата на ОВППС, които могат да бъдат приравнени с тези на държавите членки. Също така тя има право да предлага оптимизиране на бюджета на ОВППС, тъй като е отговорна за изпълнението му. Този договор създава нова институция, пряко ангажирана с ОВППС – върховен представител по ОВППС³¹, който изпълнява и длъжността генерален секретар на Съвета на ЕС. Най-

²⁷Първият стълб е наднационален и обединява вече съществуващите икономически Общности. Третият се отнася до сътрудничеството в областта на правосъдието и вътрешния ред и се основава на междуправителствено сътрудничество, както втория.

²⁸Примери за съвместни операции: мониторинг на изборите и подкрепа за демокрацията в Русия, Южна Африка, Палестина, хуманитарна помощ в бивша Югославия, изграждане на администрация в Мостар, поддържане на мирния процес в Близкия изток и др.

²⁹Техните поддръжници Германия и Франция защитават изграждането на стабилна „европейска идентичност в сферата на отбраната“ и засилване ролята на ЕС като военнополитически фактор.

³⁰Основите им поддръжници - Обединеното кралство и САЩ - се стремят към съхраняване и укрепване на НАТО като основен актьор не само в западната, но и в общоевропейската система на сигурност.

³¹Първият върховен представител по ОВППС е Хавиер Солана Мадриага.

общо задълженията му се свеждат до формулиране, подготовка и изпълнение на политическите решения на Съвета на ЕС, както и водене на политически диалог с трети страни от името на Съвета на ЕС (Кръстев, 2010). Освен инструментите, въведени от Маастрихтския договор, Договорът от Амстердам въвежда като инструмент общите стратегии³², изразяващи волята на ЕС за сътрудничество с трети държави. Първата обща стратегия е между ЕС и Русия и е подписана месец след влизането в сила на Амстердамския договор. Година по-късно е изготвена и обща стратегия с държавите от Средиземноморието в унисон с Барселонския процес, на който се обръща специално внимание при проследяване на развитието на ТГС.

Много скоро обаче, механизмът на ОВППС показва неефективност при реализирането на конкретни задачи заради междуинституционална конкуренция. При тези вътрешни разногласия планираното пето разширение³³ на ЕС заплашва ОВППС да се превърне в „по-аморфна, неудачна и ограничена в своите реални възможности“ (Кръстев, 2010, с. 108). За да бъдат подготвени институциите на ЕС да функционират в разширен състав, държавите членки приемат Договора от Ница (в сила от 2003 г.). В него специално място намират процедурите на засилено сътрудничество, макар и не за военни и отбранителни въпроси, поради несъгласие от страна на Обединеното кралство.

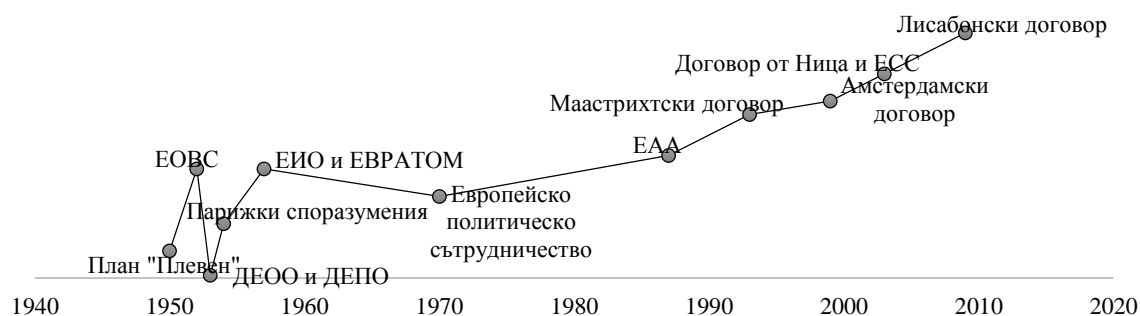
На 12 декември 2003 г. в Брюксел Европейският съвет одобрява Европейската стратегия за сигурност (ЕСС) „Сигурна Европа в един по-добър свят“³⁴. ЕСС идентифицира ключовите заплахи, с които Европа трябва да се справи: тероризъм, разпространение на оръжия за масово унищожение, регионални конфликти, липса на демократични институции и зачитане на човешките права, организирана престъпност. За да се гарантира сигурността на Европа в глобализацията се свят, многостранното сътрудничество в рамките на ЕС и извън него се превръща в императив. Подчертава се като стратегически приоритет партньорството с държавите от съседните региони, в т.ч. и ТГС. (Bindi, 2010)

³² ЕС приема общи стратегии по въпросите за сътрудничеството си освен с Русия и Средиземноморския регион, с държавите от Западните Балкани и с Украйна.

³³ През 2004 г. към ЕС се присъединяват бившите социалистически страни Естония, Кипър, Латвия, Литва, Малта, Полша, Словакия, Словения, Унгария и Чехия.

³⁴ Изготвена под ръководството на Хавиер Солана, който по това време освен върховен представител за ОВППС е и генерален секретар на ЗЕС.

Поредната криза с политически и икономически характер, пред която се изправя ЕС, е свързана с пълноправното членство на новите десет държави от Източна Европа и отхвърлянето на проекта за Европейска конституция през 2005 г. Позициите на държавите членки се разделят на две страни: част от държавите виждат развитието на ЕС като икономическо обединение, във вид на свободен общ пазар, а останалите държави „искат укрепване на политическите структури на ЕС и разширяване на пълномощията на наднационалните органи“ (Кръстев, 2010, с. 125). Но през годините ЕС успява да натрупа значителен опит в опазването на политическата стабилност. Уповавайки се на правната си база - *Acquis communautaire*³⁵ – и следвайки неотлъчно своята главна цел – задълбочаване на интеграционните процеси – ЕС-27³⁶ слага край на кризата с одобряването на Лисабонския договор³⁷ (в сила от 1 декември 2009 г.) Диаграма 1 представя в обобщен вид акцентите от извършения исторически преглед на пътя на ЕС към ОВППС.

Диаграма 1. Основни етапи във формирането на ОВППС - успехи и провали

Договорът от Лисабон е безспорен успех както по отношение на институционалните въпроси, така и на въпросите по сигурността, международното сътрудничество и отбраната. С реформите, които Лисабонският договор извършва, се правят редица важни нововъведения. Едно от тях е, че се отменя тристълбовата система, а ЕС придобива единна юридическа идентичност, което спомага за утвърждаването му като международен актьор на геополитическата сцена. Друга

³⁵Понятието се използва като обединително за всички договори, законодателни актове, декларации, резолюции, международни споразумения на ЕС и решенията на Съда на ЕС.

³⁶Държавите членки стават 27 след присъединяването на България и Румъния на 1.01. 2007 г., а на 01.07.2013 г. Хърватия става 28-мата държава-членка на ЕС.

³⁷Обединява два договора – Договор за Европейския съюз и Договор на функционирането на ЕС.

новост е, че се признават правата, свободите и принципите, залегнали в Хартата за основните права, и дава на разпоредбите в нея задължителна правна сила³⁸.

Важна трансформация и затвърждаване на статута си получава Върховният представител на ЕС по външните работи и политиката на сигурност³⁹, който не само се занимава с въпросите по ОВППС, но и представлява ЕС пред цялата международна общност. В същото време той е и заместник-председател на ЕК, както и председателства Съвета на министрите по външните работи. Дейността на Върховния представител е подпомагана от Европейската служба за външна дейност и от Делегациите на ЕС в трети страни.

Съществена част от ОВППС е ЕПС, чиято цел е да се постигне териториално, икономическо и социално сближаване, тясна политическа връзка и възможно в най-висока степен икономическа интеграция. ЕПС е основната политика, която се занимава с ТГС между ЕС и съседите му на юг и на изток, което налага по-детайлното ѝ разглеждане. Следващата част на Първа глава изяснява еволюцията в развитието на ЕПС и насочва фокуса към един от най-важните инструменти за сътрудничество – ТГС – и към неговата ефективност.

1.2. Роля на Европейската политика на съседство. Същност и съдържание на трансграничното сътрудничество

1.2.1. Европейската политика на съседство – сигурност чрез стабилни междусъседски отношения

С разширяването през 2004 г. ЕС разпростира границите си до страните на север от Черно море и се приближава все повече до Близкия изток. Стремещът на ЕС да предостави сигурност, стабилност и устойчиво развитие на своите граждани се преплита със стремежа му за по-близко сътрудничество с непосредствените му съседи⁴⁰ - Армения, Азербайджан, Беларус, Грузия, Молдова, Украйна (влизащи в

³⁸Протокол към Лисабонския договор ограничава прилагането на Хартата в Обединеното кралство и Полша.

³⁹От 2014 г. на поста е италианският политик и дипломат Федерика Могерини. Неин предшественик е баронеса Катрин Аштън, която е и първият Върховен представител, назначена съгласно Лисабонския договор.

⁴⁰Русия не е част от ЕПС и партньорството с нея се финансира от ЕИС (ЕИСП). Нейните отношения с ЕС са регламентирани със Стратегическо партньорство в четири общи пространства: външно, икономическо, пространство на свобода, сигурност и правосъдие и пространство на изследвания, образование и култура.

Източното партньорство), Алжир, Египет, Израел, Йордания, Ливан, Либия, Мароко, Палестинската автономия, Сирия, Тунис (участващи в Евро-средиземноморското партньорство, което заедно със Съюз за Средиземноморието, се разглеждат в частта, анализираща възникването и развитие на ТГС в Средиземноморския, поради връзката им с него и неговата ефективност като обект и предмет на изследването).

Политическата и икономическа взаимозависимост на ЕС със съседите му се превръща в реалност, затова през 2003 г. е поставено началото на ЕПС. Съветът на ЕС и ЕП одобряват предложения от ЕК доклад: „Добросъседство в една по-широка Европа: нова рамка на отношенията с източните и южните ни съседи“. На негова база през май 2004 г. е приет Стратегически документ за ЕПС, който подробно разписва атрибутите на новата политика: визия, цели, принципи, обхват, инструменти (вкл. финансови), добавена стойност и др. Тъй като обектът и предметът на изследването оперират в обхвата на ЕПС, е необходимо да бъде направен кратък обзор на нейната специфика. Изследването на ЕПС подкрепя основната теза и целта на дисертационния труд и е в синхрон с тях.

Главен аргумент за създаването на ЕПС е да се обединят усилията на ЕС и съседите му за реализирането на общи интереси като: повишаване на съвместното производство, икономическия растеж и външната търговия; създаване на една разширена зона на политическа стабилност и функциониращо върховенство на закона; насърчаване на обмена на човешки капитал, идеи, знания и култура. Друго основание е справянето с трансграничните заплахи – от тероризма до замърсяването на въздуха.⁴¹

ЕПС не премахва изградените преди нея политически механизми за сътрудничество с източните и южните съседи, а ги обединява, надгражда и обогатява. Програмите MEDA и TACIS⁴² са предшественици на ЕПС, имащи

⁴¹ *Commission of the European Communities. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Brussels: COM (2003) 104 Final, 11.03.2003, pp.3-4, http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf, (посетен на 20.10.2016)*

⁴² *TACIS – действа в периода 1991-2006 г. за стимулиране на партньорството на ЕС с Общността на независимите държави (ОНД). TACIS притежава регионални, трансгранични и междудържавни елементи и се фокусира върху техническата помощ, чрез която да бъдат извършени политически реформи и преход към пазарна икономика. Слабостта ѝ се изразява в липсата на акцент върху инвестициите и регионалните икономически реформи.*

твърде ограничен обхват, което създава пропуски във външната политика и сътрудничеството.

В ЕПС партньорите на ЕС имат широк спектър от възможности за развитие, без обаче да имат перспективата за присъединяване като пълноправни членове. ЕС предлага на съседите си възможност за достъп до вътрешния си пазар, ръководен от свободното движение на хора, стоки, услуги и капитали, достъп до финансовите инструменти за подкрепа, както и възможност за подобряване на ТГС по сухоземните и морски граници. Те могат да се облагодетелстват от сътрудничество в следните сфери: политически диалог; икономика и търговия; правосъдие, свобода и сигурност; гражданско общество и местни власти; мобилност и миграция; селско стопанство; енергийна сигурност; култура и медии; образование, обучение и изследвания; околна среда и климатични промени; здравеопазване; транспорт; информационно общество; подкрепа за младежта и равенството между половете. Съществува и опцията ЕС да покани държавите съседи за участие в различни инициативи и действия в рамките на ОВППС, ОПСО и Европейската стратегия за сигурност. Съседите могат да се включат и в тематични програми като TEMPUS, LIFE+, Erasmus Mundus и др.⁴³

От своя страна ЕС изисква от партньорите си изпълняване на условия, свързани с предприемането и реализирането на политически, икономически и институционални реформи, а също и с ангажираност към опазване на общи ценности като демокрация, зачитане на човешките права, икономическо и социално сближаване. Както отбелязва бившият европейски комисар по Политиката за разширяване и ЕПС Щефан Фюле, „ЕПС е взаимно печеливша игра – колкото по-високи са амбициите на нашите съседи за реформи, толкова по-категоричен е нашия отзив към тях.“⁴⁴

В основата на ЕПС са двустранните отношения на ЕС с всяка от шестнадесетте държави, от които дванадесет са по-активни партньори на ЕС и имат подписани споразумения за партньорство и планове за действие. ЕС се стреми към диференцирана политика, в която всяка държава е насърчавана да извършва

⁴³EU Neighbourhood Info Centre [Официален сайт]. Partnership//The European Neighbourhood Policy (ENP), http://www.enpi-info.eu/main.php?id=344&id_type=2, (посетен на 20.10.2016)

⁴⁴European Commission [Официален сайт]. Press releases database//Press Release details//Five years of European Neighbourhood Policy: more trade, more aid, more people-to-people contacts, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-566_en.htm?locale=en, (посетен на 30.10.2016)

реформи със собствени приоритети и със скоростта, която сама прецени. Ето защо, след стартирането на ЕПС, ЕК изготвя доклади за страните, като в тях се описва състоянието на институциите и отделните сектори, както и разликите между конкретната държава и ЕС. Въз основа на докладите се договарят планове за действие, очертаващи приоритетните области за реформиране. Взимайки предвид планове за действие, ЕС очертава стратегически документ за седемгодишна бюджетна рамка и две индикативни програми за период от три години и половина всяка. ЕК годишно оценява ЕПС и публикува доклади за напредъка.

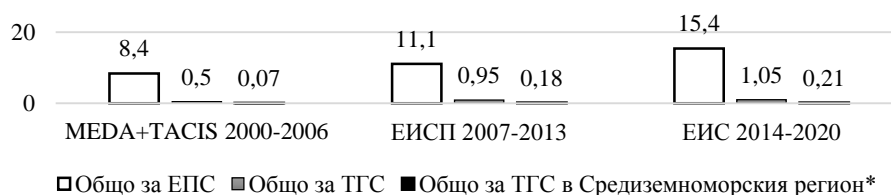
В периода от 2004 г. до 2006 г. ЕПС се намира в преходен период, в който предишните политически и финансови способи за сътрудничество да бъдат сближени и хармонизирани. Пълната институционална интеграция започва със стартирането на многогодишната рамка 2007-2013 г., а финансирането е централизирано в Европейския инструмент за съседство и партньорство (ЕИСП). Новият инструмент си поставя за основна цел да създаде пространство на споделени ценности, стабилност и просперитет, засилено сътрудничество и по-дълбока икономическа и регионална интеграция. Той е много по-гъвкав механизъм, който „се задвижва“ от волята за сътрудничество от страна на партньорите на ЕС. С други думи, разпределението на средствата зависи от нуждите на държавата, капацитета ѝ за усвояване и нивото на изпълнение на договорените реформи.⁴⁵

Бюджетът, с който разполага ЕИСП за периода 2007-2013 г., възлиза на 11.1 млрд. евро, което е с 24% повече бюджета на инструментите, оперирали в периода 2000-2006 г. и с 28% по-малък от средствата, предвидени за периода 2014-2020 г. Както е показано на Диаграма 2, инвестирането в държавите-партньори на ЕС (вкл. и за реализиране на ТГС) се увеличава равномерно, но и с не малък ръст, с всеки нов програмен период. Подробното разпределение на средствата за ТГС в Средиземноморския регион се изследва във Втора глава.

С влизането в сила на Лисабонския договор ЕС разпознава необходимостта от ревизиране на ЕПС. Амбициите за усилване на участието на ЕС в разрешаването на продължителни конфликти и ефективното използване на ОВППС са предпоставка за насърчаване на съвместните действия с партньорите от ЕПС по ключови въпроси на сигурността. Създаването на Европейската служба за външна

⁴⁵EU Neighbourhood Info Centre [Официален сайт]. Partnership//About ENPI, http://www.enpi-info.eu/main.php?id_type=2&id=754, (посетен на 30.10.2016)

дейност има за цел да проучва склонността на съседните държави към сътрудничество и сближаване на отношенията с ЕС.

Диаграма 2. Разпределение на финансовите средства (в млрд. евро) за ЕПС и ТГС по програмни периоди⁴⁶

* Бюджетът, отпуснат за държавите извън ЕС. Същото е релевантно и за данните „Общо за ТГС“.

Но вътрешнополитическите реформи не са най-сериозното основание за цялостно ревизиране на ЕПС в средносрочен и дългосрочен план. През 2010 г. на преден план излизат редица дестабилизиращи ситуации от външнополитически характер. Започналите от Тунис политически сътресения, придружени с нарастване на обществено недоволство към авторитарните режими и граждански размирици се разпространяват и в други страни от южното Средиземноморие и Близкия изток. Събитията, известни още като „Арабската пролет“, правят явни недостатъците при прилагането на ЕПС от страна на ЕС. През годините ЕС допуска компромиси с изискванията към съседите си за извършване на демократични реформи и зачитане на правата на човека. Основна причина за толерантността на ЕС е енергийната му зависимост от държави като Либия и Алжир. Други основания са стратегическите търговски интереси на ЕС в региона, както и опасението, че властта може да

⁴⁶DRN-ADE-PARTICIP-DIE-ODI-EIAS-ICE. *Evaluation of the Council Regulation №2698/2000 (MEDA II) and its implementation, Final Report Volume III: Annexes, June 2009, pp. 57-62;*

Tacis programme (2000-2006). Council Regulation (EC, Euratom) No 99/2000 of 29 December 1999, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Ar17003> (посетен на 10.11.2016)

European Commission. European Neighbourhood and Partnership Instrument 2007-2013. Overview of activities and results. Development and Cooperation - EuropeAid, p. 61,

https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/overview_of_enpi_results_2007-2013_en_0.pdf, (посетен на 10.11.2016)

European Commission (EuropeAid), Programming document for EU support to ENI Cross-Border Cooperation (2014-2020). Programming of the European Neighbourhood Instrument (ENI) - 2014-2020, p. 29, https://eeas.europa.eu/enp/pdf/financing-the-enp/cbc_2014-2020_programming_document_en.pdf, (посетен на 10.11.2016)

Държавите-членки на ЕС се подпомагат от Европейския фонд за регионално развитие и сумата, която се отпуска за участието им в ТГС с трети страни е, както следва: 591 млн. евро за 2007-2013 г. (87 млн. евро за Средиземноморието) и 634 млн. евро за 2014-2020 г. (104 млн. евро за Средиземноморието).

попадне в ръцете на религиозно-екстремистки организация, какъвто е случаят със Сирия.

По същото време Русия, Беларус и Казахстан основават митнически съюз и заявяват категоричност за създаването на Евразийски икономически съюз⁴⁷. Пред ЕС се издига предизвикателството да остане привлекателен за източните си партньори и да съумее да им предложи по-стабилно сътрудничество и повече възможности за финансиране с цел по-дълбоки и ефективни реформи.

Съвместният документ между ЕК и Върховния представител на ЕС със заглавие „Нов отговор на едно променящо се съседство“⁴⁸ от май 2011 г. декларира ревизирането на ЕПС. Документът слага ударение върху конкретни критерии за „дълбока“ демокрация: свободни избори, свободни медии, независима съдебна система, борба с корупцията, реформиране и демократичен контрол върху структурите за сигурност. Създава се Европейска фондация за демокрация, която подкрепя чрез грантове неправителствени организации, граждански структури, синдикати и др. в държавите от ЕПС с цел повишаване на техния капацитет и ефективност. За първи път ЕС въвеждат наказателни мерки за държавите, които нарушават демократичните ценности и човешките права. Финансовата помощ се спира, но без да се засягат средствата в подкрепа на гражданското общество. Лоялните си партньори ЕС поощрява с либерализиране на пазарите и визовия режим. Държавите, които извършват по-дълбоки и бързи реформи, могат да разчитат на по-голяма подкрепа от страна на ЕС.

Обновената ЕПС доразвива „Партньорството за демокрация и споделен просперитет с южното Средиземноморие“, договорено през март 2011 г. като непосредствен отговор на „Арабската пролет“.

От началото на 2014 г. ЕС навлезе в нов седемгодишен програмен период. ЕИСП се трансформира в Европейски инструмент за съседство (ЕИС) и разполага с увеличен бюджет от 15,4 млрд. евро. С цел да повиши ефективността на финансовата подкрепа, ЕС се концентрира върху договорените политически цели

⁴⁷Започва официално да функционира от 01.01.2015 г. с членове Русия, Беларус, Казахстан, Киргистан и Армения.

⁴⁸*Joint Communication by the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy and the European Commission. A New Response to a Changing Neighbourhood. A review of European Neighbourhood Policy, Brussels, 25 May 2011,*
https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_9_komsuluk_politikalari/A_review_of_European_Neighbourhood_Policy.pdf, (посетен на 10.11.2016)

и прави финансовите програми по-фокусирани, с по-бързи и по-кратки процедури. Насърчават се по-тесните връзки между ЕС и страните партньори, за да се даде възможност на гражданите да участват в успешни вътрешни програми на ЕС (напр. за студентска мобилност, младежки програми или в за подкрепа на гражданското общество). Обособени са четири вида сътрудничества, които са обект на финансиране: двустранни, регионални, междурегионални и трансгранични.

През ноември 2015 г. ЕК и Върховният представител на ЕС издават съвместен документ⁴⁹, в който се прави предложение за реновиране на ЕПС. Предложението е тясно свързано с интензивността на мигрантския поток предимно от Сирия, насочен към държавите-членки на ЕС. Фокусът върху диференциацията в партньорските отношения и взаимозависимостта със съседните държави се засилва, както и ролята на универсални ценности като стабилизиране и укрепване на партньорството, добро управление, демокрация, върховенство на закона, защита на човешките права. В документа се констатира, че ЕС е ограничен в преодоляването на предизвикателствата в съседните региони, защото ангажираността и желанието на всяка държава за партньорство с ЕС са индивидуални. Въпреки това новата ЕПС има за цел да създаде условия за позитивно развитие. Общите приоритети, които се формулират, са свързани с:

- икономическото развитие - търговия, бизнес модернизация и предприемачество, младежка заетост, транспортна свързаност, енергийна сигурност и „зелена“ енергия;
- измерението „сигурност“ – реформиране на сектора за сигурност, справяне с тероризма и организираната престъпност, превенция на радикализацията, борба с киберпрестъпността, смекчаване на риска от химически, биологични, радиологични и ядрени атаки, засилване на действията в рамките на ОПСО, кризисен мениджмънт;
- миграция и мобилност – справяне с незаконната миграция, международна защита и предоставяне на убежище, безопасна и законна мобилност, подобряване

⁴⁹European Commission and High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Review of the European Neighbourhood Policy. Brussels, JOIN (2015) 50 final, http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/documents/2015/151118_joint-communication_review-of-the-enp_en.pdf, (посетен на 18.11.2016)

и улесняване на мобилността на академични и висококвалифицирани кадри от съседните държави, сътрудничество в управлението на границите;

- регионалното измерение – развиване на нови подходи за сътрудничество със съседите на ЕС, провеждане на редовни обсъждания и консултации в рамките на макро-регионални стратегии и програми за териториално сътрудничество в области като миграция, енергетика, сигурност, здравеопазване и др.;

- ефективност на финансирането – по-голяма гъвкавост на финансовите инструменти, повишаване медийното участие за увеличаване на информираността на обществеността.

Докато ЕПС се занимава с външните отношения със съседните страни като цяло, програмите за ТГС акцентират върху равнопоставено партньорство на местно и регионално ниво. Фокусът се насочва към обекта на изследването, който е едно от приоритетните партньорства на ЕПС. Проучването се съсредоточава върху същността на ТГС, предпоставките за неговото възникване и развитие в рамките на Средиземноморския регион.

1.2.2. Философия, цел и принципи на ТГС

Настоящата част на дисертационния труд изяснява понятието и целта на ТГС като обект на изследването, неговата типология, както и принципите, в чиито рамки функционира.

По своята същност ТГС представлява двустранно или многостранно съседско взаимоотношение между териториални (местни и регионални) власти или общности, разположени от двете страни на една и съща земна и/или морска държавна граница. В контекста на ЕПС, ТГС е предназначено да облагодетелства регионите от двете страни на границите на ЕС, в т.ч. да ограничи препятствията, породени от икономически, социални и политически фактори, произтичащи от наличието на държавните граници. Също така, ТГС играе ключова роля в преодоляване на проблемите, свързани със сигурността на границите и със сигурността на европейския континент като цяло. Нещо повече, ТГС е тясно свързано с икономическото и социално сближаване и устойчивото развитие на пограничните територии.

Терминът „трансгранично сътрудничество“ има различни академични и политически дефиниции. Съгласно Европейската рамкова конвенция за ТГС между териториалните общности или власти на Съвета на Европа (т. нар. Мадридска конвенция от 1980 г.), „ТГС е всяко съгласувано действие, насочено към засилване и развитие на съседските отношения между териториални общности или власти под юрисдикцията на две или повече договарящи страни, както и сключването на необходимите за тази цел споразумения или договорености“ (чл. 2, ал. 1). ТГС се осъществява по начин, който да не нарушава правомощията на централните власти и да не създава опасност от пренебрегване на съществуващото национално законодателство.

Терминологията, използвана от Комитета на регионите⁵⁰ (КР), на практика е същата като тази на Съвета на Европа. В становище върху документа „Стратегии за насърчаване на трансграничното и междурегионалното сътрудничество в един разширяващ се ЕС – основен документ с насоки за бъдещето“ от 2002 г. КР предлага своя дефиниция на ТГС. Тя гласи, че ТГС „е дву-, три- или многостранно сътрудничество между регионални и местни власти (публично-частни и частни актьори също могат да участват), действащи в съседни една друга географски области (вкл. разделени от море)“⁵¹.

Лисабонският договор поставя като приоритет териториалното сближаване на равно с икономическото и социалното сближаване. Териториално сближаване се постига чрез трите⁵² инструмента за сътрудничество, от които единият е ТГС. Легитимността на ТГС се повишава, а оттам се засилват и функциите му на ефективен инструмент за „добро многостепенно управление“⁵³. ЕК обяснява ТГС

⁵⁰ Политическата асамблея, която дава възможност да се чуе гласът на местните и регионалните власти в разработването на политиките и законодателството на ЕС. Лисабонският договор задължава ЕК, ЕП и Съвета на ЕС да се консултират с КР всеки път, когато в определени области се правят нови предложения, които имат отражение на регионално или местно равнище. КР [Официален сайт]. Представяне, <http://www.cor.europa.eu/pages/PresentationTemplate.aspx?id=1ecf7abe-35e4-4c9e-a9ee-5bd5aa83a173> (посетен на 05.11.2016)

⁵¹ Committee of the Regions. Opinion of the Committee of the Regions on 'Strategies for promoting cross-border and interregional cooperation in an enlarged EU — a basic document setting out guidelines for the future' (2002/C 192/09). Official Journal of the European Communities, 12.8.2002, p. 38

⁵² Освен чрез ТГС, териториално сближаване се постига и с помощта на транснационалното и междурегионално сътрудничество.

⁵³ Arribas, Gracia Vara. Methodology for integrating the cross-border dimension into the CoR's consultative work [Електронна статия]. European Institute of Public Administration, Barcelona, Studia Analytica, 2011, Academia, p.4, http://www.academia.edu/8853895/Methodology_for_integrating_the_cross-border_dimension_into_the_CoRs_consultative_work (посетен на 05.11.2016)

като инструмент, който спомага за трансформиране на регионите, разположени от двете страни на вътрешните или външните граници на ЕС, в силни икономически и социални територии.⁵⁴ В трансграничните програми с участието на държави-членки на ЕС и техните съседи извън ЕС приоритет е поддържането на сигурността на европейските граници чрез поощряване на просперитета и укрепване на социално-икономическите връзки.

ТГС може да приеме различни форми на институционализация. Основните категории институционални структури за ТГС са:

- „работещи общности“ - обхващат по-големи области от няколко национални държави, но те имат по-ниска оперативна интензивност. Те поддържат вътрешноорганизационна форма на вземане на решения и обикновено нямат отделна самоличност и собствени ресурси;

- еврорегиони - териториални единици, създадени от териториите на местните власти и обществата на граничещите региони на две или повече държави, които имат обща граница. Имат свои собствени организационни структури с административни и финансови ресурси и компетенции за вземане на решения. Те не са подчинени на нито една законодателна или правителствена институция, нямат политическа власт и техните дейности са ограничени до компетенциите, предоставени им от местните и регионалните власти, които ги учредяват. Еврорегионите работят в по-малка географска област, но имат по-висок оперативен интензитет от работещите общности;

- “групи за трансгранично сътрудничество” – най-скоро развити, с по-високо ниво на интеграция. През последните години ЕС и Съветът на Европа разработиха Европейска група за териториално сътрудничество (ЕГТС) в номенклатурата на ЕС. Съветът на Европа използва термина „еврорегионално сътрудничество“. Въпреки различията между определенията, прилагани от двете институции и правните последици, общата характеристика на този вид структурна единица на ТГС е, че тя има отделна юридическа правосубектност, която позволява на нейните участници да действат в рамките на една и съща правна рамка, прилагана през границите на различни страни.

⁵⁴INTERACT [Официален сайт]. Homepage//ETC//European Territorial Cooperation, http://www.interact-eu.net/etc_2014/european_territorial_cooperation/486/14849 (посетен на 05.11.2016)

ТГС, както и всяка друга система, функционира в рамките на определено равнище на сигурност. От една страна, ТГС може да бъде отнесено към равнището на груповата сигурност⁵⁵. Участниците в него „се намират в непосредствено взаимодействие, като всеки съзнава своята и на другите принадлежност към групата и положителната си връзка с тях в стремежа им да постигнат групови цели“ (Йончев, 2008, с. 110). Прилагайки някои от класификационните критерии, използвани от проф. Йончев, трансграничният регион, реализиращ ТГС, се явява група от типа „организации“, тъй като не възниква спонтанно, а целенасочено. По своята устойчивост, европейската практика показва, че веднъж възникнало, ТГС се отличава с постоянство и стабилност. От гледна точка на легитимността, ТГС е с ясно изразен легитимен характер.

От друга страна, ТГС се реализира в границите на обособен регион с „географски и човешки характеристики“ (Йончев, 2008, с. 157), който може да бъде определен като „трансграничен“. Например, средиземноморският трансграничен регион обединява териториални единици, имащи обща география, история, сравнително равни икономически възможности, култура и са разделени от държавни граници. Осъществяването на ТГС в рамките на даден трансграничен регион е подложено както на вътрешни (виж табл. 15), така и на външни въздействия (виж табл. 8). ТГС подкрепя равнището на държавната сигурност. Затова ТГС може да бъде разглеждано и от равнището на регионалната сигурност. За регионите е характерна не особено високата степен на осъзнаване, но трансграничният регион е изключение, тъй като притежава ясна институционална структура, изяснена в първата част на Трета глава. Въпреки че ТГС покрива някои от критериите за причисляване към равнището на регионалната сигурност, сходствата му с равнището на груповата организационна сигурност надделяват.

Ако развитието на ТГС в Европа се погледне през призмата на реалистичната и идеалистичната идеологии, става ясно, че националните интереси, касаещи територията на държавите, са се преориентирали към по-обща, наднационални интереси и нужди. Успехите, които държавите постигат, реализирайки ТГС, пренасочват вижданията им от реалистични към идеалистични, т.е. в посока извън държавните им граници и проблемите вътре в тях. Държавите показват по-голяма

⁵⁵Йончев, Димитър. *Равнища на сигурност*, С., НБУ, 2008, с. 107-124 (По-нататък Йончев, 2008)

ангажираност към проблемите на своите съседи и по-голямо желание за опазване на мирните си отношения с тях.

От гледна точка на теорията на функционализма, ТГС може да се приема като вид функционално сътрудничество. Според функционализма, чийто водещ идеолог е Дейвид Митрани, функционалната дейност би могла да преориентира международната дейност и да допринесе за световния мир. Функционалното сътрудничество в един сектор поражда чувствителната нужда за функционално сътрудничество в друг сектор. Например, усилието за създаване на общ пазар дава тласък за по-силно сътрудничество в областта на ценообразуването, транспорта, застраховките и други фискални политики.⁵⁶ Чрез ТГС взаимозависимостта на държавите в различни области като политическа, икономическа, социална, техническа и т.н. се увеличава, което стимулира процесите на интеграция и глобализация.

С помощта на теорията на неофункционализма⁵⁷ може да се обясни всеобхватността на областите, в които се осъществява ТГС, както и наличието на правна рамка (виж табл. 9 и Приложение 23). Теорията за неофункционализма се фокусира върху регионалната интеграция и поставя акцент върху „концепцията за преливането (spill-over)“. „Преливането“ може да бъде функционално и политическо. Функционалното „преливане“ се отнася до практическите въпроси, например интеграция в сферата на транспорта. Политическо „преливане“ се наблюдава тогава, когато практическите действия се превъплътят в политики и управленски решения. Силите на „преливането“ поддържат интеграцията да се разпространява и да обхваща все по-широк кръг от сфери на действие.⁵⁸ Поради многообразието на проблемите, които трябва да бъдат решени, то и сферите на дейност, в които се простира ТГС, са свързани с всички области на живота на граничещите си общности:

- Планиране, развитие и изграждане на транспортни и комуникационни мрежи;

⁵⁶Dougherty, James E. and Robert L. Pfaltzgraff Jr. *Contending Theories of International Relations. A Comprehensive Survey, Fifth Edition*, Longman, 2001, pp 8-13

⁵⁷Основни представители са Ернст Хаас, Филипе Шмитер, Леон Линдбърг, Джоузеф Най, Роберт Кеохейн и Лорънс Шийнеман.

⁵⁸Gerfert, Sonya. *Cross-Border Cooperation: Transforming Borders – Overcoming Obstacles: [Магистърска теза]*, University of Twente, 18.08.2009, p. 11, http://essay.utwente.nl/60149/1/BSc_S_Gerfert.pdf (посетен на 20.11.2016)

- Енергийна сигурност и ефективност ;
- Опазване на околната среда;
- Образование, обучение и пазар на труда;
- Икономическо развитие и социална защита;
- Научни изследвания и технологии;
- Туризм;
- Финансиране чрез привличане на инвестиции, разработване на проекти и др.;
- Културно развитие и съхраняване на национално-историческото наследство;
- Спорт и отдих;
- Взаимопомощ при предотвратяване на бедствени ситуации и борба с бедствия;
- Техническа помощ за повишаване на институционалния и административен капацитет (вкл. развитие на човешките ресурси).⁵⁹

Швейцарският професор Шарл Рик-Шапуи отбелязва, че главната цел на ТГС е да създава свързани помежду си пространства в трансграничните зони, където да бъдат намирани съвместни решения на сходни проблеми. От становището на Шарл Рик могат да бъдат изведени множество подцели на ТГС, които зависят от належащите проблеми на конкретните трансгранични региони и от техния потенциал (социално-икономически, административен, културен и т.н.) да ги разрешат. Зависят и от какви сфери и нива на управление ще бъдат страните партньорки; от това доколко страните партньорки са заинтересовани и готови да работят за развитието и благополучието на регионите и др. Подделите могат да бъдат разделени в две групи. Първата е свързана със сближаването и развитието на демократичните и човешки ценности, а втората засяга подделите, подпомагащи социално-икономическия напредък и устойчивото развитие в сътрудническите си региони.⁶⁰

⁵⁹Василева, Лиляна; Параскева Димитрова и др. *Регионално развитие и интеграционни процеси по зони и райони. Трансгранично сътрудничество. Тракия-М, С., 2005, с. 126-133*

⁶⁰RICQ, Charles. *Handbook of transfrontier co-operation* [Електронна книга]. Council of Europe, 2006, pp 17, 107-128, <https://dlg.gov.mt/en/DLG/Legislation/Documents/Legislation/The%20Hb%20of%20transfrontier%20co-operation.pdf> (посетен на 30.11.2016), (По-нататък Ricq, 2006)

Към първата група спадат подцелите, които спомагат за: намаляване на напрежението в настоящи и бивши зони на конфликт; изграждане на взаимоотношения, основани на солидарност, доверие, разбирателство и толерантност; противодействието и борбата с корупцията, организираната престъпност, трафика на хора, наркотици и оръжия; насърчаване, обогатяване и опазване на междуетническото и културното сътрудничество; укрепване и развитие на европейското самосъзнание и на интеграционните процеси в и извън ЕС. Подготвянето на страните кандидатки за присъединяването им към голямото европейско семейство, както и поддържането на стабилни отношения между ЕС и съседите му и подобряване на средата на сигурност са също важни подцели от първата група.

Втората група подцели е свързана със социално-икономическия растеж и прогрес на партниращите си трансгранични региони. Тя засяга приоритетни области като: насърчаване и стимулиране на регионалното развитие, трансграничната търговия и местната икономика, подкрепата от страна на националното правителство и международни организации, вкл. привличане на чужди инвестиции за изработване, управление и реализиране на успешни съвместни проекти. Към втора група спадат също така обменът на ноу-хау и кадри в областите на науката, образованието и труда, инвестирането в технологични иновации и в различни инфраструктури (пътна, техническа, социална и др.), развитието и укрепването на туристическия сектор и т.н.

За ЕС целта на ТГС се обобщава със справянето с общите предизвикателства, идентифицирани в трансграничните региони и вкарването в употреба на неизползвания до момента потенциал за развитие. Същевременно ТГС трябва да работи за общото хармонично развитие на ЕС.

Позовавайки се на спецификата и характеристиките на ТГС, биха могли да се обособят различни видове ТГС, представени синтезирано на фигура 2. Настоящата дисертация представя няколко деления, които са свързани с основната теза, целта и задачите на дисертационния труд.

Първото деление представя ТГС като вътрешно и външно. Вътрешното ТГС се реализира в рамките на ЕС и в него са включени само държави членки. Респективно, външното ТГС обхваща и територии извън ЕС, като в него участват

задължително държави членки, но те си партнират със страни, които не са част от ЕС. Реализираното в рамките на ЕПС ТГС е външно по вид.

Фиг. 2. Видове ТГС

Според подхода, който се използва при инициране на ТГС, сътрудничество може да стартира отгоре-надолу или отдолу-нагоре. При първият подход ТГС има по-обща стратегическа визия, която впоследствие се ограничава до регионите, които могат да допринесат за постигането на целта и подцелите на ТГС. Например, за налагане на международни гаранции за стабилност и сигурност или за вземане на превантивни мерки срещу евентуални кризи се използва подходът „отгоре-надолу“.

Вторият подход се фокусира върху регионалните и местни проблеми и интереси, както и върху ползите, които биха се извлекли от сътрудничеството между актьорите на местно ниво. В средносрочен или дългосрочен план ползите биха придобили национален и дори наднационален характер. В същността на този подход е активното участие на гражданското общество във вземането на решения за стратегията и избора на приоритети, които трябва да бъдат следвани в процеса на управление и развитие на даден регион. За технически, инфраструктурни, социални и други въпроси се прилага предимно вторият подход. Важно е да се отбележи, че когато даден проблем еволюира от местен в наднационален, двата подхода започват да се преплитат и дори припокриват. Пример за това са аспектите на екологичната сигурност. При инициране на ТГС в Средиземноморския регион се прилагат и двата подхода.

Третото и най-широко обхватно деление на ТГС е отражение на интересите, в чиято полза се реализира ТГС. Интересите могат да се разглеждат според сферата,

която засягат: политически, икономически, социални, военни, екологични, културни и т.н. Интересите са свързани и с нивото на участниците: местно, регионално, национално, наднационално. С изключение на военните и други сходни на тях интереси, които се осъществяват само на национално и наднационално ниво, ТГС в Средиземноморския регион има за цел да реализира разнообразен кръг от интереси.

Не на последно място е определянето на вида ТГС според участниците в него. ТГС може да бъде осъществявано между различни участници като местни/регионални публични администрации, гражданско общество/обществени организации, образователни/изследователски институции, бизнес компании и дори частни лица.⁶¹ ТГС, вкл. и в Средиземноморския регион, се реализира предимно между регионални/местни власти и/или граждански/неправителствени организации (НПО) поради по-широкия обхват на дейности и компетенции, които упражняват.

Водещият принцип, върху който се реализира ТГС, предполага създаването на връзки и договорни взаимоотношения между съседни трансгранични региони. Тяхното обединение следва да спомага за разрешаването на общи проблеми и преодоляването на общи предизвикателства и заплахи. Съществуват още четири принципа, които разширяват и допълват първия. Принципите⁶², създадени от Асоциацията на европейските гранични региони (АЕГР) и към които се придържа ЕК, са следните:

- широко обхватно вертикално и хоризонтално партньорство –

Вертикалното партньорство се осъществява между европейското ниво, националните, регионалните и местните власти от всяка страна на границата, които си сътрудничат помежду си за ефективно и ефикасно разрешаване на проблемите. То може да бъде разглеждано и като партньорство между институции и организации, действащи в различни сфери – напр. партньорство между две или повече образователни институции и бизнес организации. Хоризонталното партньорство от своя страна представлява връзката между съседните

⁶¹Association of Young Economists of Georgia (AYEG). *Cross-border cooperation. Practical Guide* [Електронна книга]. 2010, p.20, <http://www.economists.ge/en/activities/publications?year=2010>, (посетен на 30.11.2016)

⁶²АЕГР, *Практическо ръководство за трансгранично сътрудничество* [Електронна книга]. Трето издание, 2000, с.11, http://www.aebr.eu/files/publications/lace_guide.bg.pdf, (посетен на 01.12.2016)

заинтересовани страни – партньорите са равнопоставени без значение от мащаба на страната в географски и икономически аспект, броя на населението, големината на населените места и т.н. Може да бъде анализирано и като партньорство между институции и организации, опериращи в една и съща сфера на дейност – напр. партньорство между две или повече образователни институции;

- субсидиарност – Съгласно 12-ти параграф от Преамбюла на Договора на ЕС „субсидиарност е взимане на решения възможно най-близо до гражданите“. Осъществява се чрез въвличането на регионалните и местни власти в процеса на взимане на решения, като решенията се взимат на най-ниското ниво (там, където е възникнал проблемът). Също така на под-националното ниво му се делегират различни властови правомощия, които да бъдат упражнявани възможно най-близо до гражданите. Вертикалната субсидиарност касае разпределението на публичните сили между различните нива на управление – местно, регионално, национално и наднационално (европейско). Хоризонталната субсидиарност се отнася до областите на споделена компетентност и инициативи между публични и частни актьори, между участници от публичния сектор и гражданското общество;

- изготвяне на съвместни трансгранични програми и проекти и тяхното реализиране;

- създаване на общи структури на регионално/местно ниво и привличане на независими финансови ресурси.

В конкретиката на средиземноморското ТГС, освен общоприетите принципи, участващите страни се ангажират да спазват и някои специфични такива, които са изложени в следващата глава (виж Приложение 23). Зачитането и прилагането на тези принципи гарантира ефективността на ТГС и добавената стойност на трансграничните проекти.⁶³

В следващата част фокусът е насочен към причините за възникване на ТГС в конкретиката на взаимоотношенията между ЕС и държавите от Северна Африка и Близкия изток. Също така проследяват основните етапи от развитието на техните партньорски взаимоотношения.

⁶³European Commission. *ENPI/CBC-Mediterranean Sea Basin Programme 2007-2013. Final version, Decision n.C (2008) 4242 of August 14th 2008, p. 5, http://www.enpicbmed.eu/documenti/29_38_20090108120940.pdf*, (посетен на 01.12.2016) (Понататък ENPI-CBCMED 2007-2013)

1.2.3. Възникване и развитие на ТГС в Средиземноморския регион

Целта на тази част от дисертационния труд е да спомогне за изясняване на легитимността на ТГС като инструмент на ЕПС, устойчив на времето и ефективно действащ в Средиземноморския регион.

Процесът на засилени партньорски отношения между ЕС и страните, разположени в съседство по южните му граници, има повече от двадесетгодишна история. Началото му е положено със стартирането на Евро-средиземноморското партньорство (ЕСП - т. нар. Барселонски процес) през 1995 г. ТГС функционира в рамките на ясно зададени нормативни, институционални и финансови правила и процедури, особено след 2007 г. с учредяването на ЕИСП/ЕИС. Но преди да бъде разгледана специфичната среда, в която функционират взаимоотношения между ЕС и страните от Северна Африка и Близкия изток, е важно да се направи кратка ретроспекция на базисните етапи в техните отношения преди 1995 г. По този начин ще бъдат изяснени причините за включване на държавите от Средиземноморския регион в политиките и приоритетите за развитие на ЕС в контекста на отношенията със съседите му.

Малко след създаването на Европейските общности през 50-те години на XX век за първи път са установени привилегирани двустранни отношения с Мароко и Тунис. Почти две десетилетия след това се наблюдават опити за задълбочаване на взаимоотношенията между западноевропейските държави и страните от Средиземноморието. В периода 1970-1973 г. евро-арабският диалог е приоритетна тема на Европейското политическо сътрудничество. Подписани са редица споразумения за търговия и сътрудничество. Споразумения в сферите на земеделието, енергетиката, индустрията, дистрибуторската търговия, инфраструктурата, образованието и обучението, здравеопазването, околната среда и научното сътрудничество са сключени със страните от регионите на Магреб (Алжир, Мароко и Тунис) и Машрек (Египет, Йордания, Ливан и Сирия), с Израел, с Организацията за освобождение на Палестина, както и с държавите от Персийския залив. (Bindi, 2010)

Главно предизвикателство пред Европейското политическо сътрудничество е да намери общ подход към Близкия изток и да обедини позицията си спрямо редица трудни въпроси: енергийна политика, индустриална политика, междудържавно развитие, арабско-израелския конфликт и др. Въпреки дълбоките различия и

несъгласия между про-арабски и про-израелски настроените страни-членки на ЕИО, на 13 май 1971 г. на среща на външните министри се приема съвместен документ по ключовите въпроси в Близкия изток. Независимо, че документът бива подкрепен и с Резолюция 242 на Съвета за сигурност на ООН, общественото мнение се обявява против заложените в него действия. В резултат документът е обявен за „работен“, без каквато и да е правна сила.⁶⁴

През 1972 г. ЕК представя свое становище Съвета на ЕС, с което се препоръчва да бъде предоставена помощ на страните от Близкия изток за икономическото и социалното им развитие. В замяна последните трябва да гарантират петролните цени и доставките към Западна Европа. Създадена е експертна работна група, но реални действия не са предприети. Едва през месец октомври 1973 г. с избухването на арабско-израелската война и последвалото петролно ембарго, държавите от ЕИО насочват вниманието си към преосмисляне на отношенията си със страните от Близкия изток. През 1980 г. е приета „Венецианската декларация“, която подкрепя правото на всички държави в Близкия изток, вкл. и на Израел, на самоопределяне.⁶⁵

С края на Студената война евро-средиземноморските отношения навлизат в нова, по-задълбочена фаза. Създава се ЕСП, чиито преки и косвени политически инициативи отразяват европейските амбиции за по-тесни връзки със Средиземноморския регион. В края на 1995 г. външните министри на ЕС и средиземноморските страни партньори, с изключение на държавите от Западните Балкани и Либия, която става асоцииран член през 1999 г., се споразумяват за пакет от цели на новосъздадената схема за регионално сътрудничество. Главната цел на ЕСП е „превръщането на Средиземноморския басейн в пространство на диалог,

⁶⁴ Smith, Michael E. *Europe's Foreign and Security Policy: The Institutionalization of Cooperation*. Cambridge University Press, 2004, pp. 85-86, https://books.google.bg/books?id=iMNg5PEKyJoC&printsec=frontcover&dq=Europe%27s+Foreign+and+Security+Policy:+The+Institutionalization+of+Cooperation&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwifvbSAlJLZAhWKVSwKHVY0D_sQ6AEIJzAA#v=onepage&q=Europe's%20Foreign%20and%20Security%20Policy%3A%20The%20Institutionalization%20of%20Cooperation&f=false, (посетен на 01.12.2016)

⁶⁵ Declaration by the 17th European Council on the Euro-Arab Dialogue, Lebanon, Afghanistan, and the situation in the Middle East. Venice, June 12/13, 1980, or the “Venice Declaration”.

обмен и сътрудничество, гарантиращи мира, стабилността и просперитета⁶⁶. В рамките на ЕСП функционират три партньорства⁶⁷ (фигура 3):

- Политическо партньорство и партньорство за сигурност с нормативни амбиции, стремящо се защита на човешките права, върховенство на закона и демокрация;
- Икономическо и финансово партньорство с перспектива за установяване на свободна зона за търговия;
- Партньорство в социалната и културната сфери, както и в сферата на човешките взаимоотношения, в което да бъдат включени и гражданските общества.

Фиг. 3. Партньорства в рамките на ЕСП

ЕС създава специфичен инструмент, който подпомага целите на ЕСП и действа в периода 1996-2006 г. – програмата MEDA, която предимно се фокусира върху икономическите реформи и инвестициите, за да бъде развита свободна пазарна зона. Програмата е предпоставка за изграждането на правна основа между ЕС и правителствата на партньорските държави под формата на споразумения. MEDA има един основен недостатък – слаб акцент върху двустранното партньорство.

В унисон с Амстердамския договор, на 19 юни 2000 г. е приета Общата стратегия за Средиземноморието на ЕС. Тя действа до януари 2006 г. Същността на Стратегията се гради върху ЕСП и обхваща участниците в него, както и Либия. Участниците следва да работят заедно като партньори с обща визия и взаимно

⁶⁶Barcelona declaration adopted at the Euro-Mediterranean Conference. 27-28.11.1995, http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/euromed/docs/bd_en.pdf, (посетен на 05.12.2016)

⁶⁷Marchetti, Andreas. *Change and Opportunities in the Emerging Mediterranean. The EU's Relations with its Mediterranean Neighbours in a Regional Perspective* [Електронна книга]. Mediterranean Academy of Diplomatic Studies, University of Malta, January 2012, p.400, https://www.um.edu.mt/medac/publications/book_publications/change_and_opportunities_in_the_emerging_mediterranean, (посетен на 05.12.2016) (По-нататък Marchetti, 2012)

уважение. Принципът на партньорство предполага активност от всички участници в развиване на добри съседски взаимоотношения, подобряване на благосъстоянието, справяне с бедността. Приоритетни са действията за насърчаване и защита на основните права и свободи, културната и религиозна толерантност, сътрудничеството с гражданското общество, вкл. НПО.

През 2008 г. пред развитието на ЕСП е очертана нова институционална рамка със създаването на СзС. В същността си СзС е регионална инициатива, която обединява южните съседи на ЕС, държавите в процес на присъединяване (Турция и Хърватия) и страните от Западните Балкани. Въвежда се съвместно председателство, като от 2012 г. се упражнява от ЕС (представител на северното Средиземноморие) и от Йордания (представител на южното Средиземноморие). С подкрепата на КР СзС предлага нов подход на управление, даващ възможност на представителите на регионално и местно ниво да бъдат включени в системата на управление. Със СзС към трите вида партньорства в рамките на ЕСП се добавят шест инициативи: бизнес развитие, транспорт и градско развитие, енергия, околна среда и води, висше образование и научни изследвания, социални и граждански дейности.

Две години по-късно са учредени Генералният секретариатът на СзС и Евро-средиземноморската асамблея на регионалните и местните власти (ARLEM). Секретариатът служи като оперативна институция, която укрепва регионалния диалог между членовете на СзС и заинтересованите страни, както и засилва синергията и координацията помежду им. Също така насърчава регионалните проекти и инициативи с директно влияние върху живота на гражданите.⁶⁸ От своя страна, ARLEM активно участва в СзС. Целта ѝ е да осигурява участието на регионалните и местните власти в евро-средиземноморския политически дебат, както и териториалното измерение на избраните от Генералния секретариат на СзС проекти. Освен това ARLEM управлява обмена на добри практики и допринася за постигане на целите на ЕПС.⁶⁹

⁶⁸Union for the Mediterranean [Официален сайт]. About us/History, <http://ufnsecretariat.org/history/>, (посетен на 10.01.2017)

⁶⁹ARLEM. Доклад на Евро-средиземноморската асамблея на местните и регионалните власти (ARLEM) за териториалното измерение на Съюза за Средиземноморието – препоръки за бъдещето. Втора пленарна сесия Агадир, 29 януари 2011, стр. 6, <https://cor.europa.eu/en/activities/arlem/Documents/248a9608-0774-43cb-8b97-35ab222bec24.pdf>, (посетен на 10.01.2017)

Въпреки позициите на СЗС, има изследователи⁷⁰, които оспорват ефективните му действия. Те се основават на липсата на проектни дейности от създаването на СЗС до 2010 г. вкл., както и на доклада⁷¹ за оценка на помощта, която ЕС отпуска на страните от ЕПС е посветено много малко място на СЗС. В доклада се изтъкват само институционалните структури, които са реализирани от СЗС (напр. съвместна програма на гражданската защита за превенция, подготовка и отговор при природни или причинени от човешка дейност бедствия и аварии, Евро-средиземноморски университет, организация „Инициатива за развитие на средиземноморския бизнес“ и др.). Но проучвайки инициативите, осъществени с подкрепата на СЗС, се отчита нарастване на техния брой с 1½ пъти за 2016 г. в сравнение с 2011 г. (виж табл. 1).

Таблица 1. Брой регионални инициативи по приоритетни сфери в рамките на СЗС за периода 2011-2016 г.⁷²

ПС \ Година	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Общо по ПС
Околна среда и води	1	0	1	4	1	1	8
Транспорт и градско развитие	1	2	1	1	2	4	11
Бизнес развитие	0	0	2	3	4	2	11
Социални и граждански дейности	1	1	1	1	3	1	8
Енергия	0	0	0	1	3	1	5
Висше образование и научни изследвания	1	1	1	0	2	1	6
Общо по години	4	4	6	10	15	10	49

Групите от интереси, от които ЕС се ръководи при изграждане на сътрудничество със средиземноморските си партньори, са сигурност/стабилност и норми/ценности. В провеждането на своите политики в Средиземноморския регион обаче, ЕС е затруднен при комбинирането на двете групи интереси – ЕС или се съсредоточава повече върху първата, или повече върху втората. Дихотомията в отношенията между ЕС и страните от Северна Африка и Близкия изток излиза на

⁷⁰Wesselink, Edzard and Ron Boschma. *Overview of the European Neighbourhood Policy: Its History, Structure, and Implemented Policy Measures* [Електронна книга]. WP1/04 search working paper, Utrecht University, January 2012, p. 23, <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/279180>, (посетен на 10.01.2017)

⁷¹Directorate General for Development and Cooperation – EuropeAid (European Commission). *Evaluation of the European Union's Support to two European Neighbourhood Policy Regions (East and South). Final report, Volume 1*, June 2013, p.12, <http://ec.europa.eu/smart-regulation/evaluation/search/download.do?documentId=9082753>, (посетен на 10.01.2017)

⁷²Union for the Mediterranean [Официален сайт], *Projects/List of UfM Projects & Initiatives*, <http://ufmsecretariat.org/projects/?catfilter=all> (посетен на 10.01.2017)

преден план в светлината на революционните промени на „Арабската пролет“.
(Marchetti, 2012)

Според политическия реализъм и геополитическата теория, най-мощните държави в един регион (както и в света като цяло) се стремят да постигнат превъзходство, с други думи, се стремят да бъдат регионални (световни) лидери. Когато това състояние се постигне, други страни започват да търсят „баланс на силите“. Така евро-средиземноморският регион живее във време на регионална дисхармония, дори на регионална анархия (аналогия с анархичната международна система). Няма нито регионален лидер, нито баланс на силите. ЕС е политически твърде слаб и без собствената военна армия, а северноафриканските държави са изправени пред социална и политическа трансформация и по този начин не могат да поемат бремето да носят такава висока международна отговорност. Близкият изток се „дави“ в напрежение и конфликти, опитвайки се да възстанови стабилни отношения между включените в него държави, да осигури среда на мир, стабилност и сигурност. Евро-средиземноморският регион преминава през няколко геополитически промени в следствие на следните фактори: глобална финансова и икономическа криза; Арабската пролет; частично стратегическо изтегляне на САЩ от региона; неспособността на ЕС „да играе една единствена игра“.⁷³

През 2011 г. ЕС създава „Партньорството за демокрация и споделен просперитет с южното Средиземноморие“ в рамките на ЕПС. Партньорството се основава на три основни стълба:

- целенасочена подкрепа за демократична промяна и изграждане на институции – с особен акцент върху правата на човека, конституционните и съдебните реформи и борбата с корупцията;
- тясно партньорство с хората – със специфичен фокус върху подкрепата за гражданското общество и повече възможности за изграждане на контакти между хора с хора, най-вече сред младежта;
- тласък към икономически растеж, развитие и създаването на работни места – по-специално чрез подкрепа на малките и средни предприятия (МСП).

Ключовата роля на ТГС между ЕС и партньорите му от Северна Африка и Близкия изток се препотвърждава и от Глобалната стратегия по външна политика

⁷³Gaiser, L. & Hribar, D. *Euro-Mediterranean Region: Resurged Geopolitical Importance*. *Int J Euro-Mediter Stud* (2012) 5: 57. <https://doi.org/10.1007/s40321-012-0002-8>, (посетен на 10.01.2017)

и политика на сигурност на ЕС „Споделена визия, общи действия: по-силна Европа“, приета през м. юни 2016 г. В Стратегията партньорството в Средиземноморския регион е един от главните приоритети за постигане на регионален ред, основан на сътрудничество.⁷⁴

Осъществяването на партньорството се основава на ясен и стимулиращ подход за диференциация между страните. Партньорите, които полагат усилия за по-бързи политически и икономически реформи, се възползват от по-голяма подкрепа от ЕС.

За да бъде разбрана същността на средиземноморското ТГС е важно да бъдат изяснени видовете трансгранични проекти⁷⁵, които заинтересованите допустими страни могат да реализират:

- стандартни проекти – имат демонстрационен характер, предоставящ пилотни примери в специфично поле на експертиза, като същевременно гарантират партньорството в мрежа между съответните заинтересовани страни. Стандартните проекти биват три типа: интегрирани, симетрични и обикновени. При интегрираните проекти всеки от партньорите прилага на своята територия част от действията по проекта. При симетричните проекти сходни дейности се изпълняват паралелно в средиземноморските държави-членки на ЕС, от една страна, и в партньорските държави извън ЕС, от друга страна. Обикновените проекти се осъществяват предимно или само или в държава-членка на ЕС, или в партньорска държава извън ЕС, но ползите от проектите са за всички партньори в ТГС;

- стратегически проекти – гарантират по-задълбочения фокус върху нововъзникващите нужди в сфери на дейности, които са предварително идентифицирани от Комитета за наблюдение. Стратегическите проекти подкрепят продължителния ефект върху избраните приоритетни сфери и са с ясен принос за ЕС и за националните политики на държавите от трансграничния регион. Резултатите от стратегическите проекти са количествени и качествени, а влиянието от практическите действия, предприети в рамките на стратегическите проекти,

⁷⁴ Глобална стратегия за външната политика и политиката на сигурност на Европейския съюз „Обща визия, общи действия: по-силна Европа“,

https://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/eugs_bg_version.pdf, (посетен на 10.01.2017)

⁷⁵ European Commission. *European Neighbourhood and Partnership Instrument 2007-2013. Overview of activities and results. Development and Cooperation - EuropeAid*, pp. 58-61,

https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/overview_of_enpi_results_2007-2013_en_0.pdf, (посетен на 10.01.2017)

ENI-CBCMED 2014-2020, pp 132-134

може да бъде обективно измерено и верифицирано. Имайки предвид обширната трансгранична територия, различаваща се по отношение на институционалните, икономическите и социални, екологични и културни характеристики⁷⁶, стратегическите проекти могат да се разглеждат като хоризонтални и географски концентрирани. Хоризонталните стратегически проекти дават предимство на определен тематичен подход, считан за стратегически важен за Средиземноморския басейн и включват активното участие на няколко територии и партньори от двата бряга на басейна. Географски концентрираните стратегически проекти се фокусират върху идентифицирането на съвместни решения на общите проблеми и предизвикателства в ограничен брой територии от различни държави от двете страни на Средиземноморския басейн. Реализират се в рамките на партньорство, съставено от различни по естество участници (публични и частни, централни и местни) и налагат прилагането на дейности със силно въздействие и добавена стойност за целия Средиземноморски басейн;

- проекти с ефект на капитализация – насърчават използването и/или по-широкото разпространение на успешните практики и резултатите от вече финансираните проекти. Целта им е да прибавят още по-голям ефект върху получените продукти и резултати от предходни проекти.

Създаването на условия за реализиране на подходящи и ефективни трансгранични проекти, които донасят полза за устойчивото развитие и сигурната среда на живот от двете страни на границите, е приоритет на взаимоотношенията между ЕС и съседите ѝ. След проследяване на предпоставките за възникване и развитие на ТГС в Средиземноморския регион е важно да се проучат основните аспекти на ефективността, възможностите за нейното измерване и ролята ѝ по отношение на ТГС.

⁷⁶ Виж 2.1.3. Особенности в състоянието на „широката сигурност“ в средиземноморския трансграничен регион.

1.3. Ефективността като предмет на изследване и значението ѝ за ТГС

1.3.1. Дефиниции за ефективност. Връзката между ефективността на ТГС и „широката сигурност“

Във всяка една сфера (политическа, икономическа, социална, информационна и т.н.) на съвременния живот ефективността играе ключова роля. ЕС и неговите политики се стремят към максимална ефективност на решенията, действията и резултатите. Постигнатите резултати при реализирането на ТГС е важно да са възможно най-близки до поставената цел, за да бъде определено сътрудничеството като ефективно. Последната част на Първа глава на дисертацията е посветена на теоретичния аспект на ефективността на ТГС. Тук са разгледани основните дефиниции за ефективност и теории за измерване и оценка на ефективността под формата на аналитичен преглед.

От етимологична гледна точка произходът на думата „ефективен“ се корени в латинската дума „effectīvus“, която означава „креативен, продуктивен, резултатен“.⁷⁷ Дефиницията, в която е заложена сърцевината на значението на ефективността, е: „ефективност е степента, при която дадена дейност изпълнява предназначението или функцията си“⁷⁸. В американския онлайн бизнес-речник думата „ефективност“ е обвързана с целта, а именно: „степента, при която целите са постигнати и проблемите са разрешени“.⁷⁹ С други думи, ефективността указва отношението между постигнатите резултати и заложените цели. В колкото по-висока степен са постигнати целите, толкова по-ефективни са били действията, предприети за достигане на целите. Ако се направи едно просто сравнение между ефективност и ефикасност (която не е предмет на изследване от дисертанта), то става ясно, че ефективността не се фокусира върху направените усилия. Според Питър Дракър, експерт по теория на управлението и бизнес мениджмънт, ефективността се стреми към „извършването на правилните неща“⁸⁰. Докато за

⁷⁷ Harper, Douglas. *Etymology Online. Online Etymology Dictionary* [Официален сайт]. 2011, http://www.etymonline.com/index.php?term=effective&allowed_in_frame=0, (посетен на 10.02.2017)

⁷⁸ Harvey, Lee. *Analytic Quality Glossary, Quality Research International* [Официален сайт]. 2004, <http://www.qualityresearchinternational.com/glossary/effectiveness.html>, (посетен на 20.02.2017)

⁷⁹ WebFinance, Inc. *Business Dictionary* [Официален сайт]. *Effectiveness definition*, <http://www.businessdictionary.com/definition/effectiveness.html> (посетен на 20.02.2017)

⁸⁰ Drucker, Peter F. *Management: Task, Responsibilities, Practices* [Електронна книга]. Harper Collins, 2009, ISBN 0061800430, p. 45, <https://books.google.bg/books?id=A4hx-FNzpg4C&printsec=frontcover&dq=Management:+Task,+Responsibilities,+Practices&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwi1u9DZmJLZAhVBjiwKHeDZDZoQ6AEIMjAB#v=onepage&q=Management%3A%20Ta>

ефикасността е важно задачите да бъдат изпълнявани с разумно полагани усилия и „нещата да се извършват по правилния начин“ (Drucker, 2009, p. 45).

Политическият теоретик и философ от школата на идеализма – Хана Аренд – допринася за модерното разбиране за ефективността като противоположност на ефикасността. За нея ефективността е резултат от тристепенна човешка дейност, която се изразява в три аспекта – труд, работа и действие. Аренд възприема класическите концепции на Аристотеловата философия и ги интерпретира в съответствие с човешкото състояние в условията на XX-ти век.⁸¹

В изследванията си К. Ридли и Г. Саймън признават, че би било несправедливо да се оценява ефективността единствено по постигнати резултати и да се игнорира цената, която се налага да бъде заплатена. Според тях ефективността се определя като съотношение между фактическите резултати, получени с помощта на наличните ресурси, и максималните резултати, които може би ще се получат с тяхна помощ.⁸²

Австралийският политик Малкълм Фрейзър определя ефективността „като мярката на съответствие между заявените цели и тяхното постигане“⁸³. Според него обаче, целите не трябва да бъдат лесно достижими и със занижени критерии. Той счита, че ефективността не касае само постигнатите резултати (изходните данни – outputs), но и прецизирането на целите и критериите за ефективност (входните данни – inputs).

Професор Андрей Войцзак счита, че ефективността е мярка за степента, при която определена интервенция, процедура или услуга извършва това, което е необходимо за определена група от хора или общност. По-конкретно, тя е мярка за

[sk%2C%20Responsibilities%2C%20Practices&f=false](#), (посетен на 20.02.2017), (По-нататък Drucker, 2009, p. 45)

⁸¹Pozzo, Riccardo. *On Effectiveness, On the History of the Concept of Effectiveness* [Електронна книга]. (Ed. Giorgio Ausenda) Center for Interdisciplinary Research on Social Stress, Boydell Press, 2003, pp.23-24, <https://books.google.bg/books?id=m2HafeKwjh8C&printsec=frontcover&vq=On+Effectiveness+pozzo&hl=bg> (посетен на 22.02.2017)

⁸²Ridley Clarence, E. and Herbert A. Simon. *Measuring Municipal Activities*. International City Managers Association: Chicago, 1938, p. 3; Washington, 1943, p. 21

⁸³Fraser, Malcolm. *Quality in higher education: an international perspective. What is Quality in Higher Education?* (Ed. Green, D.), Buckingham, Open University Press and Society for Research into Higher Education, 1994, pp. 101–111

изходните резултати, които допринасят за намаляване на размера и влиянието на даден проблем или за подобряване на определена незадоволителна ситуация.⁸⁴

Друг изследовател, В. Дж. Кондалкар – професор по организационна ефективност, твърди, че ефективността се влияе от вътрешната и външната среда на дадена система, организация или институция, а също така и от човешкия фактор. Проф. Кондалкар дава шест характеристики на ефективността⁸⁵:

- многомерна концепция, която не може да бъде измерена само чрез един критерий;
- широкообхватна концепция, чрез която внимателно се обмислят благоприятните перспективи за развитие;
- взима под внимание редица фактори като организационна структура, философия, политики и процедури, процеси и системи, умения и способност на участниците и др. Важно е тясното взаимодействие между различните фактори, което води до благополучие и растеж в конкурентния свят;
- обхваща ефикасността;
- планирана е и е с визия към бъдещето;
- по същност представлява степента, при която предварително зададените цели са постигнати.

Планирането и визията по отношение на бъдещето се реализират посредством сценарийното планиране. Сценарийното планиране позволява:

- да се оценят и сравнят алтернативите на фона на възможни бъдещи развития;
- да се идентифицират свързани с ТГС и негов модел за измерване на неговата ефективност обстоятелства, събития и процеси, които биха могли да придобият важност в бъдеще;
- да се намали въздействието на несигурността чрез идеята за „здравина и устойчивост“;

⁸⁴ Wojtczak, Andrzej. *Glossary of Medical Education Terms* [Официален сайт]. 2002, <http://www.iime.org/glossary.htm>, (посетен на 22.02.2017)

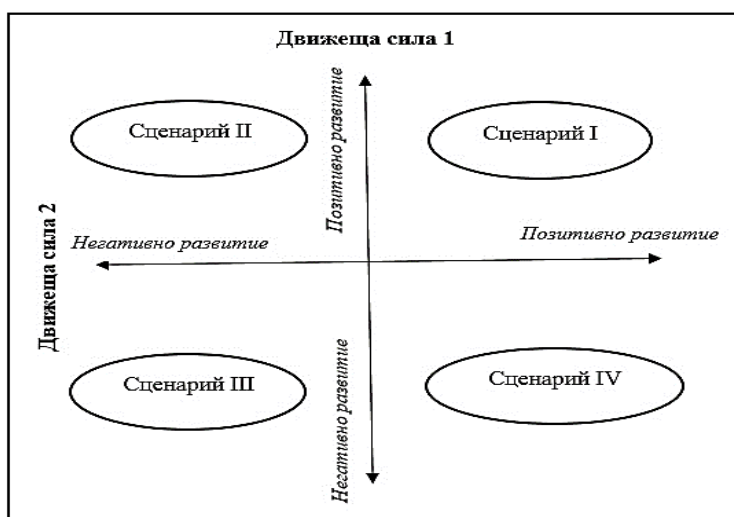
⁸⁵ Kondalkar, V. G. *Organization Effectiveness and Change Management* [Електронна книга]. PHI Learning Pvt. Ltd., 2013, p. 2, <https://books.google.bg/books?id=xOmwrhQSN1oC&printsec=frontcover&hl=bg>, (посетен на 22.02.2017) (По-нататък Kondalkar, 2013)

- да се проучи и разбере връзката и влиянието на различните фактори, въздействащи върху ТГС;

- да се изрази изследователска позиция и мнение, което да отвори път за дискурс, основаващ се на рационални, общоразбираеми аргументи.⁸⁶

Определянето на фокуса и времевата рамка е едно от основните неща при сценарийното планиране. Въз основа на сценарийното планиране следва да бъдат предприети целенасочени и съгласувани действия, които биха оказали положително или отрицателно въздействие върху развитието на ТГС в перспектива.⁸⁷

Визуализирането на получените сценарии се извършва чрез т.нар. „сценарийна матрица на четирите квадранта“⁸⁸, представена на фиг. 4.

Фиг. 4. Сценарийна матрица на четирите квадранта

За да се опише стратегическия механизъм и логиката зад създадените сценарии, се построява верига от причини и ефекти, носеща името „диаграма на влиянието“⁸⁹ (виж фиг. 5). За целта се избират най-важните фактори/тенденции/несигурности, които се свързват, така че да се покаже

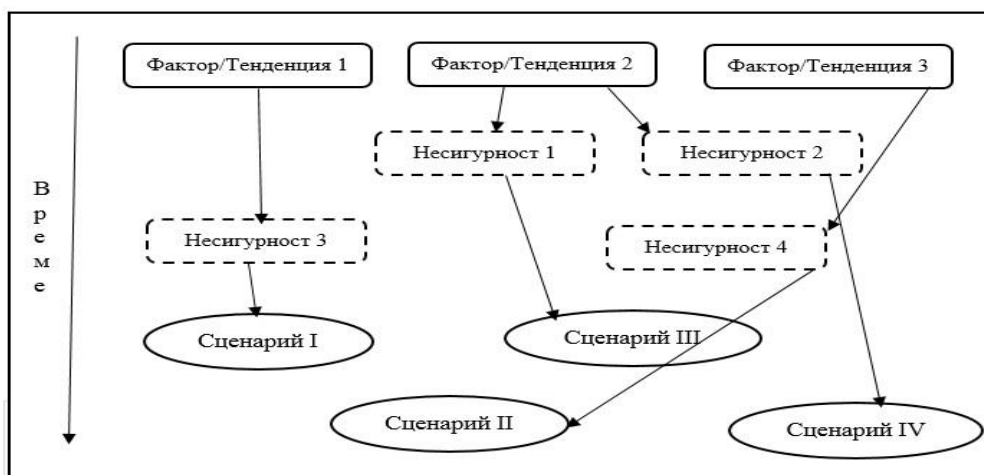
⁸⁶ УНСС [Онлайн лекционен материал]: www.e-dnrs.org/wp-content/.../BONUS_Metod-Scenario-Magistri.docx (посетен на 12.03.2017)

⁸⁷ Пак там.

⁸⁸ van der Heijden, K. *Scenarios – The Art of Strategic Conversation* [Електронна книга], 2nd Ed., John Wiley & Sons: Chichester, 2005, <https://books.google.bg/books?id=9ML53hL8NW0C&printsec=frontcover&dq=Scenarios+-+The+Art+of+Strategic+Conversation&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwjl7Fm5LZAhXGBSwKHd0MBZkQ6AEIJzAA#v=onepage&q=Scenarios%20%E2%80%93%20The%20Art%20of%20Strategic%20Conversation&f=false>, (посетен на 12.03.2017)

⁸⁹ Пак там.

взаимозависимост помежду им. В резултат се подпомага анализирането на причинно-следствените връзки – как едно събитие/фактор/несигурност оказва въздействие върху друго събитие/фактор/несигурност за конкретния времеви период.

Фиг. 5. Диаграма на влиянието

Последната част на настоящата Първа глава на дисертационния труд се занимава с измерването и оценката на предмета на изследването. Те, от своя страна, са неразривно свързани с основната теза и целта за изпълнение.

1.3.2. Основни теоретични схващания за измерване и оценка на ефективността

Що се касае до ефективността на ТГС, тя може да определи като степен на постигане на главната цел, всеобхватните цели и приоритетните сфери на действие, посредством селектирането и реализирането на трансгранични проекти и получените продукти и резултати, както се изяснява в Трета глава (виж 3.1.1. Обект и цел на МИОЕ-ТГС). От значителна важност е и степента на ангажираност и капацитета за участие (вкл. в усвояването на европейски средства) на държавите партньорки.

Пречупвайки значението на ефективността на ТГС по отношение на политическата сигурност, става ясно, че ефективността е свързана с предприемането на действия и постигането на резултати, които укрепват суверенитета, конституционните и идеологически принципи на държавата, защитават човешките права и свободи и гарантират върховенството на закона.

Например, ЕПС като цяло, както и ТГС в частност, имат за цел да насърчат държавите с нестабилно и/или недемократично управление да извършват реформи и да изграждат институции, които функционират в синхрон с европейските ценности. Колкото повече една държава е инициативна и постоянна в партньорството си с ЕС, като сключва финансови споразумения с ЕК, реализира трансгранични проекти и усвоява предоставената безвъзмездна помощ, толкова по-висока степен на политическа сигурност се наблюдава.

ТГС повишава икономическата сигурност, т.е. ТГС е ефективно спрямо икономическата сигурност, тогава когато се гарантира икономическия растеж и устойчивото развитие и благосъстояние на обществото. За пример могат да бъдат дадени трансгранични проекти, чрез които се подпомага бизнеса и МСП, насърчава се конкурентоспособността, подкрепят се научните изследвания, технологичното развитие, иновациите и др.

В рамките на социалната сигурност ефективността на ТГС се проявява, когато се намаляват нивата (напр. чрез достъп до образование) и се неутрализират причините (напр. равни възможности за жените) за социално изключване при определени групи от хора и общности. Реализирането на трансгранични проекти, при които се повишава заетостта, вкл. сред младите хора и жените, е един от възможните начини за повишаване на социалната сигурност.

Ефективността на ТГС по отношение на екологичната сигурност е свързана с подобряване на устойчивостта на околната среда, опазване на климатичния баланс и биоразнообразието. Всяка една проектна дейност следва да не нарушава принципите, касаещи екологичната сигурност.

Накрая, ТГС може да бъде ефективно и спрямо културната сигурност, като създава условия за културен диалог между различните общности, етноси и религии. Също така ефективността на ТГС се проявява при наличието на трансгранични проекти за съхраняване на културното наследство и различните видове изкуства.

Видимото наличие на ефективност не доказва реалната степен на ефективност. Необходим е способ, който да измери и оцени ефективността, затова се разглеждат базисни теории за измерване и оценка на ефективността, с чиято помощ да се постигне заложената от дисертанта цел и да се защити основната теза.

В същността на измерването е обективното представяне на обекти, процеси и явления.⁹⁰ Измерването улавя информация за системите чрез техните атрибути (характеристики, свойства, отличителни черти или признаци). Атрибутите могат да бъдат наблюдавани пряко или непряко.⁹¹ Освен това една система притежава набор от елементи, между които съществуват различни взаимовръзки.⁹² Измерването е също така и вид абстракция, защото не изобразява директно системата, а се занимава с атрибутите, избрани да я представляват.⁹³ В случая с ТГС, измерването не се фокусира върху самото ТГС, а върху една от неговите отличителни черти – ефективност.

Според Теорията на измерването⁹⁴, изведена от учените М. Алън и У. Йен, измерването е клон на приложната математика. Теорията се опитва да опише, категоризира и оцени качеството на измерванията, да подобри полезността, точността и целесъобразността им, както и да предложи методи за разработване на нови и по-добри инструменти за измерване.

Инструментите за измерване на ефективността могат да бъдат прости (критерии за ефективност – количествени и/или качествени; метрики; индикатори; показатели и др.) и сложни, какъвто е моделът, който се разработва в Трета глава. Конкретизирането на инструментите е доказателство, че се търси ефективност. Валидността и обосноваността на даден инструмент за измерване на ефективността се преценяват от факта доколко способът отразява атрибутите на системата. Трябва да могат да изведат системата от абстрактното и да структурират по-висши и сложни модели или конструкции.

⁹⁰ Finkelstein, Ludwik and M. S. Leaning. *A Review of the Fundamental Concepts of Measurement*. Vol. 2, No. 1, Jan-Mar 1984, p. 25.

⁹¹ Cropley, David H. *Towards Formulating a Semiotic Theory of Measurement Information – Part 1: Fundamental Concepts and Measurement Theory* [Електронна статия]. Vol. 24, 1998, p. 238, https://www.researchgate.net/publication/222502925_Towards_formulating_a_semiotic_theory_of_measurement_information_-_Part_1 (посетен на 13.03.2017)

⁹² Feuchter, Christopher A. *Air Force Analyst's Handbook: On Understanding the Nature of Analysis*. Office of Aerospace Studies, Kirtland Air Force Base, NM, January 2000, p. 12

⁹³ Pfanzagl, Johann. *Theory of Measurement* [Електронна книга]. Physica-Verlag, Wurzburg, 1971, p.16, <https://books.google.bg/books?id=lfHwCAAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Theory+of+Measurement+Pfanzagl&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwj9uCcNZLZAhUDiSwKHbhyBp4O6AEIJzAA#v=onepage&q=Theory%20of%20Measurement%20Pfanzagl&f=false>, (посетен на 13.03.2017)

⁹⁴ Allen, Mary J. and Wendy M. Yen. *Introduction to Measurement Theory* [Електронна книга]. Waveland Press, Prospect Heights, IL, 1979, p. 2, https://books.google.bg/books?id=MNUyY_csc6cC&printsec=frontcover&dq=Introduction+to+Measurement+Theory&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwixkMrLnZLZAhVBjywkHcmzB-EQ6AEIJzAA#v=onepage&q=Introduction%20to%20Measurement%20Theory&f=false, (посетен на 13.03.2017)

Важно условие е избраните прости инструменти да отразяват стратегическата цел на системата. На поставената цел се търси отговор чрез прилагането на определен набор от прости инструменти. С други думи, избраните КЕ, метрики и т.н. дават отговор на въпроса, обвързан с целта, която трябва да бъде постигната. Основният метод, който се използва за извеждане на метрики като вид прости инструменти, е „Цел – Въпрос - Метрика“. Методът се дефинира като „обикновен тристепенен процес за създаване на метрики в сигурността“. Ползи от употребата на метода са: последователност при формулирането на метрики, започваща от целите; свързаност на дейностите по измерването с целите; уникалност и адекватност на метриците спрямо средата на приложение.⁹⁵

При сложните инструменти, каквито са моделите, се прилага моделирането като метод. Обособяват се характеристики, доказващи стойността на модела като отражение на реалния обект. Подобни характеристики са: общоприложимост, полезност, перспективност, разбираемост и яснота, вярно отразяване на факторите на външната среда, елементите от вътрешната среда на реалния обект и включените прости инструменти, лесно управление.

Веднъж изведени, инструментите за измерване трябва да имат ясно тълкуване⁹⁶, като се прави разлика между желани и нежелани последици.⁹⁷ Други изисквания са: надеждност, специфичност по отношение на времевата рамка, достъпност, точност, последователност и постоянство при процеса на измерване.⁹⁸

Ученият Ноел Спролес определя инструментите за измерване на ефективността като „стандарт, спрямо който се преценява способността на едно решение да се справи с даден проблем. Стандартите са отличителното качество,

⁹⁵Монев, В. *Метрики за информационна сигурност в предприятията: Класификация, примери, особености*, IT4sec Reports 111, Институт по информационни и комуникационни технологии, София, март 2014, стр. 14, <http://dx.doi.org/10.11610/it4sec.0111> (посетен на 20.03.2017) (Понататък Монев, В. 2014)

⁹⁶Antony, Patrick et al. *Systems Engineering Measurement Primer*. International Council on Systems Engineering, 1998, p. 9

⁹⁷Meyer, Marshall W. *Rethinking Performance Measurement: Beyond the Balanced Scorecard* [Електронна книга]. Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 79, https://books.google.bg/books?id=AXkRaoyDyxQC&printsec=frontcover&dq=Rethinking+Performance+Measurement:+Beyond+the+Balanced+Scorecard&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwif6Pa_npLZAhWuh_aYKHdeWC5cQ6AEIJzAA#v=onepage&q=Rethinking%20Performance%20Measurement%3A%20Beyond%20the%20Balanced%20Scorecard&f=false, (посетен на 20.03.2017)

⁹⁸Geisler, Eliezer. *The Metrics of Science and Technology* [Електронна книга], Quorum Books, Westport, CT, 2000, p. 40, <https://books.google.bg/books?id=UD6t9TxQZbIC&printsec=frontcover&dq=The+Metrics+of+Science+and+Technology&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwiasuPynpLZAhVCFcWkHZmkBWkQ6AEIJzAA#v=onepage&q=The%20Metrics%20of%20Science%20and%20Technology&f=false>, (посетен на 20.03.2017)

което всяко решение трябва да притежава в някаква степен. По характер те трябва да бъдат максимално независими от самото решение, за да могат максимално обективно да измерят до колко добре е разрешен проблемът.⁹⁹

Дефиницията за инструменти за измерване на ефективност, която дава Джон Т. Докъри, ги определя като „общо приемлив параметър на проблема, който води до приоритетно подреждане на възприетия набор от цели“¹⁰⁰. Смисълът е да се изведат гъвкави инструменти, които да подпомогнат сравнителния анализ между коренно различни системи, съдържащи в себе си напълно различни характеристики и произвеждащи стойности с различни диапазони и скали. Аналогично Смит и Кларк обясняват същността на инструментите като „мярка за способността на дадена система да снабди специфичните си нужди или изисквания“¹⁰¹. Мярката може да бъде качествена или количествена и позволява да бъдат категоризирани съпоставими системи.

Сканирането на вътрешната и външната среда на една система и идентифицирането на факторите, които влияят върху функционирането ѝ, подпомагат процеса на измерване на ефективността. Сканирането може да се извършва чрез методи като SWOT и PEST анализи, „мозъчна атака“, „метод на експертната оценка“ и др. В резултат се подсигурира на вземащите решения обратна връзка относно влиянието на предприетите действия и се засягат важни въпроси като разпределението на ресурсите и дали съществуващите политики, стратегии и процедури трябва да се запазят, или променят.¹⁰²

Оценката на ефективността е друг важен процес, при който се оценява влиянието на дадена система върху заобикалящата я среда (напр. влиянието на ТГС върху факторите на външната среда, а оттам и върху аспектите на „широката сигурност“). В американския онлайн бизнес-речник оценката на ефективността се

⁹⁹Sproules, Noel. *Establishing Measures of Effectiveness for Command and Control: A Systems Engineering Perspective* [Електронна статия], DSTO-GD-0278, 2001, p. 2, https://www.google.bg/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ah_UKEwis9pncKZbLAhWFZCwKHUEKBWoQFgg0MAI&url=http%3A%2F%2Fwww.dtic.mil%2Fcgi-bin%2FGetTRDoc%3FAD%3DADA392037&usg=AFQjCNFWF2K_C-SMpbWNRXU17LiO9TEUkg&sig2=wYbKztmr3Inj-2B19jKJTg, (посетен на 20.03.2017)

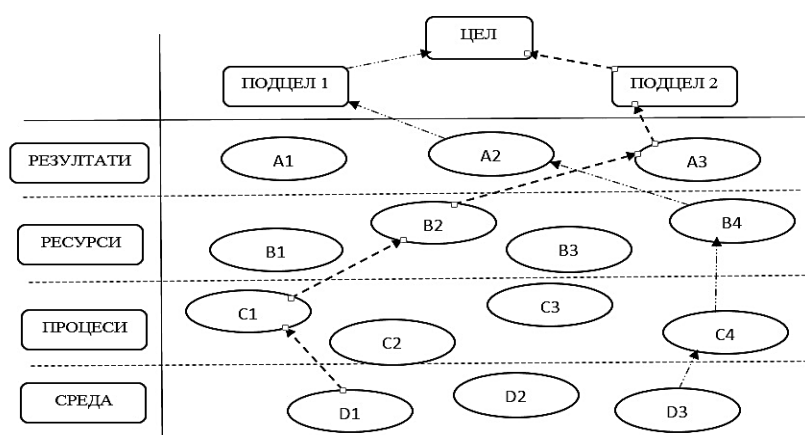
¹⁰⁰Dockery, John T. *Why Not Fuzzy Measures of Effectiveness?*, 11th ICCRTS Coalition Command and Control in the Networked Era, Cambridge, 3-4 May 1986, p. 2

¹⁰¹Smith, Neill and Thea Clark. *An Exploration of C2 Effectiveness: A Holistic Approach* [Електронна статия]. *Command and Control Research and Technology Symposium, San Diego, 15-17 June 2004*, p. 4, http://www.dodccrp.org/events/11th_ICCRTS/html/papers/054.pdf, (посетен на 22.03.2017)

¹⁰²Gartner, Scott Sigmond. *Strategic Assessment in War*. Yale University Press, New Haven, 1997, p. 10

нарича още „обобщаваща оценка“ и е дефинирана като „измерване на степента, до която са изпълнени целите и разкриване на факторите, които пречат или улесняват реализирането на целите. Процесът на оценяване на ефективността включва и установяване на причинно-следствените връзки относно степента, при която дадено решение, политика и т.н. произвежда желания резултат.“¹⁰³

Оценката на ефективността прилага управленски инструментариум, чрез който се преценява дали политиките, стратегиите, процедурите и практиките постигат целите си. Два първостепенни инструмента за оценяване на ефективността са стратегическата карта и БСПЕ. Стратегическата карта визуализира причинно-следствените връзки между отделните елементи на системата, както е показано на фиг. 6 (виж също фиг. 23), и илюстрира динамиката на развитие. Чрез картата се достига желаната степен на детайлизиране и разбираемост на взаимовръзките между отделните елементи.¹⁰⁴ Тя предоставя специфичния начин, необходим да се приведе главната стратегия в конкретни цели. Нещо повече, стратегическата карта спомага целите да станат както по-разбираеми, така и по-лесно управляеми.¹⁰⁵

Фиг. 6. Модел на стратегическа карта

¹⁰³ WebFinance, Inc. Business Dictionary [Официален сайт]. Effectiveness evaluation definition, <http://www.businessdictionary.com/definition/effectiveness-evaluation.html>, (посетен на 22.03.2017)

¹⁰⁴ Георгиев, Венелин. Стратегическа карта и балансирана система от показатели за ефективност – приложение при оценяване на дейността на структурите в БАН [Електронна статия]. Институт по информационни и комуникационни технологии – БАН, секция Информационни технологии в сигурността, С., януари 2013, стр. 4, <http://dx.doi.org/10.11610/it4sec.0107>, (посетен на 29.03.2017) (По-нататък Георгиев, В. 2013)

¹⁰⁵ Kaplan, Robert S. and David P. Norton. Strategy Maps: Converting Intangible Assets into Tangible Outcomes [Електронна статия]. Harvard Business School Press, Boston, 2004, p. 28, <http://www.imanet.org/docs/default-source/sf/0304kaplan-pdf.pdf?sfvrsn=0>, (посетен на 29.03.2017)

БСПЕ, както се вижда на табл. 2, преобразува целта и приоритетите от стратегическата карта в конкретни задачи, чието изпълнение се измерва от показатели и съотнесени на тях целеви стойности (Георгиев, В., 2013). Чрез БСПЕ се идентифицират задачите за изпълнение, чиито резултати са най-тясно свързани с визията и стратегията. Информацията, събрана чрез стратегическата карта и БСПЕ, спомага своевременно да се реагира на измененията на външната и вътрешна среда и внася яснота и пълнота по отношение на установените цели и приоритети. В резултат се подобряват управленските решения и действия, разработват се ефективни мерки и смислени стандарти, установяват се краткосрочните и дългосрочните цели. Вземат се мерки за предотвратяване на неблагоприятни ситуации.¹⁰⁶

Таблица 2. Модел на съчетание между стратегическа карта и БСПЕ

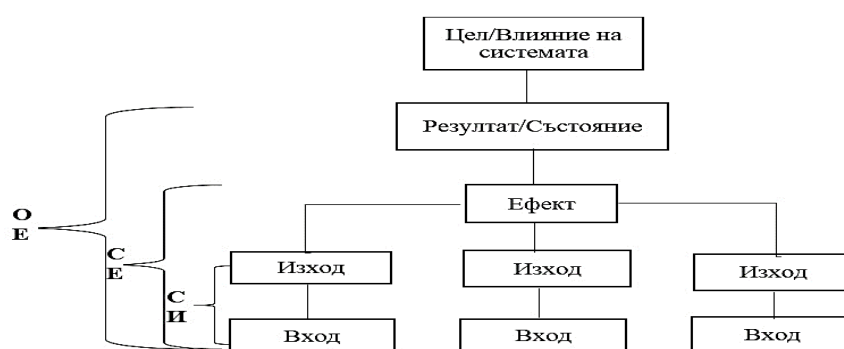
СТРАТЕГИЧЕСКА КАРТА		БСПЕ	
НАПРАВЛЕНИЕ	ТЕМАТИЧНА ОБЛАСТ	ПОКАЗАТЕЛ	ЦЕЛЕВА СТОЙНОСТ
Резултати	A1	X1	Y1
	A2	X2	Y2
	A3	X3	Y3
Ресурси	B1		
	B2		
	B3		
	B4		
Процеси	C1		
	C2		
	C3		
	C4		
Среда на функциониране	D1		
	D2		
	D3		

Проф. Кондалкар синтезира осем фактора, чието наличие отразява ефективността на дадена система, организация или институция. Според него ефективността може да бъде оценена чрез нивото на факторите: продуктивност, качество, ефикасност, гъвкавост, удовлетворение, конкурентоспособност, развитие, способност за адаптиране. (Kondalkar, 2013)

Оценката на ефективността се прилага, за да се определи нивото, до което планираните резултати/състояния (outcome/condition) са достигнати. Преди всичко оценката на ефективността сравнява действително постигнатите резултати/

¹⁰⁶ Kaplan, Robert S. and David P. Norton. *The Balanced Scorecard: Measures That Drive Performance* Harvard Business Review [Електронна статия]. July 2005, pp. 71-79, <http://www.bain.com/publications/articles/management-tools-balanced-scorecard.aspx>, (посетен на 29.03.2017)

състояния с желаните (предварително заложили) резултати/състояния и с целите. Тя се основава на разбирането и тълкуването на отношенията между входа (input) и изхода (output). Фигура 7 изобразява в най-общ смисъл степента на изпълнение между вход и изход, степента на ефективност и оценката на ефективността. Входовете са всеки контролируем или неконтролируем фактор, който влиза в системата. Изходите са трансформирани вътре в системата входове. Ефектът е промяната, получена в резултат на изходите. Резултатът е състоянието, получено вследствие на ефекта. Целта представлява причината за съществуването на системата или очакваното ѝ поведение.

Фиг. 7. Степен на изпълнение (СИ), степен на ефективност (СЕ) и оценка на ефективност (ОЕ)

Изводи от Първа глава

- В своята същност ЕС е пример за идеалистичен проект, чийто стил на поведение в световната политика е по-сдържан и основан на използването на несилови инструменти, какъвто е и ТГС. Сигурността на ЕС е висш приоритет и заема значимо място в европейските политики пряко или косвено. Направеният исторически преглед на сложния и противоречив път в създаването на ОВППС, както и на изграждането на взаимоотношенията между ЕС и съседите му от Средиземноморието в рамките на ЕПС, в значителна степен изяснява политическата среда и условията, при които функционира ТГС. Прилагането на историческия подход при изследване на развитието на ТГС в Средиземноморския регион и политиките, които го регулират, спомага за изпълнение на първата от задачите, заложили за изпълнение в уводната част на дисертацията. Концептуалните и теоретични схващания, положени в Първа глава, са предпоставката, посредством която да се навлезе в по-задълбочен и обстоен анализ на средиземноморското ТГС в следващата глава на дисертацията.

- Като обект на изследването ТГС се анализира по отношение на същност, типология, цели, принципи, сфери на действие. ЕС предоставя по-висока легитимност на ТГС в резултат на доказаната му ефективност. Ефективността на ТГС, която е предметът на изследване, е степента на постигане на главната цел и приоритетните сфери на действие посредством селектирането и реализирането на трансгранични проекти и получените крайни продукти и резултати. Връзката между ефективността на ТГС и аспектите на „широката сигурност“ се изразява в способността на ТГС да спомага за неутрализиране на влиянието на рисковете и заплахите от политически, икономически, социален, екологичен, културен характер.

- Анализирането на спецификата на измерването и оценката на ефективността в понятийна гледна точка прави целта на дисертационния труд по-ясна и разбираема. Измерването и оценяването на ефективността имат много сходни характеристики и предназначение, но това са два различни процеса, които оперират по различно време. Измерването на ефективността действа по време и най-вече в края на извършването на дейностите. Оценяването на ефективността се извършва след приключване на дейностите и получаване на реални резултати. Измерването е насочено към настоящия момент, докато оценяването дава основа за планиране, предвиждане и прогнозиране. Измерването и оценката на ефективността се извършват с подходящ инструментариум, който се използва в Трета глава на дисертацията при моделирането и верифицирането на МИОЕ-ТГС.

ВТОРА ГЛАВА.

ИЗСЛЕДВАНЕ НА АКТУАЛНОТО СЪСТОЯНИЕ НА ТРАНСГРАНИЧНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО В СРЕДИЗЕМНОМОРСКИЯ РЕГИОН

Настоящата глава разглежда ТГС като система и изследва неговите външна и вътрешна среда на влияние. Посредством разнообразен изследователски и статистически инструментариум се анализират външните фактори и вътрешните елементи, влияещи върху функционирането и развитието на средиземноморското ТГС и неговата ефективност. Целта е да се провери съществува ли проблем, който възпрепятства ефективността на ТГС по отношение на аспектите на „широката сигурност“. При констатирането на подобен недостатък се предлага решение, както и подходяща методика за реализирането му.

2.1. Анализ на външните фактори на влияние

2.1.1. Методика за проучване на външната среда

Следвайки логиката на системното мислене, в настоящата част на Втора глава се обръща внимание на проучването и анализирането на външните фактори, влияещи върху функционирането и реализирането на ТГС. Нещо повече, фокусирането върху факторите на външната среда допринася за извеждане на конкретни причини, предизвикващи промени от положителен и/или негативен характер.

Подходящ метод е използването на PESTEC-анализ, разширен вариант на PEST-анализа, който е задължителен за пълното разбиране на външната макросреда. Изведеният акроним се състои, освен от стандартните политически (Political), икономически (Economic), социални (Social) и технологични (Technological) фактори на влияние, от още две групи фактори: екологични (Ecological) и културни (Cultural). Избраните шест групи фактори са логически обвързани с приоритетите и мерките, заложи в средиземноморските трансграничните програми, по които се изготвят проекти за ТГС. Ефектът от приоритетите е насочен към подобряване на външната среда, а оттам и на

състоянието на различните аспекти на „широката сигурност“. Изключение прави приоритетът, отнасящ се до техническата помощ, който цели усъвършенстване на административния капацитет и функциите, възложени на отговорните органи в рамките на вътрешната среда на ТГС. С други думи, той е предназначен да оказва благотворно влияние върху вътрешната среда, а оттам индиректно рефлектира върху изпълнението на останалите приоритети.

Структурирането на PESTEC-анализа преминава през няколко етапа. В рамките на първия етап, въз основа на извършения в Първа глава теоретичен и документален обзор, се извеждат n на брой фактори към всяка от шестте групи.

По време на втория етап, с помощта на контролна карта (виж Приложение 1), експерти, изследователи и други актьори от анализираните седемнадесет държави посочват значим или незначим е всеки от предложените фактори. В конкретиката на изследването под „значим“ се приема, че даденият фактор има силно значение за реализирането на ТГС и неговата ефективност. „Незначим“ е факторът със слабо, незначително влияние, с липса на такова или факторът, който е неприложим за обекта и предмета на изследването.

След прилагане на метода на научната абстракция, е важно да се отчетат резултатите. Отчитането на резултатите е третият етап. За целта се въвежда обикновена скала за градиране на отговорите като за всеки отговор „значим“ се дава числовата стойност 1, а за всеки „незначим“ – 0. След това се изчислява суровият бал на всеки фактор, като се сумират отделните резултати.

Следващият етап включва статистическа проверка на надеждността на двустепенната скала и проверка на степента на съгласие между оценителите. Проверката на надеждността на двустепенната скала се извършва с изчисляване на коефициента алфа на Кронбах (α) за вътрешна съгласуваност по стандартизираната формула:

$$\alpha = \frac{n \cdot \bar{r}}{(1 + (n-1) \cdot \bar{r})} \quad (1),$$

където:

- n е броят на факторите от конкретната група,
- \bar{r} е средната корелация на корелациите между всяка двойка фактори или т. нар. междуфакторна корелация.

Коефициентът α е мярка за степента, при която всички фактори от дадената група са положително свързани един с друг.¹⁰⁷ Той може да варира между 0 и 1, като 1 е индикация за идеална корелация между измерваните променливи, а 0 сочи за липса на каквато и да е връзка помежду им. Стойности между 0,8 и 1 са желани и дават знак за висока надеждност. Стойностите между 0,7 и 0,8 говорят за средна, умерена, приемлива надеждност. От 0,6 до 0,7 стойности са съмнителни, а стойностите по 0,6 дават сигнал за нищожна степен на надеждност.¹⁰⁸

Инструментът, чрез който се мери степента на съгласие между оценителите, е междукласовата корелация (ICC). Чрез нея се оценява надеждността на числовите оценки, като се сравнява променливостта на числовите оценки за всеки един от факторите спрямо общата вариация в рамките на оценките на всички фактори от конкретната група. С други думи, целта е да се провери дали външните фактори от шестте групи се оценяват надеждно от различни оценители. За целта се използва инструментът за анализ на данни в Excel – двуфакторен анализ без репликация (Anova: Two-factor Without Replication), подходящ за единични наблюдения, каквото е и оценяването на външните фактори на влияние. Данните от Anova-теста дават възможност да бъде изчислена единичната

$$ICC_{\text{single}} = \frac{var(\beta)}{var(\beta) + var(a) + var(\varepsilon)} \quad (2)$$

$$\text{и средната } ICC_{\text{mean}} = \frac{var(\beta)}{var(\beta) + (var(a) + var(\varepsilon))/k} \quad (3)$$

междукласова корелация, където:

- $var(\beta) = \sigma^2(\beta)$ е променливостта, причинена от различието между външните фактори;
- $var(\varepsilon) = \sigma^2(\varepsilon)$ е променливостта в резултат на разликите в числовите оценки;

¹⁰⁷ Links (International Centre for research on social networks in business) [Официален сайт]//BA762, Research Methods//Handout//Cronbach's Alpha. <http://www.analytictech.com/ba762/handouts/alpha.htm> (посетен на 10.04.2017)

¹⁰⁸ Berman Evan, Xiaohu Wang. Essential Statistics for Public Managers and Policy Analysts [Електронна книга]. (4), CQ Press, 2017, ISBN 1506364322, p. 55, <https://books.google.bg/books?id=IVW0DAAAQBAJ&pg=PA334&lpg=PA334&dq=critical+values+cronbach+alpha+-1.58&source=bl&ots=iRXhtIskGa&sig=hxyE9p63gMOY8TcAHXva71vnNqs&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKewj2jc2bxbXSAhWsApoKHdpXChYQ6AEIHTAB#v=onepage&q=critical%20values%20cronbach%20alpha%20-1%20C58&f=false> (посетен на 10.04.2017)

- $var(a) = \sigma^2(a)$ е променливостта в следствие на различните две нива в скалата за оценяване;

- k – брой оценители.¹⁰⁹

Единичната междукласова корелация е индекс за надеждността на оценките, поставени от един оценител. Средната междукласова корелация удостоверява надеждността на оценките, дадени от всички оценители, както и степента на съгласие между оценителите.

Степента на съгласието между оценителите може да варира в три интервала: <0,4 – слаба; 0,4-0,75 – задоволителна до добра; >0,75 – отлична. В същия контекст, отрицателните стойности на междукласовата корелация показват степента на несъгласие между оценителите.

Отличителните черти на избрания модел на междукласова корелация са, че всеки външен фактор се оценява от всеки от оценителите, а самите оценители са произволно избрани и представляват една по-широка извадка от сходни на тях оценители.

В последния етап се формулират и проверяват хипотезите, обвързани с двата външни фактора на влияние, посочени от оценителите като най-значими. За целта отново се прилага двуфакторния анализ без репликация, като се определят две движещи сили на анализа. Паралелно е важно да се спазват следните изисквания:

- оценките да са дадени от нормално разпределена извадка от оценители;
- извадката да има обща вариация;
- оценителите да са избрани на случаен принцип;
- оценителите да работят независимо един от друг.

Формулирането на хипотези се изисква, за да се провери дали данните от извадката ги потвърждават, или отхвърлят. Работната хипотеза (H_0) твърди, че няма статистически достоверна разлика (зависимост) в сравняваните статистически показатели в генералните съвкупности. Въпреки, че в извадките може да се наблюдава известна разлика (зависимост), тя се дължи на случайни фактори и не може да бъде обобщена за генералните съвкупности. Алтернативната хипотеза (H_1)

¹⁰⁹ *Real Statistics Using Excel*. Charles Zaiontz. *Intraclass Correlation* [Електронна статия]. <http://www.real-statistics.com/reliability/intraclass-correlation/> (посетен на 10.04.2017)

пък твърди, че констатираната разлика (зависимост) в извадките е статистически достоверна и може да бъде обобщена за генералните съвкупности.¹¹⁰

Решенията, които се вземат при проверката на статистическите хипотези, имат вероятностен характер, поради репрезентативността на изследванията (т.е. изводите за съвкупността се правят въз основа на изследване на относително малка част от нея). Приемането или отхвърлянето на хипотезите изисква определена степен на сигурност (P – гаранционна вероятност), като в същото време се допуска възможността за грешка (α – равнище на значимост) на статистическите изводи. За целите на изследването се използват следните стойности $P = 95\%$, на която съответства $\alpha = 0,05$ (5% възможност за грешка), както и Z -теста за проверка на хипотези.

2.1.2. Структуриране на PESTEC-анализ

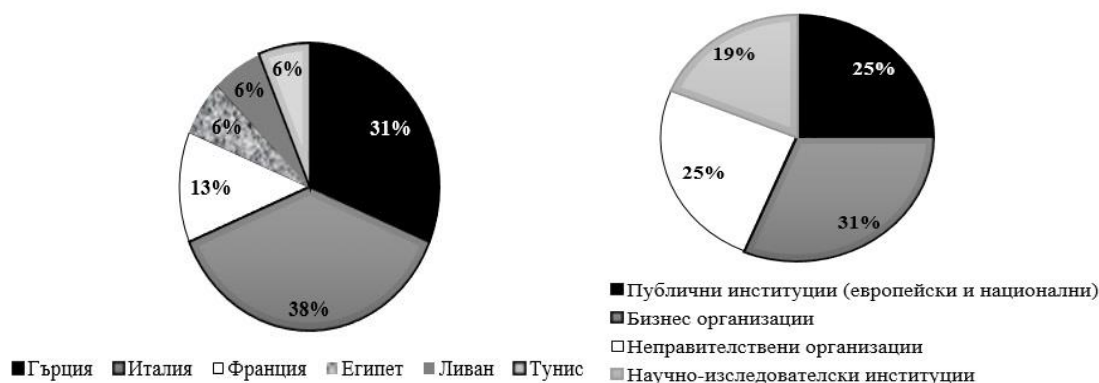
Основавайки се на извършените литературни и документални проучвания, в настоящия дисертационен труд се формулират 48 външни фактори, оказващи влияние върху обекта и предмета на изследване: девет политически, единадесет икономически, седем социални, шест технологични, девет екологични и шест културни (виж Приложение 2).

Изготвената контролна карта е изпратена на произволно избрани експерти (на европейско, национално и местно ниво), представители на научни институции, бизнес и неправителствени организации. Получената експериментална извадка представлява 16% от генералната съвкупност от потенциални оценители, до които е изпратена контролната карта. Извадката може да се охарактеризира като малка, независима и сравнително равномерно разпределена.

Разпределението на респондентите по полов признак е напълно равномерно – половината от респондентите са мъже, а другата половина - жени. Дисбаланс се наблюдава при разпределението по държави-членки на ЕС и държави-партньори на ЕС – 81% от респондентите са от държавите членки, докато само 19% са от държавите извън ЕС (виж диаграма 3). 31% от включилите се в оценяването на външните фактори респонденти са представители на бизнес организации, действащи в различни сектори на икономиката (виж диаграма 4). Участниците от

¹¹⁰Гигова, В. и Р. Дамянова. *Статистически методи в спорта. Учебно помагало, 8-мо издание, НСА-ИПБ, С. 2012, стр. 89-90*

европейски/национални публични институции, както и оценителите от неправителствения сектор заемат дял от 25% всеки. Най-нисък процент се пада на представителите от научно-изследователски институции – 19%. 56% от респондентите заемат ръководни и управленски позиции.

Диаграма 3. Процентно разпределение на PESTEC-оценителите по държави

Диаграма 4. Процентно разпределение на PESTEC-оценителите по институции

Резултатите от третия етап са синтезирани в таблица 3. За извадката от оценители най-значимите политически фактори са наличието на трансгранични споразумения и възможността за участие в трансгранични проекти (POL3 – 88% от оценителите), както и недостатъчната степен на демокрация и присъствието на авторитарни режими в държавите-партньорки на ЕС (POL6 – 81% от оценителите). Всички политически фактори се оценяват със „значим“ от над 50% от оценителите.

От икономическите фактори, двата външни фактора с най-висок процент на подкрепа от страна на оценителите (94% за всеки) и суров бал (15) са: E3 - наличието на ресурси (природни, човешки и др.) и E11 - развитието на микро-, малките и средните предприятия. Повече от 50% от оценителите отбелязват „незначим“ за неравномерността при търговските потоци (E2), честите колебания при валутните курсове (E7) и инфлацията (E9).

Шест от седемте социални фактора се оценяват като значими с абсолютно мнозинство. Двата социални фактора, оценени със „значим“ от най-голям процент от оценителите (81% за всеки), са високите нива на безработица, особено при младежката безработица (S3) и високите нива на необразованост, особено сред момичетата и жените (S4). Единственият социален фактор, оценен като незначим от повече от половината оценители (69%) и с най-малък суров бал (5), е влошеното качество на здравеопазването (S5).

При технологичните фактори, както и при политическите, не се наблюдават фактори, оценени от преобладаващия дял оценители с „незначим“. Най-голям процент оценители (94%) определят като значими насърчаването на научните изследвания и прилагането на резултатите от тях в практиката (Т4) и общото технологично забавяне на трансграничния регион (Т5).

Отнасяйки резултатите спрямо екологичните фактори, се констатира, че осведомеността за екологичните проблеми и тяхното разбиране (ЕСО4) се оценява като значим фактор от най-голям процент респонденти (94%). Вторият екологичен фактор с най-висок суров бал (13) и определен като значим от най-голям процент оценители (81%) е ефективното и ефикасното използване на природните ресурси. Екологичният фактор ЕСО1 – промените в климата – се посочва като значим от половината от оценители, докато другата половина го считат за незначим. Поради невъзможността да се премине прага на абсолютното мнозинство, ЕСО1 се възприема като незначим външен фактор на влияние.

В последната група външни фактори – културните – един от предложените за оценяване фактори получава пълното мнозинство на респондентите като значим – развитието на туризма (С5). Другият културен фактор, оценен със „значим“ от най-голям процент респонденти (94%) и с най-висок суров бал (15), е подобряването на качеството на образованието в трансграничния регион. Културните фактори са третата група външни фактори, в която всички предложени фактори се оценяват като значими от над 50% от оценителите.

Таблица 3. Резултати от оценяването на външните фактори на влияние върху ТГС

КОНТРОЛНА КАРТА ЗА ОЦЕНКА НА ЗНАЧИМОСТТА НА ВЪНШНИТЕ ФАКТОРИ НА ТГС																				
	Политически (POL)									Икономически (E)										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ЗНАЧИМ*	75%	75%	88%	75%	75%	81%	75%	69%	69%	75%	38%	94%	69%	69%	81%	44%	63%	44%	69%	94%
НЕЗНАЧИМ**	25%	25%	12%	25%	25%	19%	25%	31%	31%	25%	62%	6%	31%	31%	19%	56%	37%	56%	31%	6%
СУРОВ БАЛ	12	12	14	12	12	13	12	11	11	12	6	15	11	11	13	7	10	7	11	15
	Социални (S)									Технологични (T)										
	1	2	3	4	5	6	7			1	2	3	4		5	6				
ЗНАЧИМ*	75%	75%	81%	81%	31%	63%	75%			88%	75%	88%	94%		94%	69%				
НЕЗНАЧИМ**	25%	25%	19%	19%	69%	37%	25%			12%	25%	12%	6%		6%	31%				
СУРОВ БАЛ	12	12	13	13	5	10	12			14	12	14	15		15	11				
	Екологични (ECO)									Културни (C)										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	2	3	4	5	6					
ЗНАЧИМ*	50%	75%	75%	81%	94%	63%	75%	75%	75%	56%	94%	81%	81%	100%	75%					
НЕЗНАЧИМ**	50%	25%	25%	19%	6%	37%	25%	25%	25%	44%	6%	19%	19%	0%	25%					
СУРОВ БАЛ	8	12	12	13	15	10	12	12	12	9	15	13	13	16	12					

*Процент от оценителите, посочили „ЗНАЧИМ“;

**Процент от оценителите, посочили „НЕЗНАЧИМ“

Извършва се проверка на надеждността на двустепенната скала, като първо се изчислява средната междуфакторната корелация на групата фактори, а след това се определя степента на вътрешната им съгласуваност. С помощта на MS Excel=>Data=>Data Analysis=>Correlation се изчисляват междуфакторните корелации за всяка двойка фактори от шестте групи. Въз основа на получените резултати се изчислява средната междуфакторна корелация за всяка група външни фактори, а след това се пресмята и стойността на коефициента α по формула (1).

Единствено при икономическите фактори се отчита висока степен на надеждност – средната междуфакторна корелация е 0,3, а коефициентът на Кронбах е 0,82 (виж табл. 4). Въпреки че степента на надеждност при политическите, социалните и екологичните фактори не е висока, нивото на хомогенност, отразено чрез стойностите на междуфакторната корелация, варира в оптималните нива (0,2-0,4)¹¹¹. Затова може да се приеме, че и в тези три групи външни фактори е налице надеждност на двустепенната скала, чрез която се оценяват факторите. Също така, може се да твърди, че съществува вътрешна съгласуваност между икономическите, политическите, екологичните и социалните външни фактори, влияещи върху ТГС и неговата ефективност, които са обекта и предмета на изследването.

Стойностите при технологичните и културните фактори както по отношение на междуфакторната корелация, така и по отношение на α -Кронбах, показват много ниска степен на надеждност. Слабата вътрешна съгласуваност е възможно да се дължи на по-малкия брой вътрешни фактори, предложени за оценяване. Основание за подобно твърдение е закономерността, наблюдавана при другите четири групи фактори – колкото повече фактори има в една група, толкова по-високи са статистическите показатели.

Независимо от индикациите за ненадеждна вътрешна съгласуваност в рамките на две от шестте групи външни фактори на влияние, стойността на α -Кронбах общо за всички 48 външни фактора показва висока степен на надеждност и вътрешна съгласуваност (0,9).

¹¹¹Briggs, S. R., & Cheek, J. M. *The role of factor analysis in the evaluation of personality scales. Journal of Personality*, 54, 1986, p.114

Таблица 4. Надеждност при оценяването на външните фактори на влияние

Група външни фактори	Брой фактори (n)	Средна междугрупна корелация (r)	Коефициент на Кронбах (α)	Интерпретация на резултатите
Политически	9	0,28	0,77	Средна, приемлива надеждност
Икономически	11	0,3	0,82	Висока надеждност
Социални	7	0,23	0,68	Съмнителна надеждност
Технологични	6	0,12	0,44	Много ниска надеждност
Екологични	9	0,21	0,71	Средна, приемлива надеждност
Културни	6	0,13	0,48	Много ниска надеждност
Общо за шестте групи	48	0,16	0,9	Висока надеждност

Позоваването само върху α-Кронбах, обаче не е достатъчно, за да бъде определена статистическата надеждност на оценяването. За да се измери надеждността на оценките, дадени от оценителите, както и степента на съгласие между оценителите, първо се прилага Anova-теста: двугрупен анализ без репликация спрямо шестте групи външни фактори – поотделно и общо (виж Приложения 3а-ж).

На база на получените резултати от приложение 3а, прилагайки формули (2) и (3), се изчисляват стойностите на единичната и средната междугрупна корелация за политическите фактори на влияние:

$$\begin{aligned}
 ICC_{\text{single}} &= \frac{\sigma^2_{\text{фактори}}}{(\sigma^2_{\text{фактори}} + \sigma^2_{\text{оценители}} + \sigma^2_{\text{остатъчна грешка}})} = \\
 &= \frac{(MS_{\text{фактори}} - MS_{\text{остатъчна грешка}})/k}{[(\frac{MS_{\text{фактори}} - MS_{\text{остатъчна грешка}}}{k}) + (\frac{MS_{\text{оценители}} - MS_{\text{остатъчна грешка}}}{n}) + MS_{\text{остатъчна грешка}}]} = \\
 &= \frac{(0,0538 - 0,139)/16}{[(\frac{0,0538 - 0,139}{16}) + (\frac{0,6255 - 0,139}{9}) + 0,139]} = \frac{-0,0053}{(-0,0053 + 0,0541 + 0,139)} = -0,0284
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 ICC_{\text{mean}} &= \frac{\sigma^2_{\text{фактори}}}{(\sigma^2_{\text{фактори}} + (\sigma^2_{\text{оценители}} + \sigma^2_{\text{остатъчна грешка}})/k)} = \\
 &= \frac{(MS_{\text{фактори}} - MS_{\text{остатъчна грешка}})/k}{\{(\frac{MS_{\text{фактори}} - MS_{\text{остатъчна грешка}}}{k}) + [\frac{(MS_{\text{оценители}} - MS_{\text{остатъчна грешка}})}{n} + MS_{\text{остатъчна грешка}}]\}} = \\
 &= \frac{(0,0538 - 0,139)/16}{\{(\frac{0,0538 - 0,139}{16}) + [\frac{(0,6255 - 0,139)}{9} + 0,139]\}} = \frac{-0,0053}{[-0,0053 + (\frac{0,0541 + 0,139}{16})]} = -0,7899
 \end{aligned}$$

По аналогичен начин се изчисляват стойностите на единичната и средната междукласова корелация и за останалите пет групи външни фактори на влияние, както и за всички 48 фактора. От получените резултати, обобщени в таблица 5, става ясно, че в рамките на икономическите, социалните и културните фактори между оценителите се проявява добра степен на съгласие по отношение на оценяването. При технологичните и екологичните фактори между оценителите се отчита слаба степен на съгласие ($ICC_{mean} = 0,3$). Що се касае до оценяването на политическите фактори, между оценителите съществува силно несъгласие ($ICC_{mean} = -0,79$). Отрицателните стойности се дължат на факта, че отклонението при разликите в числовите оценки е по-голямо от отклонението между външните фактори - $MS_{остатъчна\ грешка} > MS_{фактори}$.

Стойностите на единичната междукласова корелация показват, че външните фактори не биха били надеждно оценени само от един оценител. С други думи, участието на по-голям брой оценители увеличава надеждността на оценяването. Интерпретирайки и резултатите на всички 48 фактора, може да се приеме, че степента на съгласие между оценителите е задоволителна, което е основание да се приеме, че и нивото на надеждност при оценяването е задоволително.

Таблица 5. Степен на съгласие между оценителите в рамките на шестте групи външни фактори

Група външни фактори	Брой фактори (n)	Брой оценители (k)	Единична междукласова корелация (ICC)	Средна междукласова корелация (ICC_{mean})	Интерпретация на резултатите
Политически	9	16	-0,03	-0,79	Силно несъгласие
Икономически	11	16	0,12	0,69	Добра степен на съгласие
Социални	7	16	0,09	0,63	Добра степен на съгласие
Технологични	6	16	0,03	0,30	Слабо съгласие
Екологични	9	16	0,03	0,30	Слабо съгласие
Културни	6	16	0,10	0,64	Добра степен на съгласие
Общо за шестте групи	48	16	0,07	0,53	Задоволителна степен на съгласие

Двете движещи сили на двуфакторния анализ без репликация са външните фактори и оценителите. Те се явяват независими променливи. В рамките на всяка от движещите сили има нива, които в конкретиката на изследването представляват броя външни фактори в дадената група и броя оценители, избрани на произволен принцип от по-широк кръг оценители.

Предстои да се проверят две нулеви хипотези – една за външните фактори от всяка група и една за оценителите.

$H_{0(\text{фактори})}$ гласи, че няма статистически достоверна разлика в средните стойности на оценките, които всеки външен фактор на влияние получава. Респективно, алтернативната хипотеза ($H_{1(\text{фактори})}$) твърди, че има статистически значима разлика. Използвайки данните от Приложение 3а, става ясно, че за политическите фактори гаранционната вероятност е по-голяма от равнището на значимост – $P(0,93) > \alpha(0,05)$. Също така, стойността на F от данните на изследването е по-малка от критичната стойност на $F - F_{\text{exp.}}(0,39) < F_{\text{crit.}}(2,02)$. При наличието на подобни стойности, $H_{0(\text{фактори})}$ не може да се отхвърли. Изводът е, че на 95% ниво на достоверност няма статистически значима разлика в средните стойности на оценките, които деветте политически фактора получават.

По аналогичен начин се проверява $H_{0(\text{фактори})}$ и за останалите пет групи фактори, като резултатите и изводите от тях са представени в Приложение 4. Обобщаващият извод е, че при три от групите външни фактори (политически, технологични и екологични) се приема, че няма статистически достоверна разлика между средните стойности на оценките, получени от всеки външен фактор. За останалите три групи външни фактори се приема алтернативната хипотеза.

$H_{0(\text{оценители})}$ гласи, че няма статистически достоверна разлика в средните стойности на оценките, които всеки оценител поставя, определяйки даден външен фактор за значим или не. От своя страна, $H_{1(\text{оценители})}$ приема, че констатираната разлика е статистически достоверна и не се дължи на случайни фактори, поради това може да бъде отнесена не само към извадката от оценители, но и към генералната съвкупност.

Отново с помощта на данните от Приложение 3а-е, се проверяват прилежащите хипотези. Анализирайки данните за политическите фактори, се отчита, че гаранционната вероятност е значително по-малка от равнището на значимост – $P(<0,0001) < \alpha(0,05)$. Експерименталната стойност на F е по-голяма от критичната – $F_{\text{exp.}}(4,50) > F_{\text{crit.}}(1,75)$. Сходни резултати са валидни и за другите пет групи фактори. От резултатите, посочени в Приложение 5, се обобщава, че в средната стойност на оценките, дадени от всички шестнадесет оценители, има статистически достоверна разлика. С други думи, нулевата хипотеза се отхвърля и се приема алтернативната хипотеза за шестте групи външни фактори на влияние.

Получените резултати дават основание да се приеме, че при средните оценки на оценителите от генералната съвкупност, а не само оценителите от изследваната извадка, също би се наблюдавала статистически достоверна разлика.

Извършеният статистически анализ е основата, върху която да се изберат двата най-значими външни фактора за всяка от шестте групи. Първо се проверява какъв брой от външните фактори в дадената група биха били посочени като значими не само от извадката от оценители, но и от генералната съвкупност. За целта, най-напред се изчислява броят на външните фактори, считани за значими от шестнадесетте оценители, както и техните средни стойности (виж табл. 6). Получените средни стойности се използват при проверка на хипотезите със Z-тест за една извадка.

Таблица 6. Брой значими фактори според оценителите

Брой външни фактори, оценени като значими	Оценители																Средна стойност
	А	Б	В	Г	Д	Е	Ж	З	И	Й	К	Л	М	Н	О	П	
Политически	9	8	2	9	9	6	8	5	7	4	3	7	5	9	9	9	6,81
Икономически	11	7	5	11	11	8	1	7	5	7	4	5	11	8	6	11	7,38
Социални	7	2	3	7	7	3	3	5	3	7	3	5	5	6	4	7	4,81
Технологични	6	5	6	6	6	4	3	6	3	5	5	5	6	6	3	6	5,06
Екологични	9	5	5	9	6	5	4	9	5	9	3	5	9	9	5	9	6,63
Културни	5	5	6	6	6	4	5	4	3	4	2	5	5	6	6	6	4,86

В рамките на политическите фактори средната стойност (\bar{X}) на външните фактори, оценени като значими, е 6,81, а стандартното отклонение (σ – изчислява се в MS Excel с формулата STDEV.P за генерална съвкупност) е 1,166. Хипотезата, която се тества е, че средният брой фактори, които оценителите от генералната съвкупност биха оценили като значими е шест - $H_0 = 6$. Тогава $H_1 > 6$.

Прилагайки формулата:

$$Z = \frac{\bar{X} - \mu_0}{\sigma / \sqrt{k}} \quad (4),$$

където μ_0 е хипотетичният среден брой значими външни фактори според оценителите от генералната съвкупност, се получава, че:

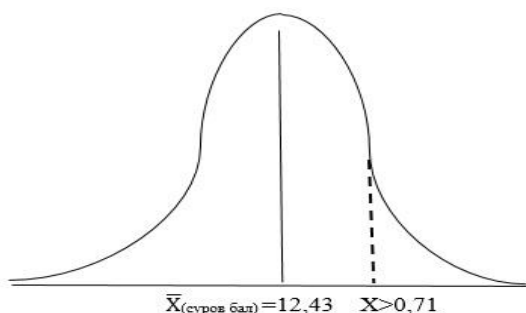
$$Z_{\text{exp.}} = \frac{6,81 - 6}{1,166 / \sqrt{16}} = 1,415.$$

Съгласно Z-таблицата с критичните стойности¹¹² z-стойността е 0,92073, което се равнява на 92%. Полученият процент показва, че 92% от оценителите от генералната съвкупност, а не само от изследваната извадка, биха оценили шест от деветте предложени политически фактори като значими (броят външни фактори може да бъде само цяло число). Тъй като вероятността да бъдат оценени като значими повече от шест политически фактора е едва 8%, алтернативната хипотеза не се приема.

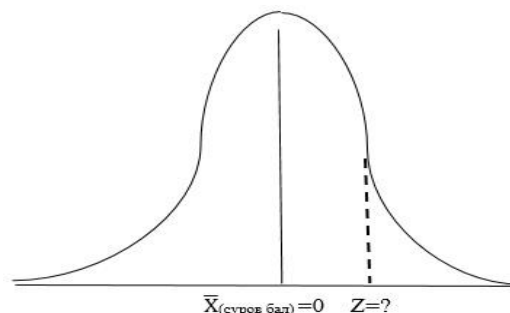
Щом шест от деветте политически фактора биха били оценени като значими, то останалите три биха били незначими или с нисък суров бал, което и в двата случая ги прави непоклезни за целите на изследването. Следвайки тази логика, на база суровия бал на всеки от политическите фактори (виж табл. 3), се отстраняват трите фактора с най-малък суров бал, тоест получили най-малко оценка „значим“. Със сигурност това са POL8 и POL9 със суров бал 11. Наличието на пет политически фактора с еднакъв суров бал (12) предотвратява отстраняването на трети най-малко значим външен фактор.

Остават седем политически фактора, от които се избират двата със статистически най-висока значимост. В тази връзка се пресмята средната стойност на суровите балове на седемте политически фактора – $\bar{X}_{\text{(суров бал)}} = 12,43$. По формулата в MS Excel - STDEV.S - се изчислява стандартното отклонение на изследваната извадка – $s = 0,787$. Търсените два политически фактора се означават условно с X. Те представляват 29% от общо седемте политически фактора, което означава, че те са със суров бал като съотношение над 0,71 ($100\% - 71\% = 29\%$ или $1 - 0,71 = 0,29$), както е изобразено на диаграма 5. Тъй като е необходимо конкретното разпределение да се преобразува в стандартно нормално разпределение, тогава $\bar{X}_{\text{(суров бал)}} = 12,43$ приема стойността 0, а търсеният X става Z-стойност (виж диаграма 6).

¹¹²O'Reilly [Официален сайт]// Table for Cumulative Standard Normal Distribution.
<https://www.safaribooksonline.com/library/view/reliability-engineering/9781118841792/bapp03.xhtml>
(посетен на 15.04.2017)

Диаграма 5. Място на X върху оста

Диаграма 6. Място на Z върху

С помощта на Z-таблицата с критичните стойности се намира $Z_{\text{exp.}}$, откъдето се вижда, че 0,71 е най-близо до 0,7123, което съответства на $0,56 = Z_{\text{exp.}}$. Прилагайки формулата:

$$Z = \frac{\bar{X} - X}{s} \quad (5),$$

се получава следният резултат:

$$0,56 = \frac{12,43 - X}{0,787} = 0,56 * 0,787 + 12,43 = 12,8692,$$

тоест $X = 12,9$. Резултатът показва, че двата политически фактора с най-висок суров бал са тези, имащи суров бал равен или по-голям от 13 (при приетите условия суровият бал може да бъде само цяло число). От данните в таблица 3 се установява, че двата търсени политически фактора са $POL3 = 14$ и $POL6 = 13$.

По аналогичен ред се проверяват и извеждат и другите най-значими външни фактори от останалите групи.

За шестте групи фактори се приемат съответстващите нулеви хипотези (виж Приложение 6). От икономическите фактори, 96% от оценителите от генералната съвкупност биха оценили шест от единадесет фактора като значими. Тъй като три от икономическите фактори имат равен суров бал (11), вместо пет се отстраняват само четири фактора с най-нисък суров бал (E2, E7, E8 и E9). Същият процент оценители биха отбелязали като значими четири от седемте социални фактора, като и при тях има три с равен суров бал (12) и се отстраняват само два социални фактора със суров бал 10 и 5. 99% от оценителите считат за значими четири от шест технологични и културни фактора, както и пет от девет екологични фактора. От технологичните и културните фактори се отстраняват съответно по два най-незначими фактора (T2, T6, C1 и C6). От екологичните фактори се отстраняват

също само два (ЕСО1 и ЕСО6) вместо четири, тъй като пет от факторите са с еднакъв суров бал равен на 12.

След отстраняването на статистически незначимите, в условията на получените данни, фактори, както и при политическите, остават по седем икономически и екологични фактора (виж табл. 7). В групата на социалните фактори остават пет значими външни фактора на влияние, а в групите на технологичните и културните фактори остават по четири. Еднаквият брой външни фактори е основание за една и същата стойност на Z_{exp} . След прилагане на формула (4) се констатира, че двата най-значими външни фактора при социалните и екологичните трябва да имат същият равен или по-голям суров бал, както и при политическите – 13. С равен или по-голям от 14 суров бал са търсените два статистически най-значими икономически и културни фактора, а с равен или по-висок от 15 суров бал – от групата на технологичните фактори. Крайният резултат от статистическия анализ, чиято цел е да се изберат най-значимите два външни фактора от всяка от шестте групи, е представен в последната колона на табл. 7.

Таблица 7. Избор на двата най-значими външни фактора за всяка от шестте групи

Групи фактори	Брой фактори след отстраняването (n)	Среден суров бал (\bar{X})	Стандартно отклонение (извадка-s)	Процентен дял на търсените два най-значими фактора (% от n)	$Z_{crit.}$ и $Z_{exp.}$	Търсени два най-значими фактора ($X \geq ?$)	Фактори, влизащи в PESTEC-анализа
Политически	7	12,43	0,787	29%/71%	$0,71 \Rightarrow Z_{crit.} = 0,7123$ $\Rightarrow Z_{exp.} = 0,56$	$X = 12,9 \Rightarrow$ $X \geq 13$	POL3 = 14 POL6 = 13
Икономически	7	12,57	1,813	29%/71%	$0,71 \Rightarrow Z_{crit.} = 0,7123$ $\Rightarrow Z_{exp.} = 0,56$	$X = 13,6 \Rightarrow$ $X \geq 14$	E3 = 15 E11 = 15
Социални	5	12,4	0,548	40%/60%	$0,60 \Rightarrow Z_{crit.} = 0,6026$ $\Rightarrow Z_{exp.} = 0,26$	$X = 12,5 \Rightarrow$ $X \geq 13$	S3 = 13 S4 = 13
Технологични	4	14,5	0,577	50%/50%	$0,50 \Rightarrow Z_{crit.} = 0,5000$ $\Rightarrow Z_{exp.} = 0$	$X = 14,5 \Rightarrow$ $X \geq 15$	T4 = 15 T5 = 15
Екологични	7	12,57	1,134	29%/71%	$0,71 \Rightarrow Z_{crit.} = 0,7123$ $\Rightarrow Z_{exp.} = 0,56$	$X = 13,2 \Rightarrow$ $X \geq 13$	ЕСО4 = 13 ЕСО5 = 15
Културни	4	14,25	1,5	50%/50%	$0,50 \Rightarrow Z_{crit.} = 0,5000$ $\Rightarrow Z_{exp.} = 0$	$X = 14,3 \Rightarrow$ $X \geq 14$	C2 = 15 C5 = 16

Спецификите на дванадесетте фактора, влизащи в PESTEC-анализа, са представени в най-общ вид в края на първата част на настоящата Втора глава.

2.1.3. Особенности в състоянието на „широката сигурност“ в средиземноморския трансграничен регион

След извършения статистически анализ за избор на най-значимите външни фактори на влияние, разпределени в шест групи, които от своя страна отразяват аспектите на „широката сигурност“, PESTEC-анализа придобива вида, представен в табл. 8. Някои от по-важните характерни черти на дадените външни фактори, както и състоянието им в контекста на средиземноморския трансграничен регион предстои да бъдат анализирани.

Таблица 8. PESTEC-анализ на средиземноморското ТГС

Политически фактори		Икономически фактори	Социални фактори	Технологични фактори		Екологични фактори	Културни фактори
С позитивно влияние	С негативно влияние	С позитивно влияние	С негативно влияние	С позитивно влияние	С негативно влияние	С позитивно влияние	С позитивно влияние
Сключени трансгранични споразумения и възможност за участие в трансгранични проекти	Недостатъчна демокрация и авторитарни режими	Наличие на ресурси (природни, човешки и др.)	Високи нива на безработица, особено при младежката безработица	Насърчаване на научните изследвания и прилагането на резултатите от тях в практиката	Общото технологично забавяне на трансграничния регион	Осведоменост за екологичните проблеми и тяхното разбиране	Подобряване на качеството на образованието
		Развитие на микро-, малки и средни предприятия	Високи нива на необразованост, особено сред момичетата и жените			Ефективно и ефикасно използване на природните ресурси	Развитие на туризма

Средиземноморският трансграничен регион официално обединява региони от общо деветнадесет държави от и извън ЕС (виж фиг. 8). С тъмнозелен цвят са обозначени регионите, включени в ENPI-SBCMED 2007-2013 г., а със светлозелен са присъединилите се от 2014 г. региони¹¹³. Териториите на Кипър, Малта, Израел, Ливан и Палестинската автономия са включени изцяло.

След приемането на MEDA, ЕС започва процес на сключване на споразумения за партньорство със съседите си. Първата държава, с която ЕС подписва споразумение през 1995 г., е Тунис (виж. табл. 9.) Либия няма сключено споразумение с ЕС, поради което остава извън от повечето структури и инициативи на ЕПС. Независимо от липсата на споразумение за партньорство, Либия може да се възползва от участие в инициативите за регионално сътрудничество, каквато е

¹¹³ Столицата на Португалия, Лисабон, и прилежащият ѝ регион са определени за главни социални, икономически и културни центрове съгласно Регламент (ЕС) No 232/2014, утвърждаващ ЕИС.

Съюзът за Средиземноморието. През 2004 г. приключват обсъжданията на споразумението за партньорство със Сирия, но така и не се подписва и ратифицира. Поради политическата и военна ситуация, от 2011 г. партньорството между ЕС и Сирия в рамките на ЕПС е временно преустановено. Въпреки това, ЕС остава ангажиран с предоставянето на помощ на сирийското население, като помощта се предоставя в сферите: образование, здравеопазване, изграждане на гражданско общество, опазване на културното наследство. Помощта се осъществява чрез организации на ООН, международни неправителствени организации и агенциите на държавите-членки на ЕС, отговарящи за хуманитарната помощ.¹¹⁴

Фиг. 8. Карта на средиземноморския трансграничен регион¹¹⁵

С влизането в сила на ЕПС, с прилаганите от нея договорни инструменти, взаимоотношенията между ЕС и неговите съседи стават значително по-целенасочени, посредством подписването на планове за действия и финансови споразумения (виж табл. 9). От 2012 г. ЕС и Алжир водят преговори за изработване на план за действие затова няма сключено финансово споразумение за периода 2014-2020 г. Либия и Мароко са с изтекли финансови споразумения.

¹¹⁴European Commission [Официален сайт]. *International Cooperation and Development/Countries*, http://ec.europa.eu/europeaid/countries-territories-and-regions-where-we-are-active_en (посетен на 15.04.2017)

¹¹⁵European Commission. *Cross border cooperation within the European Neighbourhood Instrument (ENI). Mediterranean Sea Basin Programme 2014-2020, Final version*, 17 December 2015, p. 12, http://www.enpicbmed.eu/sites/default/files/jop_eni_cbc_med_2014-2020_adopted_modified_financial_tables_19.12.2015.pdf (посетен на 15.04.2017) (По-нататък ENI-CBCMED 2014-2020)

Таблица 9. Договорни инструменти между ЕС и държавите от Северна Африка и Близкия изток

Държава	Споразумение за партньорство в сила от	План за действие, приет през	Финансово споразумение за периода 2014-2020 г.
Алжир	2005 г.	Х	Х
Египет	2004 г.	2007 г.	ДА
Израел	2000 г.	2006 г.	ДА
Йордания	2002 г.	2005 г.	ДА
Либия	Х	Х	2014-2015 г.
Ливан	2006 г.	2006 г.	ДА
Мароко	2000 г.	2013 г.	2014-2017 г.
Палестинска автономия	1997 г.	2013 г.	ДА
Сирия	Х	Х	Х
Тунис	1995 г.	2013 г.	ДА

Ясен пример за дълбоките различия в трансграничния регион, отнасящи се до състоянието на втория политически фактор, са формите на управление на държавите. Представени са четири форми на управление – пълна и недостатъчна демокрация, комбиниран и авторитарен режим. Приложение 7 сравнява индекса на демокрация през 2006 г.¹¹⁶ и 2016 г.¹¹⁷ в анализираните държави и промяната, която те претърпяват във формите си на управление.

За 2006 г. пет от изследваните държави са в групата на държавите с пълна демокрация, докато през 2016 г. остават само Малта и Испания. За разлика от 2006 г., когато формата на управление само в две държави-членки на ЕС - Италия и Кипър - се определя като „недостатъчна демокрация“, през 2016 г. Франция, Португалия и Гърция също попадат в тази група.

Що се отнася до държавите извън ЕС, през двете анализирани години само Израел заема място сред държавите с недостатъчна демокрация. Тунис претърпява най-голямата еволюция – от държава с авторитарен режим през 2006 г., през 2016 г. тя вече има демократично управление, макар и в непълна форма. Трите и единствени страни с комбиниран („хибриден“) режим на управление са Ливан, Мароко и Палестинската автономия. Държавите, които и през двете изследвани години остават с авторитарни режими, са Алжир, Йордания, Египет, Либия и Сирия.

Някои от последиците от недемократичната форма на управление са ограничаването на свободите на гражданите, незачитането на правата им (най-вече правата на жените и децата), слабото влияние, а на места и липсата на гражданско

¹¹⁶Изборът на 2006 г. се дължи на факта, че приключва програма MEDA, а с нея приключва и първият програмнен период, в който обектът на изследването бива изследван.

¹¹⁷2016 година е избрана поради актуалността на данните.

общество и неправителствен сектор. Резултатите от тези последици представляват директни и реални заплахи за политическата сигурност в средиземноморския трансграничен регион.

От първия икономически фактор се анализира наличието на възобновяеми енергийни източници, демографски ръст и брутен вътрешен продукт (по един природен, човешки и финансов ресурс).

В средиземноморския трансграничен регион възобновяемите енергийни източници представляват конкурентно природно предимство, притежаващо голям потенциал за намаляване на въглеродните емисии. От една страна, устойчивото управление на природните ресурси е важно за икономическата сигурност, от друга – се подпомага екологичната сигурност.

Концентрираната слънчева енергия е широкомащабна обещаваща технология, макар и с високи първоначални капиталови разходи. В края на 2015 г. Италия, Испания и Франция са сред десетте държави в света с най-голямо производство на слънчева енергия (25,2, 13,7 и 5,9 терават часа). В държавите от Северна Африка инвестициите в инсталирането на системи за концентриране на слънчевата енергия също нарастват, като до края на 2015 г. Мароко инсталира системи с капацитет от 160 мегавата, Алжир – от 25 мегавата и Египет – от 20 мегавата.¹¹⁸

Не по-маловажно е развитието на добива на енергия от вятъра. В държавите от Северна Африка и Близкия изток общият инсталиран капацитет за производство на вятърна енергия е над 2 хил. мегавата до края на 2015 г., като Египет, Мароко и Тунис са с най-голям принос. Въпреки напредъка в държавите извън ЕС, инсталираният капацитет е едва 4% в сравнение с този на държавите членки.

Изследването на демографските тенденции е необходимо за изясняване на демографските особености и съпътстващите ги предизвикателства и заплахи за икономическата и социалната сигурност.

През 2016 г. броят на населението в средиземноморския трансграничен регион се равнява на 47% от общото за седемнадесетте държави население (виж

¹¹⁸Olivier, Jos G.J. et al. *Trends in global CO2 emissions: 2016 Report* [Електронен доклад] PBL Netherlands Environmental Assessment Agency, European Commission, Joint Research Centre (EC-JRC), The Hague, 2016, PBL publication number: 2315, pp 55,57
http://edgar.jrc.ec.europa.eu/news_docs/jrc-2016-trends-in-global-co2-emissions-2016-report-103425.pdf, (посетен на 15.04.2017)

Приложение 8). Освен петте държави, на които цялото население е част от трансграничния регион, другите две държави, чието население е почти изцяло включено, са Гърция (97%) и Либия (92%). От населението на Сирия едва 9% се обхващат от програмите за ТГС.

Забелязва се, че през 2016 г. населението в средиземноморския трансграничен регион е с 27% повече, отколкото при стартирането на MEDA 2000-2006 (виж Приложение 9). Общият положителен демографски ръст, разпределен между държавите-членки на ЕС и страните извън ЕС, обаче показва осезаема диспропорция – в края на изследвания шестнадесетгодишен период населението в регионите извън ЕС, включени в трансграничния регион, е с 27% по-висок ръст (43%) в сравнение с ръста на населението от регионите в рамките на ЕС (16%). Сред десетте държави извън ЕС максималният прираст е 85% (Ливан), а минималният - 13% (Сирия). За сравнение, максималният прираст сред държавите членки е 23% (Кипър), а Гърция отчита нулев ръст.

Сравнително в близко процентно съотношение е разпределено населението между държавите-членки на ЕС и държавите извън ЕС, в полза на европейските държави – 53% / 47% (за 2016 г.). Въпреки това, населението на Йордания, Сирия, Кипър и Малта, включено в трансграничния регион, представлява по-малко или равно на 1% от общото население в региона. Държавите с най-силно представителство по отношение на брой души са Италия (22%), Египет (16%) и Испания (14%).

Както в края на MEDA 2000-2006 г., така и с официалното приключване на ENPI-CBCMED 2007-2013 г. се наблюдават редица дисбаланси и негативни тенденции от социално-икономически характер. До 2006 г. финансовата подкрепа и търговското сътрудничество в отношенията между ЕС и партньорите му от Северна Африка и Близкия изток са много слаби. В резултат, процесите за сближаване на брутният вътрешен продукт (БВП/на глава от населението) са трудно управляеми. В не по-безпроблемни обстоятелства протича ENPI-CBCMED 2007-2013 г., белязано от разтърсващи събития както в държавите-партньорки на ЕС (регионални конфликти, „Арабската пролет“), така и в самите държави членки (банкова криза и криза на държавния дълг). Безспорно, съвкупността от тези събития и тяхната интензивност се оказват сериозно предизвикателство за макроикономическата стабилност не само в краткосрочен, но и в средносрочен

план. Средиземноморският трансграничен регион е повлиян от всеобщо икономическо забавяне. Всички страни са засегнати, въпреки че степента е различна.

В края и на двата програмни периода само Израел има същите нива на БВП (на глава от населението), каквито имат и европейските държави (2006 г. - 21 821 USD и 2013 г. – 36 410 USD) (виж Приложение 10). За 2006 г. средният БВП на държавите извън ЕС е малко над 5 000 USD, което е пет пъти по-малко от средния БВП на държавите членки. Въпреки ниските нива, почти всички държави, с изключение на Египет и Палестинската автономия, отбелязват растеж през 2006 г.

В края на 2016 г. от държавите членки само Малта отчита повишаване на своя БВП в сравнение с 2013 г. Всички останали европейски държави претърпяват спад. Икономическото забавяне е причинено най-вече от:

- ниски нива на износ, в резултат на рецесията в Европа;
- намаляване на инвестициите, поради политическата несигурност;
- увеличаване на таксите за внос, вследствие на високите международни цени на петрола и храните.

Сравнявайки ситуацията при държавите извън ЕС, се констатира значително по-благоприятно състояние в нивата на БВП на глава от населението. В края на 2016 г. 60% от държавите бележат положителен ръст, съпоставяйки с данните от 2013 г.

Ръстът на средния БВП на глава от населението на средиземноморския трансграничен регион се повишава със 79% през 2016 г. в сравнение с 2000 г. Сравнявайки ръста между държавите, може да обобщим, че с изключение на Либия, която бележи спад от 16%, при всички останали шестнадесет държави се наблюдава положителна тенденция.

Вторият икономически фактор е развитието на микро-, малки и средни предприятия. Сравнявайки двата програмни периода, става ясно, че микро-, малките и средни предприятия играят съществена роля, тъй като създават нови работни места и стимулират иновационните процеси. От двете страни на Средиземно море, микро, малките и средни предприятия представляват повече от 50% от работната сила и повече от 90% от общия брой на предприятията в региона. Те реализират и значителен дял от БВП и износа. Почти 90% от общия брой микро, малки и средни предприятия са микро-предприятия с по-малко от десет служители.

Независимо от икономическия спад и финансовата криза, тези предприятия продължават да бъдат „гръбнака“ на икономиката и фактор, благоприятстващ икономическата и социалната сигурности.¹¹⁹

ЕС все още се стреми да намери начин да се стабилизира. Финансовите пазари се подобряват, но ефектът от това подобрене върху реалната икономика е бавен, растежът остава слаб, а нивата на безработица остават високи. Целият средиземноморски трансграничен регион е изправен пред сериозен дефицит на работни места, което се явява реална заплаха за социалната сигурност.

В конкретиката на първия социален фактор, съпоставяйки данните от първата и последната анализирана година, се установява, че през 2016 г. средната безработица в трансграничния регион се е повишила с 29%, а средната младежка безработица с 26% (виж Приложение 11). Седемте държави-членки на ЕС, участващи в средиземноморското ТГС, отчитат ръст на средната безработица с 58%, а на средната младежка безработица с цели 70%. Безработицата в Кипър, Португалия и Гърция е нараснала с над 100%, докато безработицата сред младите в Кипър и Португалия се е повишила почти 2½ пъти. Само Малта отбелязва спад от 29% при общата безработица.

Сходна е ситуацията в държавите от Северна Африка и Близкия изток. Военните конфликти, размириците и слабият икономически растеж са основните причини за ниския им капацитет да създават достатъчно възможности за заетост на бързо нарастващото население. Затова безработицата в някои от държавите достига рекордни стойности за 2016 г. – в Сирия равнището на безработица достига 57,7%, а в Палестина 25,9%. Тенденцията в нивата на младежката безработица са също толкова негативни – с изключение на Израел, във всички останали държави младежката безработица надхвърля 20% (в Либия и Палестина надвишава 40%). Въпреки негативно влияещите външни фактори, десетте държави извън ЕС имат значително по-малък ръст на средната безработица (18%) и на средната младежка безработица (5%), в сравнение с държавите от ЕС. В сравнение с началото на първия програмен период (2000 г.), през 2016 г. при шест от държавите се наблюдава спад в нивата на безработицата, а при четири – спад в младежката безработица.

¹¹⁹ENI-CBCMED 2014-2020, p. 19

Данните от изследването на втория социален фактор (виж Приложение 12) показват, че през 2016 г. средният дял на грамотното население в държавите-партньорки на ЕС е 11% по-ниско, отколкото в държавите членки. Съотносено към дяла на грамотните жени над 15 годишна възраст, процентната разлика е 17%. Сравнявайки процентите на грамотните младите момичета в държавите от групата на партньорките на ЕС, се установява наличието на широк интервал между най-нисък и най-висок процент – между 63% и 98%. В групата на държавите членки диапазонът е значително по-малък – между 94% и 99%. Независимо от по-ниските резултати, държавите от Северна Африка и Близкия изток отчитат почти четири пъти по-голям ръст на средния дял на грамотното население и повече от шест пъти на средния дял на грамотните жени в периода 2000-2016 г., в сравнение с държавите членки.

Първият технологичен фактор е двукомпонентен и има позитивно влияние върху ТГС и неговата ефективност. Един от основните практически начина за насърчаване на научните изследвания е чрез предоставяне на финансова помощ за реализирането им, което е в синхрон със заложените цели в Стратегия „Европа 2020“. Средните разходи за научни изследвания и развитие, които участващите в средиземноморското ТГС държави правят в края на втория програмен период, представляват 1,1% от БВП, което е с 9% по-ниско от 2016 г. (виж Приложение 13). Средните разходи за научни изследвания и развитие, които седемте държави членки правят за 2016 г., са 8% по-малко от средните разходи на държавите партньорки (1,3%). Процентът на отделените средства при четири от анализираните държави е спаднал, в сравнение с 2013 г., а при три от тях остава непроменен. Въпреки че ниските нива на финансово подпомагане на научно-изследователската дейност и развитието на иновациите застрашават технологичната сигурност и възпрепятстват устойчивото развитие, през 2016 г. държавите партньорки отчитат 100% по-висок ръст от седемте държави-членки на ЕС, като ръстът при Египет е 2½ пъти.

Прилагането на крайните резултати и продукти от научните изследвания в икономиката на държавите е вторият компонент от първия технологичен фактор на влияние. По данни за 2016 г., при държавите партньорки средният иновационен под-индекс за изходните данни спада почти 1½ пъти повече, в сравнение с държавите членки, които също претърпяват спад, но само от 3% (виж Приложение

13). Само три от всички седемнадесет държави отчитат по-висок иновационен под-индекс – Алжир, Гърция и Португалия. Средният иновационен под-индекс за средиземноморския трансграничен регион за 2016 г. се намира приблизително в средата на интервала между максимума и минимума ($64.2 - 33.6 - 7.4$), което може да се тълкува като умерено ниво на приложимост на иновационните продукти и резултати в икономиката.

Състоянието на втория технологичен фактор може да се изследва чрез световния иновационен индекс на държавите (виж Приложение 13). Средната стойност на световния иновационен индекс на средиземноморския трансграничен регион за 2016 г. е над средната стойност в интервала от максимума и минимума ($66.3 - 40.1 - 14.6$). Средната стойност на индекса на държавите от Северна Африка и Близкия изток обаче е 23% по-нисък от общия среден индекс и 46% - от средната стойност на индекса на държавите-членки на ЕС. Технологичното забавяне сред държавите партньорки се доказва и от по-ниската с 4% стойност на индекса, в сравнение с 2013 г., както и от факта, че пет от държавите, за които са налични данни, също отчитат спад.

Двата екологични фактора оказват положителен ефект върху обекта и предмета на изследването, които са ТГС и ефективността му по отношение на „широката сигурност“. Самият обект на изследването предоставя редица възможности, свързани с насърчаването на по-добро отношение към околната среда и информираност за екологичните проблеми в средиземноморския трансграничен регион. Ефикасното и ефективното използване на природните ресурси може да се проверява с помощта на индекса за състоянието на околната среда (виж Приложение 14). В края на първия програмен период състоянието на околната среда е много добро (стойността на индекса е близка до максималната стойност – $88 - 71.6 - 25.7$), докато в края на втория програмен период се отчита влошаване ($87.8 - 63.8 - 15.5$). Въпреки констатираното по-неблагоприятно състояние на околната среда в края на втория програмен период, през 2016 г. в средиземноморския трансграничен регион е наблюдава значително подобряване, дори и в сравнение с края на първия програмен период – 10% ръст на средната стойност на индекса. Съпоставяйки държавите членки с техните партньори, се установява, че ръстът на средната стойност на индекса на държавите от ЕС е 43% по-малък. С изключение на Ливан, през 2016 г. всички останали държави полагат

усилия за по-сигурна околна среда, затова ръстът в стойността на индексите им е положителен.

Колкото повече националните правителства инвестират в сектора на образованието, толкова неговото състояние е по-добро и качеството му се подобрява. Средният размер на инвестираните средства от седемнадесетте държави в рамките на първия културен фактор е с 2% по-висок през 2016 г., отколкото през 2013 г. (виж Приложение 15). Същият ръст се наблюдава и при средния процент от БВП, заделен за образование от държавите извън ЕС, който е два пъти по-нисък от ръста при държавите членки. Въпреки по-високия ръст на процента, предназначен за подобряване на качеството на образованието, само две от държавите-членки на ЕС отчитат увеличение на процента, в сравнение с 2013 г.

Важен фактор на влияние както върху обекта на изследването – средиземноморското ТГС, така и върху културната сигурност в анализирания регион, е развитието на туризма. Той е и главен стълб на икономиките в средиземноморския трансграничен регион, като допринася средно с 16,1% към БВП на седемнадесетте държави (виж Приложение 16), въпреки че, в сравнение с началото на първия програмен период, средният общ дял на приходите от туризъм е с 2% по-малък. Също така, през 2016 г. в сектора на туризма са заети директно и индиректно (заети лица в допълнителни и поддържащи сектори) средно 15,7% от общата заета работна сила. Полученият дял обаче е с 6% по-нисък от дяла на заетите в сектора на туризма през 2000 г. Съпоставяйки държавите извън ЕС с държавите членки, се установява, че първите отчитат спад както в дяла от БВП (-8%), така и в дяла на заетите лица (-12%).

Извършеният анализ на дванадесетте външни фактори, оказващи влияние върху средиземноморското ТГС и неговата ефективност по отношение на аспектите на „широката сигурност“, изяснява спецификите на външната среда, в която функционира средиземноморското ТГС. В същото време се доказва наличието на широк кръг от възможности за развитие и усъвършенстване на ефективността на ТГС в контекста на аспектите на „широката сигурност“.

Тъй като системният подход предполага анализ и на вътрешната среда на анализираната система, в следващата част на настоящата Втора глава фокусът се насочва към силните и слабите страни на ТГС, както и на възможностите и заплахите пред неговото ефективно функциониране.

2.2. Анализ на вътрешната среда на ТГС

2.2.1. Подходи и методи за анализиране на вътрешната среда

Както при всяка система, така и върху функционирането на ТГС влияние оказват два вида среда: вътрешна и външна. Във втората част на настоящата глава се анализира състоянието на вътрешната среда на ТГС, в т.ч. и елементите, които я съставляват. Вътрешната среда на всяко ТГС включва няколко групи елементи:

1. Първа група – стратегическа цел на ТГС, подцели и целеви стойности, които трябва да се постигнат;
2. Втора група – съдържание, включващо в себе си: принципи, които се спазват при осъществяване на ТГС; приоритети, мерки, индикатори, по които се изготвят трансгранични проекти; бюджет и критерии за финансиране;
3. Трета група – процедури: обединява органите, които ръководят, управляват и административат ТГС, както и процедурните правила, които тези органи следват, включително при избор, одобряване, финансиране и мониторинг на проекти;
4. Четвърта група – участници: могат да бъдат класифицирани на участници на европейско, национално, регионално и местно ниво; друга класификация е бенефициери-бенефициенти; и др.;
5. Пета група – резултати: биват няколко вида: с пряк и косвен характер по отношение на сигурността; според аспектите на сигурността, които засягат и др.

Обединявайки групите елементи се формира дизайна на вътрешната среда, от чиято устойчивост зависят:

- способността на ТГС за вътрешна интеграция;
- способността на ТГС за адаптация към външните условия.

За да се гарантира устойчивостта както на отделните ѝ елементи, така и на вътрешната средата като цяло, е важно да бъдат проучени, чрез SWOT-анализ, силните и слабите ѝ страни, възможностите и предизвикателствата, стоящите пред нея. Тъй като SWOT-анализът по характер не е статичен, особено що се касае до възможностите и заплахите, които в съвременния глобален свят, се променят твърде бързо, ефективността от него се засилва, когато той бъде определен във времето, за което са поставени стратегическите цели. Прилагайки SWOT-анализ, става ясно как да бъдат използвани ефективно предимствата на вътрешната среда

на ТГС и как да бъдат сведени до минимум нейните недостатъци. Освен това може да бъде направена реална преценка какви препоръки да се дадат за използване на наличните възможности за развитие, които предоставя вътрешната среда, и какво е добре да се предприеме, за да бъдат избегнати евентуалните заплахи. За всяка една от съставляващите вътрешната среда група и нейните елементи може да се набележат силни и слаби страни, възможности и заплахи.

Избраният способ за извличане на силните и слабите страни на вътрешната среда и нейните елементи, както на възможностите и заплахите пред тях, е т. нар. интуитивен метод „несинхронизирана виртуална мозъчна атака“. В сравнение със „структурираната мозъчна атака“, виртуалната дава възможност на широк кръг от експерти (напр. представители на структурите за управление, мониторинг, наблюдение, проектно селектиране, бенефициери и научни изследователи и др. в рамките на средиземноморските трансгранични програми), намиращи се на голямо разстояние един от друг, вкл. в различни държави, да подпомогнат структурирането на SWOT-анализа. В рамките на изследването, експертите се разделят, на случаен принцип, в две групи със смесено представителство. В първата група се включват десет експерти, които имат задачата да генерират максимален брой характеристики по четирите категории на SWOT-анализа. Събирането на характеристиките представлява първата фаза от структурирането на SWOT-анализа, чийто хипотетичен резултат е представен на таблица 10.

Таблица 10. Примерна матрица след провеждане на „мозъчна атака (brainstorming)“ за SWOT-анализ

Силни страни на вътрешната среда на ТГС	Слаби страни на вътрешната среда на ТГС
<i>N</i> на брой характеристики	<i>N</i> на брой характеристики
Възможности пред вътрешната среда на ТГС	Заплахи пред вътрешната среда на ТГС
<i>N</i> на брой характеристики	<i>N</i> на брой характеристики

Във втората фаза, втората група експерти е отговорна да извърши оценяването на всяка от предложените характеристики, като по този начин оценяването притежава по-висока степен на безпристрастност. За всяка характеристика експертите посочват в каква степен са съгласни с нея – много несъгласен; несъгласен; колкото съгласен, толкова и несъгласен; съгласен, много съгласен (виж Приложение 17).

Резултатите от оценяването се отчита в третата фаза. За разлика от скалата на оценяване при PESTEC-анализа, скалата за градиране на отговорите при SWOT-анализа е петстепенна, като 1 е „много несъгласен“, а 5 е „много съгласен“. На база числовите стойности се изчислява суровият бал на всяка характеристика от четирите групи, като се сумират отделните резултати.

Както при PESTEC-анализа, така и при SWOT-анализа се извършва статистическа проверка на надеждността на петстепенната скала и проверка на степента на съгласие между оценителите. Това е четвъртата фаза от структурирането на SWOT-анализа. За целта се прилагат същите статистически инструменти, както при PESTEC-анализа.

Формулирането и проверката на хипотези отново се извършва в последната фаза. Аналогично, и при SWOT-анализа се използва двуфакторния анализ без репликация.

Различното при SWOT-анализа, в сравнение с PESTEC-анализа, е проверката на хипотезите, обвързани с корелационната връзка между броя на оценителите, разпределени според съгласието или несъгласието им с всяка от предложените характеристики, и степента на съгласие според числовите стойности на петстепенната скала. За целта се използва коефициента на рангова корелация на Спирман (ρ). Използването на коефициента на Спирман е коректно, когато:

- двете променливи са рангово (ординално) скалирани признаци;
- едната променлива е рангова, а другата количествена. В такъв случай е необходимо количествената променлива да бъде трансформирана в рангова скала.

Стойността на коефициента ρ се изчислява по формулата:

$$\rho = 1 - \frac{6\sum d^2}{n(n^2-1)} \quad (6),$$

където:

- $\sum d^2$ е сумата от разликите на квадратите на ранговите номера по X и Y;
- n е броят на двойките XY.

Стойностите на ρ могат да варират от -1 (съвършена отрицателна корелация) до +1 (съвършена положителна корелация). Корелационната връзка между двете рангови променливи се интерпретира с помощта на следните възможни интервали:

0-0,19 - много слаба; 0,2-0,39 – слаба; 0,4-0,59 – умерена; 0,6-0,79 – силна; 0,8-1 – много силна.¹²⁰

За проверката на хипотезите се допускат същите гаранционна вероятност ($P=95\%$) и равнище на значимост ($\alpha = 0,05$), както при PESTEC-анализа.

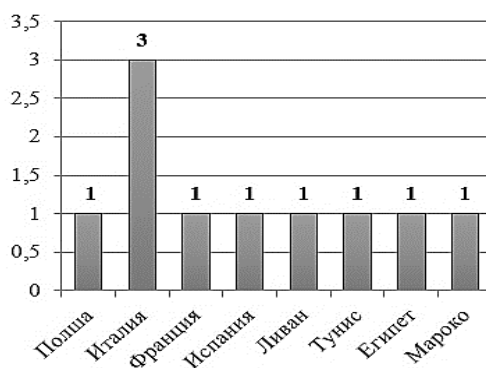
Получените стойности на коефициента на Спирман се използват и за отстраняване на характеристиките, имащи статистически незначителен резултат. След отстраняването, отново влиза в приложение Z-теста, посредством който се избират по три силни и слаби страни, възможности и заплахи, получили най-висока степен на съгласие от оценителите.

2.2.2. Изработване на SWOT-анализ

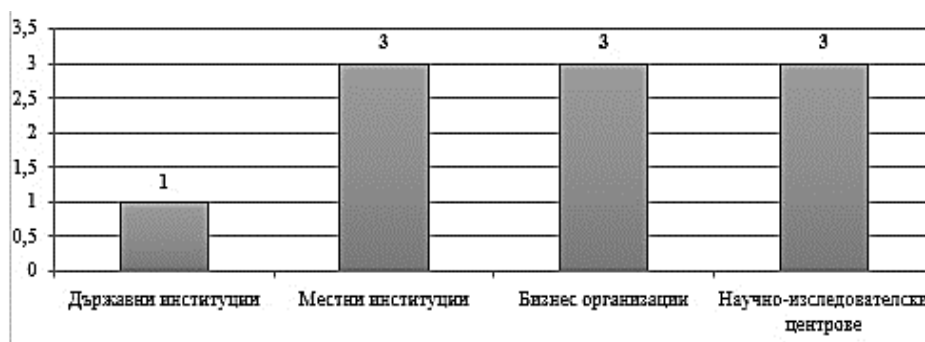
В първата фаза от структурирането на SWOT-анализа участват десет експерти. Те имат задачата да генерират максимален брой силни и слаби страни, възможности и заплахи, свързани с петте групи елементи на вътрешната среда на ТГС. Десетте експерти са представители на осем държави, от които само една не е част от средиземноморския трансграничен регион. Диаграма 7 показва значително нормално разпределение по държави. Сравнително равномерно е и разпределението на участниците според институциите, които представляват (виж диаграма 8). 60% от експертите заемат ръководни/управленски позиции, а останалите 40% имат изпълнителни/спомагателни длъжности.

Генерирани са общо 48 силни и слаби страни, възможности и заплахи. Те се въвеждат в контролна карта с пет степени (виж Приложение 18), в която експертите от втората група отразяват своето (не)съгласие за всяка поотделно. Експертите от втората група представляват 27% от генералната съвкупност от потенциални оценители. Извадката може да бъде определена като голяма, независима и по някои признаци е равномерно разпределена. 83% от участниците в оценяването на вътрешната среда на ТГС са представители на държавите-членки на ЕС (виж диаграма 9). Процентното разпределение на оценителите според институциите, от които са част, е равномерно (виж диаграма 10). Длъжностите на 54% от респондентите са експертни/технически, а 46% са управленски/ръководни.

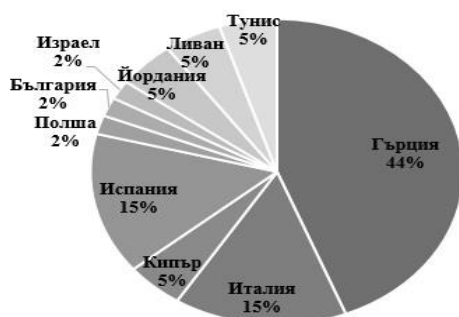
¹²⁰*Spearman's correlation* [Електронна статия],
<http://www.statstutor.ac.uk/resources/uploaded/spearmans.pdf> , (посетен на 25.04.2017)

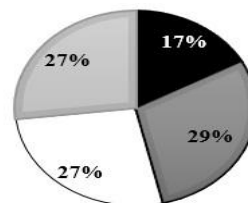
Диаграма 7. Разпределение по държави на участниците в несинхронизираната виртуална мозъчна атака

Диаграма 8. Разпределение по институции на участниците в несинхронизираната виртуална мозъчна атака

Диаграма 9. Процентно разпределение по държави на участниците в оценяването на вътрешната среда

Диаграма 10. Процентно разпределение по институции на участниците в оценяването на вътрешната среда

Резултатите от оценяването на важността на всяка от предложените силни и слаби страни, възможности и заплахи са обобщени в Приложение 18. Няколко са акцентите от третата фаза на изработване на SWOT-анализа:

- средно 65% от респондентите са съгласни или много съгласни с единадесетте силни страни. Оценителите са съгласни най-много с обмена на добри практики (S11; суров бал - 175), а най-несъгласни са с S8-Неучастието на някои от държавите не води до влошаване на ефективността на ТГС, чийто суров бал е 118;

- по-малко от половината респонденти (средно 42%) са съгласни или много съгласни с общо четиринадесетте слаби страни, а средно 29% са несъгласни или много несъгласни. С най-висок суров бал е W3 - Сложни и тромави процедури за селектиране и финансиране на проектите (165), а с най-нисък суров бал е W13 - Ограничени сфери (приоритети) на сътрудничество (111);

- по отношение на десетте възможности, средно 63% от респондентите са посочили, че са съгласни или много съгласни, докато едва средно 4% не подкрепят предложените за оценяване възможности. Създаването на мултинационални партньорства е възможността с най-голям суров бал (O1 – 184). Две са възможностите с най-малък суров бал от 152: O5 - По-висок процент на съфинансиране (11,11%) и O7 - По-висок бюджет в периода 2014-2020 г.;

- според респондентите силната бюрокрация и централизация в структурите, отговорни за ТГС, е най-голямата заплаха от тринадесетте заплахи (T2 – 170). Заплахата, оказваща най-слабо влияние е T7 - Отслабване на ефекта от ТГС, поради големия брой територии, включени в трансграничната програма (99). Средно 41% от респондентите са съгласни или много съгласни с предложените заплахи, докато 27% са несъгласни или много несъгласни.

За да бъде извършена проверка на надеждността на петстепенната скала, е необходимо първо се изчисли средната междуфакторната корелация за всяка категория характеристики, а след това се определи степента на вътрешната съгласуваност. Прилага се анализа на данни Correlation на MS Excel, за да се изчислят междуфакторните корелации за всяка двойка характеристики на вътрешната среда. Въз основа на получените резултати се изчислява средната междуфакторна корелация за четирите категории характеристики. По формула (1) се пресмятат стойностите на коефициента α на Кронбах, който за силните страни е изчислен, както следва:

$$\alpha = \frac{11 \cdot 0,27}{(1 + (11 - 1) \cdot 0,27)} = \frac{2,97}{(1 + 10 \cdot 0,27)} = \frac{2,97}{1 + 2,7} = \frac{2,97}{3,7} = 0,8027$$

От получените резултати, показани на таблица 11, се установява, че надеждността на петстепенната скала за оценяване както на отделните четири категории, така и общо за всички 48 характеристики, е висока – $\alpha \geq 0,8$.

Таблица 11. Надеждност на петстепенната скала за оценяване на характеристиките на вътрешната среда на ТГС

	Брой фактори (n)	Средна междукласова корелация (\bar{r})	Коефициент на Кронбах (α)	Интерпретация на резултатите
<i>Силни страни</i>	11	0,27	0,80	Висока надеждност
<i>Слаби страни</i>	14	0,41	0,91	Висока надеждност
<i>Възможности</i>	10	0,32	0,82	Висока надеждност
<i>Заплахи</i>	13	0,24	0,81	Висока надеждност
Общо за четирите категории	48	0,13	0,88	Висока надеждност

Следва да бъде измерена степента на съгласие между оценителите. За целта отново е приложен в MS Excel Anova-тест: двуфакторен анализ без репликация спрямо четирите категории характеристики на вътрешната среда както поотделно, така и общо (виж Приложение 19а-д). За да се изчислят стойностите на единичната и средната междукласова корелация, се използват данните от Приложение 19, като се прилагат формули (2) и (3). Резултатите са: $ICC_{\text{единична}} = 0,1328$ и $ICC_{\text{mean}} = 0,86259$.

От резултатите, обобщени в таблица 12, се констатира, че степента на съгласие между оценителите по отношение на десетте възможности е добра. При останалите три категории, както и общо за всички 48 характеристики, степента на съгласие е отлична.

Таблица 12. Степен на съгласие между оценителите в рамките на четирите категории характеристики на вътрешната среда

	Брой характеристики (n)	Брой оценители (k)	Единична междукласова корелация (ICC)	Средна междукласова корелация (ICC_{mean})	Интерпретация на резултатите
<i>Силни страни</i>	11	41	0,13	0,86	Отлична степен на съгласие
<i>Слаби страни</i>	14	41	0,11	0,83	Отлична степен на съгласие
<i>Възможности</i>	10	41	0,06	0,73	Добра степен на съгласие
<i>Заплахи</i>	13	41	0,17	0,9	Отлична степен на съгласие
Общо за четирите категории	48	41	0,21	0,91	Отлична степен на съгласие

В последната фаза от структурирането на SWOT-анализа са определени две движещи сили, които се явяват и независими променливи. Това са характеристиките от всяка категория и оценителите, произволно избрани от по-голям брой оценители. За двете независими променливи следва да бъдат формулирани и проверени нулевите хипотези.

$H_{0(\text{характеристики})}$ гласи, че няма статистически достоверна разлика в средните числови стойности на степента на съгласие, които всяка характеристика е получила. $H_{1(\text{характеристики})}$ твърди, че има не само разлика, но тя е статистически значима. Използвайки данните от Приложение 19а, става ясно, че при четирите категории характеристики гаранционната вероятност е по-малка от равнището на значимост – $P (<0,0001) < \alpha (0,05)$. Също така, от Приложение 20 става ясно, че стойностите на $F_{\text{exp.}}$ от данните на изследването са по-големи от критичните стойности на $F_{\text{crit.}}$. При наличието на подобни стойности $H_{0(\text{характеристики})}$ може да бъде отхвърлена. Резултатите дават основание да се констатира следното: на 95% ниво на достоверност, в средните числови стойности на степените на съгласие, които характеристиките от четирите категории са получили, е налична статистически значима разлика. Съществуването на статистически значима разлика води до предположението, че някои от характеристиките са по-важни. Други характеристики са считани за по-маловажни или дори неприсъщи за вътрешната среда на обекта на изследването. Също така може да се предполага, че при включване на още характеристики разликата в тяхната важност според оценителите ще се запази.

$H_{0(\text{оценители})}$ гласи, че няма статистически достоверна разлика в средните числови стойности на степента на съгласие, с която всеки оценител е посочил доколко е съгласен или не с важността на предложената характеристика. От своя страна, $H_{1(\text{оценители})}$ приема, че констатираната разлика е статистически достоверна. Тя не се дължи на случайни фактори, поради това може да бъде отнесена както спрямо извадката от оценители, така и спрямо генералната съвкупност. Отново с помощта на данните от приложение 19, ще бъдат проверени прилежащите хипотези. Анализирайки данните, се отчита, че гаранционната вероятност е значително по-малка от равнището на значимост – $P (<0,0001) < \alpha (0,05)$. Експерименталните стойности на F са по-големи от критичните – $F_{\text{exp.}} > F_{\text{crit.}}$. Резултатите са валидни за четирите категории характеристики на вътрешната среда на обекта на изследването. На база получените резултати, обобщени в Приложение 21, се формулира следното твърдение: на 95% ниво на достоверност, в средната числова стойност на степените на съгласие, изявено от всички 41 оценители, има статистически достоверна разлика. Нулевата хипотеза е отхвърлена и се приема алтернативната хипотеза. Приетата алтернативна хипотеза дава основание да се

твърди, че при средните числови стойности, представляващи степента на съгласие на потенциалните оценители от генералната съвкупност, също ще се наблюдава статистически достоверна разлика. С други думи, оценителите както от изследваната извадка, така и от генералната съвкупност са по-съгласни с едни силни и слаби страни, възможности и заплахи, за сметка на други характеристики, с които не са съгласни.

Важно условие за избора на по три характеристики от четирите категории е потенциалните силни и слаби страни, възможности и заплахи, които биха станали част от SWOT-анализа, да са подкрепени от съгласието на оценителите. С други думи, колкото повече оценители са съгласни с дадена характеристика, толкова важноста ѝ по отношение на SWOT-анализа нараства. В тази връзка следва да бъдат проверени хипотезите, обвързани с корелационната връзка между броя на оценителите, разпределени според съгласието или несъгласието им, и степента на съгласие според числовите стойности на петстепенната скала. За всяка характеристика нулевата хипотеза ($H_{0(\text{съгласие})}$) гласи, че с увеличаване на броя на оценителите, посочили дадена степен от много несъгласен до много съгласен, степента на съгласие за важноста на конкретната характеристика не се повишава. От своя страна, $H_{1(\text{съгласие})}$ приема, че степента на съгласие за важноста на дадена характеристика се повишава с увеличаването на броя на оценителите, т.е. когато повече оценители са посочили „съгласен“ или „много съгласен“.

За да се проверят формулираните хипотези, по формула (5) се изчислява коефициента на рангова корелация на Спирман за всяка от характеристиките от четирите категории. За целта се използват данните от Приложение 18, като броят на оценителите се преобразува в ранг от 1 (най-нисък) до 5 (най-висок). Числовите стойности на степените за (не)съгласие са еквивалентни на ранговете на тези степени: степен „много несъгласен“ притежава ранг 1, степен „несъгласен“ – ранг 2 и т.н. По този начин и двете променливи – брой оценители и степени на съгласие – имат конкретен ранг. Така например, при първата силна страна (S_1 - Ясна, реалистична и осъществима стратегическа цел), която е предложена на оценителите, за да посочат доколко (не)съгласни са с нея, резултатът е представен в табл. 13.

Таблица 13. Примерно определяне на ранговете и изчисляване на техните разлики

S1 - Ясна, реалистична и осъществима стратегическа цел	Брой оценители	Ранг	Числова стойност/Ранг на степента на (не)съгласие	Разлика между ранговете (d)	d ²
Много несъгласен	0	1	1	0	0
Несъгласен	3	2	2	0	0
Колкото съгласен, толкова и несъгласен	5	3	3	0	0
Съгласен	22	5	4	-1	1
Много съгласен	11	4	5	1	1

Прилагайки формула (6), се получава, че:

$$\rho = 1 - \frac{6\sum d^2}{n(n^2-1)} = 1 - \frac{6 \cdot 2}{5(25-1)} = 1 - \frac{12}{120} = 1 - 0,1 = 0,9.$$

Отчетена е положителна и много силна корелационна връзка, което подкрепя алтернативната хипотеза.

Важно е обаче да се провери доколко корелационната връзка е значима, затова с помощта на статистическия софтуер IBM SPSS Statistics® (Analyze->Correlate->Bivariate: Spearman; One-tailed) е изчислена гаранционната вероятност при условията на едностранен тест. Поради факта, че проверката на $H_0(\text{съгласие})$ и $H_1(\text{съгласие})$ се интересува от повишаването, а не от намаляването на степента на съгласие, то едностранния тест всъщност е двустранен. Получената стойност на гаранционната вероятност е по-малка от равнището на значимост – $P(0,019) < \alpha(0,05)$. Потвърждава се отхвърлянето на $H_0(\text{съгласие})$ и се доказва, че резултатът е статистически значим. На това основание може да се твърди, че генералната съвкупност от потенциални оценители ще се съгласят, че S1 - Ясна, реалистична и осъществима стратегическа цел, обвързана с първата група елементи на вътрешната среда на ТГС, е важна силна страна на обекта на изследването.

По аналогичен път са проверени хипотезите и за останалите четиридесет и седем характеристики (виж Приложение 22). Корелационните връзки за отделните характеристики варират от положителна, много силна до отрицателна, умерена. При 79% от характеристиките корелационната връзка е положителна, т.е. броят на оценителите се увеличава с нарастване на степента на съгласие. Отрицателната корелационна връзка при 19% от характеристиките е сигнал, че броят оценителите, посочили степените „много несъгласен“, „несъгласен“, „колкото съгласен, толкова и несъгласен“ надделява над броя на оценителите, посочили „съгласен“ и „много

съгласен“. Не съществува корелационна връзка при 2% от характеристиките. За 31% от характеристиките е приета алтернативната хипотеза. Тенденцията, която се забелязва е, че за повече от 50% от характеристиките с позитивни признаци (силни страни и възможности) е в сила алтернативната хипотеза. При преобладаващия брой характеристики с негативни признаци (слаби страни и заплахи) е приета нулевата хипотеза.

Въз основа на извършения статистически анализ, предстои да бъдат отстранени онези характеристики, които:

- имат отрицателна корелационна връзка;
- имат умерена, слаба или много слаба корелационна връзка;
- имат корелационна връзка, за която е приета нулевата хипотеза.

Прилагайки трите условия за отстраняване спрямо характеристиките от групата на силните страни, пет от единадесетте силни страни следва да бъдат отстранени – S5, от S7 до S10 включително.

Три от останалите шест характеристики ще бъдат включени в крайния вариант на SWOT-анализа. Но за да бъде направен статистически правилен избор, е необходимо, както и при PESTEC-анализа, да бъде приложен Z-теста за единична извадка. В тази връзка се пресмята средната стойност на суровите балове на шестте силни страни – $\bar{X}_{\text{(суров бал)}} = 165,17$. Изчислява се стандартното отклонение на изследваната извадка по формулата в MS Excel STDEV.S – $s = 8,870$.

Търсените три най-важни силни страни (X) представляват 50% от шестте характеристики, останали след процеса на отстраняване. Като съотношение суровият бал на търсените три най-важни силни страни е 0,5 ($100\% - 50\% = 50\%$ или $1 - 0,5 = 0,5$). Въз основа на Z-таблицата с критичните стойности се намира $Z_{\text{exp.}}$, откъдето се вижда, че 0,5 съответства на $0 = Z_{\text{exp.}}$. Прилагайки формула (5), се получава следния резултат:

$$0 = \frac{165,17 - X}{8,870} = 0 * 8,870 + 165,17 = 165,17,$$

тоест $X \approx 165$ (при приетите условия суровият бал може да бъде само цяло число). Резултатът показва, че трите силни страни с най-голяма важност са тези, имащи суров бал равен или по-голям от 165. От данните в приложение 18 се установява, че трите най-важни силни страни са $S11 = 175$, $S3 = 171$ и $S2 = 166$.

По аналогичен начин са проверени и изведени най-важните слаби страни, възможности и заплахи.

В категорията на слабите страни, следвайки условията за отстраняване, остават само три характеристики, спрямо които да се приложи Z-теста. Търсените три най-важни слаби страни трябва да имат равен или по-голям суров бал от 157 (виж табл. 14). На това изискване отговаря само една слаба страна - W3 - Сложни и тромави процедури за селектиране и финансиране на проектите. Но тъй като за структуриране на SWOT-анализа е заложен избора на три слаби страни, другите две слаби страни също ще бъдат приети като важни поради тяхната статистическата значимост. Приетата за тях алтернативна хипотеза е основание да се счита, че потенциалните оценители от генералната съвкупност също ще са съгласни с важността на W1 и W2.

От десет възможности остават шест след отстраняването (виж табл. 14). Прилагайки формула (4), се отчита, че суровият бал на най-важните три възможности трябва да бъде равен или по-голям от 168. Такива сурови балове имат O1 = 184, O9 = 171 и O2 = 170.

Както при слабите страни, така и при заплахите повечето характеристики следва да бъдат отстранени, съгласно поставените три условия. При заплахите обаче, ако се приложат трите условия за отстраняване, остава само една характеристика – T2. За бъде възможно прилагането на Z-теста, едно от условията за отстраняване трябва да отпадне. Изследователският избор е да отпадне третото условие и по този начин към Z-теста да бъдат включени T3, T4 и T8, имащи положителна, силна корелационна връзка. Резултатът от Z-теста показва, че най-важните заплахи трябва да имат суров бал равен или по-голям от 150 (виж табл. 14). T2 = 170 и T4 = 153 отговарят на изискването за суров бал. Третата заплаха, чийто суров бал, въпреки че е по-нисък до изискуемия, е най-близо до него, е T8 = 140. Заплаха T1 има по-висок суров бал от T8 – $141 > 140$, но тя е изключена от Z-теста, поради силата на корелационната връзка, която е умерена, а не е силна. Необходимо уточнение е, че включването на T4 и T8 към SWOT-анализа не ги прави статистически значими, т.е. важността им подлежи на оспорване в рамките на генералната съвкупност от оценители. Те се приемат като част от SWOT-анализа единствено за целите на настоящия дисертационен труд и в конкретиката на резултатите от изследваната извадка.

Таблица 14. Избор на трите най-важни характеристики за всяка от четирите категории на SWOT

	Брой фактори след отстраняването (n)	Среден суров бал (X)	Стандартно отклонение (извадка-s)	Процентен дял на търсените три най-важни характеристики (% от n)	$Z_{crit.}$ и $Z_{exp.}$	Търсени три най-важни характеристики ($X \geq ?$)	Характеристики, влизащи в SWOT-анализа
<i>Силни страни</i>	6	165,17	8,870	50%/50%	$0,5 \Rightarrow Z_{crit.} = 0 \Rightarrow Z_{exp.} = 0$	$X = 165,17 \Rightarrow X \geq 165$	S11 = 175 S3 = 171 S2 = 166
<i>Слаби страни</i>	3	156,67	44,132	100%/0%	$0,5 \Rightarrow Z_{crit.} = 0 \Rightarrow Z_{exp.} = 0$	$X = 156,67 \Rightarrow X \geq 157$	W3 = 165 W2 = 153* W1 = 152*
<i>Възможности</i>	6	168	54,707	50%/50%	$0,5 \Rightarrow Z_{crit.} = 0 \Rightarrow Z_{exp.} = 0$	$X = 168 \Rightarrow X \geq 168$	O1 = 184 O9 = 171 O2 = 170
<i>Заплахи</i>	4	150,25	44,070	75%/25%	$0,5 \Rightarrow Z_{crit.} = 0 \Rightarrow Z_{exp.} = 0$	$X = 150,25 \Rightarrow X \geq 150$	T2 = 170 T4 = 153** T8 = 140**

*Избрани поради статистическата им значимост

**Избрани за целите на дисертационното изследване

В края на втората част на настоящата глава са анализирани дванадесетте силни и слаби страни, възможности и заплахи, станали съставни части на SWOT-анализа.

2.2.3. Специфика на силните и слабите страни, възможностите и заплахите на вътрешната среда на ТГС

След приложения статистически анализ SWOT-анализа придобива завършен вид, както е показано на табл. 15.

Таблица 15. SWOT-анализ на ТГС в Средиземноморския регион

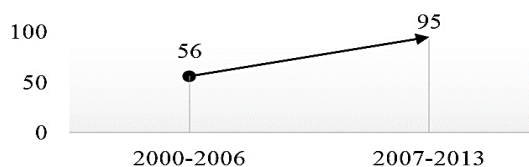
Силни страни	Слаби страни	Възможности	Заплахи
1. Обмен на добри практики. 2. Ясни приоритети и мерки, обвързани с целта. 3. Ясни и справедливи принципи.	1. Сложни и тромави процедури за селектиране и финансиране на проектите. 2. Трудности при хармонизирането на процедурите за селектиране и финансиране на проекти, причинени от различия в националните системи и законодателства. 3. Ограничени финансови ресурси.	1. Създаване на мултинационални партньорства. 2. Създаване на подходящ модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС, с чиято помощ да бъдат изработвани бъдещите цели и приоритети. 3. Насърчаване на реализирането на стратегически проекти и проекти с капитализация.	1. Силна бюрокрация и централизация в структурите, отговорни за ТГС. 2. Твърде сложни и отнемачи много време процедури. 3. Стойността на бюджета за ТГС е твърде малка като процент от бюджета на ЕИС.

Обменът на добри практики е елемент от петата група на дизайна на вътрешната среда на ТГС. Предвид факта, че средиземноморският трансграничен регион се характеризира с големи различия между включените в него територии,

трансферът на добри практики и опит е от голямо значение за развитието на ТГС. Обменът на добри практики може се разглежда в две основни посоки: от по-опитните бенефициери към по-неопитните и от предходен програмен период към настоящ.

Бенефициерите от държавите-членки на ЕС имат значително по-голям опит в ТГС. В тази връзка, изработването и реализирането на трансгранични проекти от тях се явява добър пример, който държавите партньорки да следват. Някои от бенефициерите от държавите партньорки (напр. от Тунис, Ливан, Йордания и Израел) също са натрупали богат опит в трансграничните инициативи, от който останалите бенефициери могат да усвоят идеи. Ако се приеме хипотетично, че наличието на по-богат опит при една част от бенефициерите ги „издига“ на по-високо ниво, то трансферът на добри практики може да бъде приет като „вертикален“ или „отгоре-надолу“. Казано с други думи, по-опитните предават опита си на по-малко опитните, което повишава капацитета на по-неопитните и те се „издигат“ до нивото на бенефициерите с по-голям опит.

Трансферът на добри практики и опитност се осъществява и от предходния програмен период към настоящия. През първия анализиран програмен период в рамките на програма MEDA 2000-2006 взаимстването на добри практики се базира основно на опита на държавите-членки на ЕС. Тоест, приоритетен е „вертикалният“ обмен. В следващия програмен период, осъществяван в рамките на трансграничната програма ENPI-CBCMED 2007-2013, се наблюдава значителен ръст на реализираните трансгранични проекти. На диаграма 11 е обобщен броят на реализираните трансгранични проекти за двата програмни периода – 56 проекта за 2000-2006 г. (37%) и 95 проекта за 2007-2013 г. (63%). Налице е общо нарастване от 70% през втория програмен период. По този начин средиземноморското ТГС успява да събере значителен ресурс от добри практики, върху който да се надгражда в настоящия програмен период в рамките на трансграничната програма ENI-CBCMED 2014-2020.

Диаграма 11. Общ брой на реализираните трансгранични проекти по програмни периоди

Ако първият вид обмен на добри практики може да бъде разглеждан като „вертикален“, то вторият се отличава с хоризонтална посока на движение или „отляво-надясно“.

Втората и третата силна страна са елементи от втората група на дизайна на вътрешната среда на ТГС. Те са част от съдържанието на ТГС като система. Елементите от втората група произлизат пряко от първата група, която включва стратегическата цел на ТГС. Следователно, за да се анализират втората и третата силна страна, е необходимо да се изясни стратегическата цел на ТГС.

В сравнение с MEDA 2000-2006, в която ТГС представлява една малка част от целите, ENPI-CBCMED 2007-2013 и ENI-CBCMED 2014-2020 са изцяло фокусирани върху ТГС и позволява на участниците в нея да се съсредоточат върху осъществяването на трансгранични проекти с висока ефективност. Както в ENPI-CBCMED 2007-2013, така и в ENI-CBCMED 2014-2020 главната цел на ТГС е обособена в три аспекта, които обаче в ENI-CBCMED 2014-2020 са надградени и конкретизирани¹²¹. Например, насърчаването на процеса на устойчиво и хармонично развитие приема по-детайлен вид като насърчаване на честно, равноправно и устойчиво икономическо, социално и териториално развитие (виж Приложение 23). Освен това, поставената в ENI-CBCMED 2014-2020 главна цел следва да бъде постигната чрез изпълнението на две т.нар. „всеобхватни цели“, които от своя страна да бъдат достигнати чрез реализирането на общо четири „тематични цели“.

В единство с поставената в ENPI-CBCMED 2007-2013 цел са заложили четири приоритета и прилежащите към тях общо десет мерки, насърчаващи:

- социално-икономическото развитие и укрепването на стратегиите за териториално планиране, концентрирайки се върху иновациите и научните изследвания в ключови сектори;
- устойчивостта на околната среда чрез запазване на общото природно наследство, намаляване на рисковите фактори на околната среда, подобряване на енергийната ефективност и насърчаване на използването на възобновяеми енергийни източници;

¹²¹ENI-CBCMED 2014-2020, pp 24-49

- по-добрите условия и ред за гарантиране на свободното движение на хора, стоки и капитал, като културен, социален и икономически актив за партниращите си страни;

- културния диалог, подкрепата за обмен, обучение и професионално развитие на младите хора и всички форми на диалог между общностите, както и подобряването на процеса на управление на местно ниво.

За сравнение, в ENI-CBCMED 2014-2020 мерките стават компонент от приоритетите, чийто брой е повишен на единадесет, а съдържанието им е много по-конкретно и е с фокус върху предприемачеството, правата на младите хора и жените, повишаване на енергийната и водната ефективност и др. (виж Приложение 23).

Водещите принципи, върху които се изгражда средиземноморското ТГС и от които се ръководят участниците в него, са: партньорство, общо ползи, устойчиво развитие, равенство на възможностите, съсобственост, териториално измерение на процесите на развитие, интеграция, съфинансиране, засилване на конкурентоспособността. От 2014 г. са добавени още пет принципа: прозрачност, равнопоставеност при разглеждане и обработване на проектните предложения, недискриминация, обективност, лоялна конкуренция (виж Приложение 23).

Първите две слаби страни спадат към третата група елементи на вътрешната среда на обекта на изследването. Няколко са основните причини процедурите за селектиране и финансиране на трансграничните проекти да са оценени като сложни и тромави. Респондентите се облягат на опитността от приключилия програмен период 2007-2013 г., в чиято трансгранична програма не са поставени конкретни времеви срокове на отделните етапи относно процедурите по селектиране – от подаване на проектното предложение от бенефициерите до обявяване на одобрените от съвместния Комитет за мониторинг¹²² предложения. При процедурите по финансиране са определени срокове, влизащи в сила след подписване на грантовите споразумения с бенефициерите, но продължителността

¹²² Комитет за мониторинг – оглавява се от директор и включва по една делегация от всяка страна, участваща в програмата, представител на ЕК и по един представител от двата офиса-филиали в Испания и Йордания. Основни отговорности: проверка, контрол и одобрение на ефективното изпълнение на трансграничната програмата, финансовия план и на процедурите по оценка и избор на проекти.

на сроковете е считана от бенефициерите за вреемка – напр. Управляващият¹²³ орган има минимум 45 дни, за да извърши плащане на база предоставените от Технически секретариат платежни документи. Сравнявайки процедурите за селектиране и финансиране на проектите в рамките на ENPI-CBCMED 2007-2013 и ENI-CBCMED 2014-2020, се отчитат няколко предприети действия с цел преодоляване на сложността и тромавостта на процедурите:

- Намаляване на времето, нужно за кандидатстване с проектно предложение и оценяването на проектните предложения чрез подаване на проектните предложения по електронен път;

- Ускоряване и подобряване на проверката за допустимост на проектните предложения чрез използването на информационно-технологична система за оценяване;

- Намаляване на времето, необходимо за подписване на договорите чрез опростяване на пакета от документи за кандидатстване, вкл. и на бюджетните формуляри.

До каква степен въведените подобрения са ефективни би могло да бъде анализирано след приключване на програмния период 2014-2020 г.

Трудностите при хармонизирането на процедурите за селектиране и финансиране на трансграничните проекти са причинени от различията в националните системи и законодателствата. Различията, от своя страна, са пряк резултат от влиянието на анализирания в първата част на Втора глава политически фактор POL6 - Недостатъчна демокрация и авторитарни режими (виж Приложение 7).

Третата слаба страна характеризира елемент от съдържанието на ТГС (втората група елементи от дизайна на вътрешната среда на обекта на изследването) – бюджета, отпускан от ЕС. На диаграма 12 се сравнява бюджетът, предназначен за реализиране на ТГС в рамките на MEDA 2000-2006, ENPI-CBCMED 2007-2013 и ENI-CBCMED 2014-2020. Номиналната стойност на бюджета показва повишение с над 1½ пъти за периода 2007-2013 г. в сравнение с периода 2000-2006 г. и със 14%

¹²³ Начело е директор, подпомаган от асистент. Състои се от три дирекции: за оперативно управление; за вътрешен одит; и за финанси и сертифициране (дели се на два отдела – за одобрение на плащанията и счетоводен отдел). По характер е изпълнителен орган, натоварен да: установява подходящите системи и стандарти за управление, контрол и отчет на трансграничната програма; да осигурява законността и редовността на извършаваните дейности; да следи за качеството и ефективността на резултатите.

за периода 2014-2020 г. в сравнение с периода 2007-2013 г. Въпреки това обаче, номиналната стойност на увеличението на бюджета за 2014-2020 г. ($209-183=26$ млн. евро) е със 77% по-ниска в сравнение с номиналната стойност на увеличението за 2007-2013 г. ($183-70=113$ млн. евро).

Диаграма 12. Сравнение по програмни периоди на номиналния бюджет на средиземноморското ТГС

Първата възможност от SWOT-анализа касае най-вече елементите от четвъртата и петата група на дизайна на вътрешната среда на обекта на изследването, а оттам и предмета на изследването. В рамките на средиземноморското ТГС, в което реално участие имат седемнадесет от деветнадесет допустими държави, могат да се осъществяват трансгранични проекти, чиито крайни резултати и добавена стойност да оказват ефект върху целия Средиземноморски регион. Ползите от един мултинационален трансграничен проект са много повече от ползите от един трансграничен проект, реализиран само от две или три държави. Основанието за това твърдение е, че многостранните партньорства, каквито са и мултинационалните партньорства, позволяват на повече заинтересовани страни (представляващи повече държави) да работят заедно за постигането на общи цели и за решаването на общи проблеми, касаещи аспектите на „широката сигурност“. Създаването на мултинационални партньорства би спомогнало както за засилване на обмена на добри практики, така и за преодоляване на слабостите, свързани с трудностите при хармонизиране на процедурите за селектиране и финансиране на трансграничните проекти. Дава се възможност и за сближаване на интересите и ценностите на партньорите, което да доведе до по-стабилни и сигурни взаимоотношения.

Създаването на подходящ модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС, с чиято помощ да бъдат изработвани бъдещите цели и приоритети, е възможност, която е в синхрон с втората и третата силни сили. Нещо повече, втората възможност е не само обвързана с цялостния дизайн на вътрешната среда на обекта на изследването, но пряко отразява тезата, целта и предмета на

дисертационния труд. Поради това, втората възможност от SWOT-анализа е анализирана по-подробно както в последната част на Втора глава, така и в Трета глава на дисертацията.

Насърчаването на реализирането на повече стратегически проекти и проекти с капитализационен ефект е възможност, която е свързана с петата група елементи от дизайна на вътрешната среда на ТГС. В същото време, третата възможност, както и първата възможност, е естествено продължение на първата силна страна от SWOT-анализа.

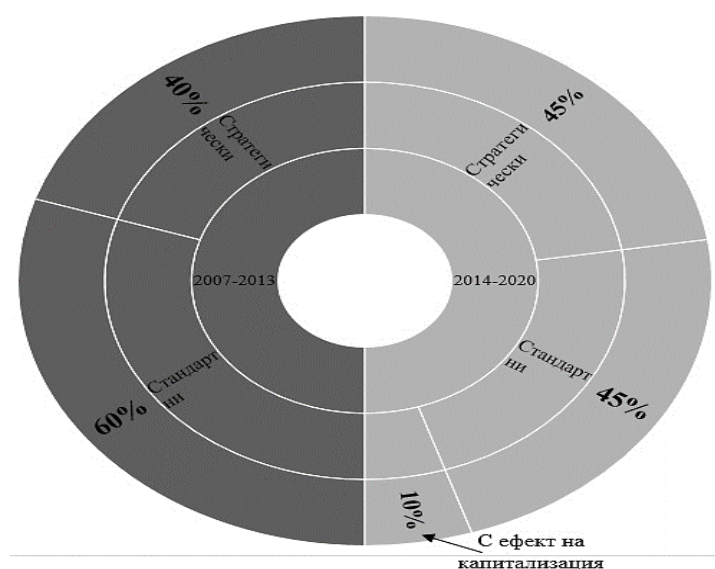
Разяснените в Първа глава видове проекти – стандартни, стратегически и проекти с ефект на капитализация - които заинтересованите допустими страни могат да реализират, спомагат за по-доброто разбиране на същността на третата възможност, която средиземноморското ТГС може да развива, за да повишава своята ефективност. Първите два вида проекти се използват в програмния период 2007-2013 г. От 2014 г. към тях официално се добавя и третият вид.

Сравнявайки основните изисквания за реализиране на стандартни, стратегически проекти и проекти с капитализация ENPI-CBCMED 2007-2013 и ENI-CBCMED 2014-2020, се установява, че средствата, предназначени за реализиране на проекти от първите два вида, са увеличени средно с 50%. За периода 2014-2020 г. са приети четири нови изисквания с цел повишаване ефективността на трансграничните проекти и насърчаване на по-активното участие на държавите-партньори на ЕС. С въвеждането на новите изисквания стремежът е да се предоставят равни възможности за всички допустими държави. Важен е и фактът, че новите изисквания подпомагат създаването на мултинационални партньорства.

За да се повлияе ефективно и устойчиво върху териториите, участващи в ТГС, както и с цел концентриране на ресурсите, ENPI-CBCMED 2007-2013 и ENI-CBCMED 2014-2020 насочват конкретни проценти от бюджетите си към реализирането на проекти от трите вида (Диаграма 13). За периода 2007-2013 г. стандартните проекти разполагат с 60% от средствата, но през периода 2014-2020 г. бюджетът, предназначен за тях, е понижен с $\frac{1}{4}$. Спадът е за сметка на повишаването на средствата за стратегически проекти (с 13% повече) и проекти с ефект на капитализация (от 0% на 10%).

Таблица 16. Сравнение на основните изисквания за изготвяне на стандартни, стратегически и проекти с ефект на капитализация в рамките на ENPI-CBCMED 2007-2013 и ENI-CBCMED 2014-2020

Изисквания	Стандартен проект		Стратегически проект		Проект с ефект на капитализация
	2007-2013	2014-2020	2007-2013	2014-2020	2014-2020
Минимален праг на ЕС-финансиране	500 000	1 000 000	2 000 000	2 500 000	500 000
Максимален праг на ЕС-финансиране	2 000 000	3 000 000	5 000 000	6 000 000	1 000 000
Минимален брой държави в партньорството	3	3	4	4	5
Минимален брой държави не-членки на ЕС	-	1	-	2	1
Препоръчителен максимален брой бенефициери	-	7	-	10	10
Максимален брой бенефициери от една и съща държава	-	3	-	3	3
Максимална продължителност	-	3 години	-	4 години	1-2 години

Диаграма 13. Сравнение на разпределението на финансовите средства (в %) от ENPI-CBCMED 2007-2013 г. и ENI-CBCMED 2014-2020 г. по видове проекти

Най-значимата заплаха за обекта и предмета на изследването, съгласно SWOT-анализа, са силно бюрократичните и централизирани структури на национално ниво, отговорни за средиземноморското ТГС. Тя произтича пряко от влиянието на политическия фактор, свързан с недостатъчно демократичните и авторитарните форми на управление в държавите-партньорки на ЕС (виж Приложение 7). В дългосрочен план, именно тази заплаха би попречила за преодоляване на трудностите при хармонизиране на процедурите за селектиране и финансиране на трансграничните проекти.

Освен като най-слаба страна, сложните и отнемащи твърде дълго време процедури по селектиране и финансиране на средиземноморски трансгранични проекти са посочени и като заплахата за ТГС и неговата ефективност. SWOT-анализът алармира, че в бъдеще, при игнориране на тази слабост, тя би се превърнала в сериозна пречка за устойчивостта на обекта и предмета на изследването.

Същата аналогия е валидна и за третата слаба страна и третата заплахата в SWOT-анализа. Преобразувайки номиналната стойност на бюджета в процентен дял от общия бюджет на съответния финансов инструмент, валиден за конкретния програмен период¹²⁴ (виж диаграма 14), могат да бъдат направени следните две констатации, свързани с третата заплахата:

- бюджетът, отпускан за ТГС в Средиземноморието, представлява много малка част от общия бюджет на финансовите инструменти – 1% от MEDA 2000-2006; 2% - ENPI-CBCMED 2007-2013; 1% - ENI-CBCMED 2014-2020;
- един път се е увеличил процентният дял за периода 2007-2013 г. в сравнение с 2000-2006 г., докато за 2014-2020 г. процентният дял се е понижил един път в сравнение с 2007-2013 г.

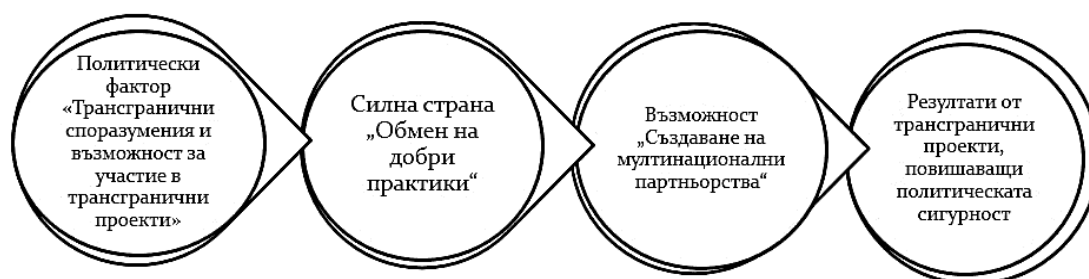

Диаграма 14. Сравнение по програмни периоди на бюджет на средиземноморското ТГС като процентен дял от общия бюджет на съответния финансов инструмент

Прилагайки SWOT-анализ, става ясно как да бъдат използвани ефективно предимствата на вътрешната среда на ТГС и как да бъдат сведени до минимум нейните недостатъци. Освен това се прави реална преценка какви препоръки да се дадат за използване на наличните възможности за развитие, които предоставя вътрешната среда, и какво е добре да се предприеме, за да бъдат избегнати заплахите.

¹²⁴MEDA 2000-2006 – 5 млрд. евро, ENPI 2007-2013 – 11,1 млрд. евро и ENI 2014-2020 – 15,4 млрд. евро (Диаграма 2)

Стратегическото управление на ТГС изисква съчетаване на възможностите, заплахите и ограниченията на външната среда със силните и слабите страни на вътрешната среда на ТГС. Освен съчетаването, е необходимо и проследяване на логическата връзка между външните фактори и елементите на вътрешната среда. Така например, политическият фактор „Трансгранични споразумения и възможност за участие в трансгранични проекти“ е предпоставка за обмена на добри практики (силна страна), както и за възможността за създаване на мултинационални партньорства. Резултатите от трансграничните проекти, подкрепящи посочените силна страна и възможност за развитие, биха спомогнали за повишаване на политическата сигурност в средиземноморския трансграничен регион. (виж фиг. 9)

Фиг.9. Логическа връзка между позитивния политически фактор, силните страни и възможностите пред ТГС

Съществува логическа връзка и между втория политически фактор – „Недостатъчна демокрация и авторитарни режими“ - и трудностите при хармонизиране на процедурите за селектиране и финансиране на проекти (слаба страна), което пък поражда заплахата от твърде сложни и отнемачи много време процедури. Ефективността на резултатите от трансграничните се ограничава от негативното влияние на външния политически фактор и последиците от него върху вътрешната среда на ТГС. (виж фиг. 10)

Фиг. 10. Логическа връзка между негативния политически фактор, слабите страни и заплахите пред ТГС

Анализирането на връзките между външните фактори и вътрешните елементи прави иницирирането на трансгранични проекти по-целенасочено, а получените резултати и крайни продукти с по-висока добавена стойност.

Но съчетават ли в действителност програмите за средиземноморско ТГС - ENPI-CBCMED 2007-2013 и ENI-CBCMED 2014-2020 – възможностите, заплахите и ограниченията на външната среда със силните и слабите страни на вътрешната среда? В действащия модел на функциониране на ТГС са структурирани SWOT-анализи, включени в трансграничните програми, отразяващи характеристиките на средиземноморския трансграничен регион. Включените специфики са релевантни на външните фактори на влияние върху ТГС. При анализирането на средиземноморските трансгранични програми се констатира липсата на SWOT-анализ на ТГС като система от взаимосвързани елементи, отговарящи на нуждите на системата на ТГС и съграждащите я елементи. В резултат, анализът на причинно-следствените връзки е трудно осъществим.

Също така, в ENI-CBCMED 2014-2020 отсъстват конкретни целеви числови стойности, които да се постигат чрез реализирането на трансграничните проекти. Като допълнение, в настоящия модел на функциониране на ТГС няма изискване за наличие на качествени и/или количествени критерии за ефективност, което възпрепятства измерването и оценката на ефективността на реализираните трансгранични проекти. Затруднява се и формулирането на ясни и конкретни бъдещи цели и приоритети, отговарящи на специфичното състояние на външната и вътрешната среда на ТГС.

Констатираните дефицити в действащия модел на функциониране на ТГС дават основание да се изведе изследователския проблем, чието решение се търси в настоящия дисертационен труд. Проблемът се свежда до липсата на подходящ инструментариум, с помощта на който да се мери и оценява ефективността на ТГС, а това е пречка за повишаване на добавената стойност на ТГС спрямо различните аспекти на „широката сигурност“.

Адекватно решение за справяне с установения проблем е създаването на подобрен модел, който отчита спецификите както на външните фактори на влияние, така и на всички елементи от дизайна на вътрешната среда на ТГС. Важно е също моделът да улеснява взаимовръзките между компонентите на външната и вътрешната среда, както и да позволява прилагането на критерии за ефективност.

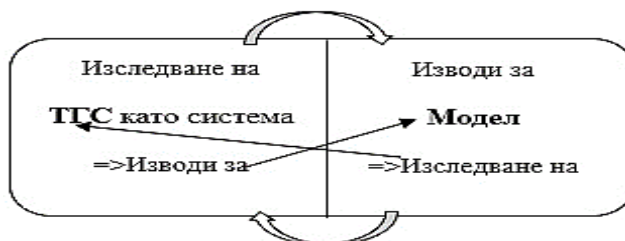
Не на последно място, построяването на МИОЕ-ТГС е в синхрон с втората най-важна възможност за развитие на средиземноморското ТГС от структурирания SWOT-анализ, както и с тезата, която настоящата дисертация защитава.

В тази връзка, в последната част на Втора глава, се търсят подходящите подходи и методи за реализиране на решението на възникналия проблем.

2.3. Методика за изследване на ТГС и неговата ефективност

2.3.1. Основни етапи на построяване на модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС

В процеса на моделиране се представя от една страна реалния обект, който в конкретиката на настоящото дисертационно изследване е анализираното средиземноморско ТГС, а от друга страна абстрактния образ на реалния обект - моделът, който се създава. Между ТГС и неговия модел действат дедуктивният и индуктивният метод. Чрез изследване на ТГС като система се правят изводи за модела, а от направените за модела изводи се допринася за по-пълното изследване на ТГС като система. По-ясно логиката на моделирането е показана на фиг. 11.

Фиг. 11. Дедукция и индукция в процеса на моделиране

След изследване и разбиране на същността на ТГС като система (т.е. на реалния обект), се конкретизира целта на модела (какво се очаква да се постигне чрез създаването му?). Изяснява се и неговата същност, която следва да представя, с определена степен на точност, ТГС като система, с неговите две среди на влияние. Важно е също моделът да пресъздава по целенасочен начин конкретни страни¹²⁵ на ТГС, напр. наличието на връзки между отделните елементи и/или влиянието на външните фактори върху вътрешната среда и обратно.

¹²⁵Божанов, Емил и Иван Вучков. Статистически методи за моделиране и оптимизиране на многофакторни обекти. С. „Техника“, 1973, стр.12

След изясняване на целта и същността на модела се конкретизират и факторите (зависими и независими променливи), оказващи влияние върху реалния обект, а оттам и върху модела. Както при всеки научен модел, така и моделът, който се създава, трябва да съдържа две или повече променливи, т.е. величини, които поне в някаква степен поддържат набор от стойности или състояния. Уточняването на променливите позволява да се установят взаимовръзките помежду им. Характерът на взаимовръзките може да бъде причинно-следствен, вероятностен, логически, нормативен и др.¹²⁶ Определянето на характера на връзките включва следните пет стъпки (Ritchey 2012):

- Спецификация (Specification) - касае определянето на променливите: доколко те съдържат ясно установени интервали от подредени или не подредени стойности или състояния; или са неуточнени променливи, които се оприличават на „черни кутии“ (black boxes);
- Свързаност (Connectivity) – определя се същността на установените връзки между променливите, (напр. математическа/функционална, вероятностна, квази-причинна, не причинна);
- Количествена спецификация (Quantification) – засяга дали свързаността на връзките между променливите е количествена или не количествена;
- Управляемост (Directionality) – преценява се дали връзките са управляеми или не (т.е. симетрични);
- Цикличност (Cyclic recurrence) – преценява дали моделът позволява цикличност на взаимовръзките между променливите (напр. затворена верига, кръгова обратна връзка и др.) или моделът е ацикличен.

Обобщен вид на матрица на петте стъпки за определяне на характера на връзките е представен на таблица 17.

В процеса на моделиране е важно да се изясни резултатът, който се стреми да се постигне. Полученият резултат трябва да не се основава само и единствено на интуицията и логиката на изследването, но и да е подкрепен от конкретни стойности, доказващи реално работата на модела. Очаква се изходните данни да

¹²⁶ Ritchey, Tom. *Outline for a Morphology of Modelling Methods. Contribution to a General Theory of Modelling* [Електронна статия]. *Acta Morphologica Generalis AMG Vol.1 No.1*. 2012. © Swedish Morphological Society ISSN 2001-2241. p.5 <http://www.amg.swemorph.com/pdf/amg-1-1-2012.pdf> (посетен на 15.06.2017), (по-нататък Ritchey 2012)

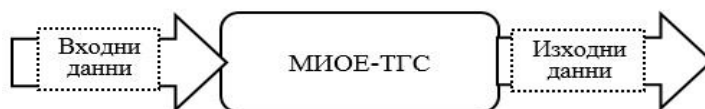
показват повишаване на ефективността на средиземноморското ТГС спрямо аспектите на „широката сигурност“.

Таблица 17. Матрица за определяне на характера на връзките на модела

Спецификация (на променливите)	Свързаност (на отношенията между променливите)	Количествена спецификация (на отношенията между променливите)	Управляемост (на отношенията между променливите)	Цикличност (между променливите)
Променливи, съдържащи интервали от подредени или неподредени стойности	Причинна: математическа/функционална	Количествена	Управляеми	Циклична (затворена)
Променливи, съдържащи интервали от подредени или неподредени състояния	Причинна: вероятностна	Неколичествена	Неуправляеми	Ациклична (отворена)
Неуточнени променливи, оприличавани на „черни кутии“ (black boxes)	Квази-причинна (предполагаща само влияние)			
	Непричинна (напр. логическа, нормативна)			

Източник: Ritchey 2012

Както е посочено и в Първа глава, в частта с дефинициите за ефективност, освен получените резултати, е важно и прецизирането на входните данни. Осигуряването на необходимата информация и „захранването“ на модела с правилните входни данни са също важен аспект от гледна точка на крайните резултати, които се постигат, както и от целта, заложена пред модела. Информацията представя качествената и количествената страна на изследвания обект – средиземноморското ТГС. Затова подборът на информация и данни на входа на модела е тясно свързан с логическия подбор на променливите и е гаранция за това, че прилагането на създадения модел води до задоволителни и приемливи резултати. Връзката между входните данни, модела и изходните данни е показана на фиг. 12.

Фиг. 12. Входни и изходни данни

Важно условие за правилното измерване на ефективността на получените резултати е изборът на подходящи количествени и качествени КЕ. Количествените КЕ са насочени към преките резултати, изразяващи ги под формата на конкретни

числови стойности. Целта на качествените КЕ е да се намери начин за измерване на влиянието на ТГС върху „широката сигурност“ и да се оценят дългосрочните ефекти и ползи от трансграничните проекти. Не се изключва алтернативата количествените КЕ да съвпадат с независимите променливи, както и да бъдат логически свързани с характеристиките на елементите на вътрешната среда на ТГС, които са част от SWOT-анализа. Качествените КЕ могат да играят ролята на стрес-фактори, мерещи възникнали рискове, тяхната степен и вероятност.

КЕ следва да притежават характеристиките:

- възможност за измерване;
- възможност за сравняемост;
- разбираемост и яснота;
- възможност за приложение спрямо изследваните аспекти на „широката сигурност“ – политическа, икономическа, социална, екологична и културна сигурност.

За ползите на дисертационния труд методът „Цел – Въпрос – Метрика“ претърпява лека трансформация: цел → въпрос → КЕ. Стъпките за формулиране на КЕ са (Монев, В. 2014):

- целеполагане;
- преобразуване на целите в конкретни въпроси;
- идентифициране на подходящи КЕ;
- събиране на емпирични данни, свързани с измерванията.

Тъй като моделът, който трябва да се създаде, не притежава потенциала да бъде съвършено и завършено отражение на реалното ТГС, е необходимо поставянето на ограничения, в рамките на които се проверява функционирането на МИОЕ-ТГС. Ограниченията прецизират работата на модела, както и неговото верифициране.

След създаване на МИОЕ-ТГС, за да сработи той и да се докаже неговата прецизност, се създава среда, която представлява описание на възможна ситуация под формата на сценарий. За целта следва да се уточни технологията за разработване и избор на правдоподобен сценарий.

2.3.2. Технология за разработване на сценарии

Основният метод, който се прилага за създаването на правдоподобен контекстен сценарий, за да се интерпретират възможностите за развитие на състоянието на ефективността на средиземноморското ТГС по отношение на аспектите на „широката сигурност“, е сценарийното планиране.

Извършените анализи на външната и вътрешната среда и констатираният проблем в съществуващия модел на ТГС в Средиземноморския регион са предпоставка за формулиране на етапите на технологията за разработване на сценарии¹²⁷.

Първият етап е подготвителен. В него се определят основни аспекти като:

- времевия хоризонт на действие на сценариите;
- база от данни, в чието съдържание са включени елементи от външната и вътрешната среда на средиземноморското ТГС, които представляват стратегическата среда, в която функционира и се развива ТГС.

При втория етап се избират основните параметри в контекстните сценарии. За целта се прилага методът на индивидуалната мозъчна атака, търсейки отговор на въпроси, свързани с най-важното, което трябва да се знае за бъдещото развитие на средиземноморското ТГС и неговата ефективност, за да се предприемат конкретни действия в настоящия момент. Взема се предвид и се анализира поведението на елементите на бъдещата ситуация, намиращи се извън областта на влияние на средиземноморското ТГС. Не се пренебрегват и резултатите от PESTEC и SWOT анализите, както и възможността параметрите да съвпадат с променливите и/или КЕ.

Спецификите на параметрите се описват се чрез разработване на формуляр, който съдържа следната информация:

- наименование на параметъра;
- зона на основно проявление;
- описание;
- фактори на влияние (със засилващ и с отслабващ ефект);

¹²⁷Рачев, В., Минчев, Зл. *Методология и сценарии за отбранително планиране. Методика за разработване на сценарии за отбранително планиране* [Електронен доклад]. Министерство на отбраната, Дирекция "Отбранително планиране", Военно издателство, С. 2007. стр. 11-56, <http://it4sec.org/bg/article/metodika-za-razrabotvane-na-scenarii-za-otbranitelno-planirane> (посетен на 24.08.2017)

- времева граница;
- алтернативни развития или стойности.

В третия етап от разработването на сценариите се прави избор на алтернативите, които най-изчерпателно описват възможното развитие на всеки от генерираните параметри. В тази връзка се анализират генерираните параметри, като анализът се съсредоточава върху:

- конкретизиране на ключовите движещи сили с възможните им посоки на развитие (позитивна или негативна);
- определяне на възможните ключови събития, процеси, тенденции, несигурности, случващите се във времевата рамка на сценария;
- синтезиране на алтернативни състояния/стойности.

Фокусът на четвъртия етап е насочен към наименоване на сценариите и към разработване на текста им. Поставят се заглавия, които са ясни, кратки и разпознаваеми. Текстът на всеки от сценариите се разработва в съответствие със следната структура:

- общи положения – равнище на сценария, времева перспектива, степен на риск;
- особености на обстановката в контекста на „широката сигурност“ – специфични характеристики на външната среда на ТГС;
- основни действащи „актьори“ и техните цели и поведение;
- характер и основни елементи на средиземноморското ТГС, включително потенциални възможности и заплахи;
- фактори и индикатори за развитието на сценария – възникването им е предпоставка да се приеме, че сценарият се реализира;
- друга допълнителна информация, касаеща: специфични действия от страна на участниците; възникване на нови възможности, заплахи, силни и слаби страни във вътрешната среда на ТГС; появата на нови външни фактори на влияние; последствия от всеки сценарий за състоянието на ТГС и ефективността му и т.н.

В последния етап се валидират разработените сценарии, като се оценяват техните степени на правдоподобност и реалистичност.

Подходящ метод за оценяване на сценариите е разновидност на метода „Делфи“, известна като „Делфи в реално време“ (Real-time Delphi). В процеса на прилагането, експерти оценяват разработените сценарии, посредством

структурирана онлайн анкета. За всеки възможен сценарий експертите определят процента правдоподобност, а именно: „от много малка до малка правдоподобност – под 30%“; „от средна до голяма правдоподобност – от 31% до 79%“; „много голяма правдоподобност – над 80%“. Същото се прилага и за процента реалистичност.

Освен наличието на експертна група, за правилното провеждане на метода „Делфи“ се спазват и следните принципи:

- анонимност между експертите;
- итерация – повтаряемост на оценяването;
- консенсус между експертите.

Измерването на консенсуса между експертите се извършва посредством коефициента на конкордация на Кендал (Kendall's Coefficient of Concordance - W)¹²⁸. Отговорите от анкетата се преобразуват в числова оценка, както следва: 1 за отговори „под 30%“; 2 за „от 31% до 79%“; 3 за „над 80%“. Сумира се суровият бал на всеки сценарий. Изчислява се коефициента на конкордация с помощта на формулата:

$$W = \frac{12\Sigma(R-\bar{A})^2}{m^2(N)(N^2-1)} \quad (7),$$

където:

- R е стойността на суровия бал на един сценарий;
- \bar{A} е стойността на средния суров бал между всички сценарии;
- $\Sigma(R - \bar{A})^2$ е сумата от квадратите на разликите между суровите балове и средния суров бал;
- m – брой експерти, включени в оценяването;
- N – брой сценарии, които се оценяват.

Числовите стойности на степените на консенсус са: 0 – няма консенсус; до 0,1 – слаб консенсус; до 0,3 – среден консенсус; до 0,6 – силен консенсус, до 1 – свършен консенсус.

¹²⁸Георгиев, Венелин. Оценка на риска за изпълнение на отбранителните програми на Министерството на отбраната и Българската армия за периода 2006-2011 г. Военен журнал, 112 (6). 2005, с. 14-19. ISSN 0861-7392, <http://eprints.nbu.bg/2937/>. (посетен на 24.08.2017) (Понататък Георгиев, В. 2005)

За да се избере сценарият, който е най-възможно да се реализира според оценителите, се изчислява средната оценка за всеки сценарий и се интерпретира според зададените процентни граници.

2.3.3. Изследователски инструментариум за верифициране на МИОЕ-ТГС и за усъвършенстване на ефективността на ТГС в Средиземноморския регион

Проверката и доказването, че МИОЕ-ТГС решава констатирания проблем и извършва целта, за която е предназначен, преминава през следните етапи:

- прилагат се независимите и зависимите променливи спрямо трите програмни периода, като за третия програмен период се използват числовите данни, описани в сценария;
- изследват се критериите за ефективност посредством сравнителен анализ отново за трите програмни периода – 2000-2006 г., 2007-2013 г. и 2014-2020 г.;
- интегрира се сценария с изработения МИОЕ-ТГС в рамките на социалната сигурност и се интерпретират получените резултати.

След верифицирането на МИОЕ-ТГС влизат в приложение три инструмента, чиято цел е да се усъвършенства ТГС в Средиземноморския регион, както и неговата ефективност по отношение на аспектите на „широката сигурност“.

Първият инструмент е стратегическата карта, чието изработване включва етапите, показани на фиг. 13. За модел на стратегическата карта на ТГС се използва моделът, представен на фиг. 4 в Първа глава на дисертационния труд.

Фиг. 13. Етапи на изработване на стратегическа карта на ТГС в Средиземноморския регион

(Източник: Георгиев, В. 2013, стр. 3)

БСПЕ е вторият инструмент, който се изработва отново в три стъпки, описани на фиг. 14. За структуриране на БСПЕ на средиземноморското ТГС се използва

моделът на съчетание между стратегическа карта и БСПЕ, чието съдържание е посочено в табл. 2.

Фиг. 14. Етапи на изработване на БСПЕ на ТГС в Средиземноморския регион

(Източник: Георгиев, В. 2013, стр. 3)

Третият инструмент е TOWS-анализ, с помощта на който се формулират примерни стратегии за бъдещото състояние на ТГС в Средиземноморския регион. За структурирането на TOWS-анализа се използват данните от SWOT-анализа. За да се идентифицират стратегиите се търси отговор на следните въпроси:

- как да се използват силните страни на ТГС, за да се даде предимство на възможностите пред неговото развитие?
- как да се даде предимство на силните страни на ТГС, за да се предотвратят реалните и потенциалните заплахи пред неговото развитие?
- как да се използват възможностите пред ТГС, за да се преодолеят слабите му страни;
- как да се понижи действието на слабите страни с цел да се предотвратят заплахите пред развитието на ТГС?

В резултат се попълва матрицата от табл. 18.

Таблица 18. Матрица за TOWS-анализ

Силни страни (S)	Възможности (O)	Заплахи (T)
	SO	ST
	“Maxi-Maxi” стратегии – използват се силните страни, за да се оптимизират възможностите.	“Maxi-Mini” стратегии – използват се силните страни, за да се минимизират заплахите.
Слаби страни (W)	WO	WT
	“Mini-Maxi” стратегии – минимизират слабите страни, давайки предимство за развитие на възможностите.	“Mini-Mini” стратегии – минимизират слабите страни, за да се предотвратят заплахите.

Източник: MindTools [Официален сайт]. Toolkit//Strategy Tools// Using the TOWS Matrix, https://www.mindtools.com/pages/article/newSTR_89.htm, (посетен на 15.08.2017)

Третата глава на настоящия дисертационен труд се изгражда върху основите на конкретно избраната методика за изследване на ТГС в Средиземноморския

регион и неговата ефективност спрямо политическата, икономическата, социалната, екологичната и културната сигурност.

Изводи от Втора глава

- Чрез избора и прилагането на подходящи изследователски подходи и методи (вкл. и статистически инструментариум) се извършват анализи на външната и вътрешната среда на средиземноморското ТГС – PESTEC и SWOT. Сканирането на външната среда дава възможност да се получи информация за бъдещите възможности и заплахи. Вследствие на което, се разширява изследователското виждане и се взимат предвид възможно най-голям брой взаимодействия, свързани с ТГС и неговата ефективност. В резултат, могат да се систематизират адекватни предложения в контекста на ефективността на ТГС и възможностите за нейното повишаване по отношение на аспектите на „широката сигурност“ – политическа, икономическа, социална, екологична и културна.

- Анализирайки спецификите на силните и слабите страни, възможностите и заплахите на вътрешната среда на ТГС, посредством сравнителен анализ между програмните периоди 2000-2006 и 2007-2013 г., се отчита подобрене в състоянието на вътрешната среда и повишаване на по-голяма част от показателите на характеристиките на SWOT-анализа.

- Констатира се проблем, засягащ възможността за измерване и оценка на ефективността на ТГС спрямо аспектите на „широката сигурност“. Наличието на проблема е причина да се търси неговото решение. За целта се подбират конкретни подходи, методи и инструменти, с чиято помощ да се разработи и приложи адекватно решение. Решението е свързано със създаване на подобрен модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС в Средиземноморския регион.

ТРЕТА ГЛАВА.

УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА СРЕДИЗЕМНОМОРСКОТО ТРАНСГРАНИЧНО СЪТРУДНИЧЕСТВО. ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ

В последната глава на дисертационния труд се разработва конкретно решение на възникналия изследователски проблем чрез създаването на подобрен модел, чиято задача е да мери и оценява по-адекватно ефективността на средиземноморското ТГС. Също така, посредством сценарийно планиране, се описва възможно бъдещо развитие на ТГС в средносрочен план. В края на Трета глава се прави експериментална проверка на разработения модел, за да се установи правилното му функциониране в рамките на един правдоподобен сценарий. Не на последно място се предлагат три инструмента за усъвършенстване на процесите по описание, измерване и управление на средиземноморското ТГС и неговата ефективност по отношение на политическата, икономическата, социалната, екологичната и културната сигурност.

3.1. Изработване на модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС в Средиземноморския регион

3.1.1. Обект и цел на МИОЕ-ТГС

За да се изработи моделът, се отделя внимание на структурата и функционирането на реалния обект, който е средиземноморското ТГС. При анализа на вътрешната среда на средиземноморското ТГС, извършен във Втора глава, се изясняват петте групи елементи, формиращи дизайна на вътрешната среда. Тъй като процесът на моделиране изисква да се опознае реалния обект, по примера на когото се създава модел, петте групи елементи играят важна роля за разбиране на същността на ТГС. Затова петте групи елементи отново се представят, но в спецификата на средиземноморското ТГС.

Извършеният анализ на силните страни на средиземноморското ТГС във втора глава отделя внимание и на целите, заложи в ENPI-CBCMED 2007-2013 и ENI-CBCMED 2014-2020. И в двете трансгранични програми главните цели са

трикомпонетни, но главната цел, заложена в ENI-CBCMED 2014-2020 се постига посредством постигането на две всеобхватни цели. За да се достигне първата всеобхватна цел, се полагат усилия към реализирането на три тематични цели (виж Приложение 23). Йерархически подчинена на втората всеобхватна цел е само една тематична цел. Всички тези видове цели и подцели спадат към първата група елементи на вътрешната среда на ТГС. Независимо дали е само една главна цел, както е в ENPI-CBCMED 2007-2013, или към главната цел има няколко подцели, както е в ENI-CBCMED 2014-2020, първата група елементи се отразява в МИОЕ-ТГС обобщено като „ЦЕЛ“. Подобен подход дава свобода целите да бъдат определяни без ограничение в съдържанието и компонентите (подцелите).

За текущия програмен период 2014-2020 г. във втората група елементи - „СЪДЪРЖАНИЕ“ - влизат общо четиринадесет принципа и единадесет приоритета (виж Приложение 23). Стойността на бюджета, критериите за финансиране на трансграничните проекти и допустимите разходи за тяхното реализиране също са елементи от втората група.

Сложни и разнообразни елементи има в третата група – „ПРОЦЕДУРИ“. На първо място тя обхваща всички органи, които ръководят, управляват и административират средиземноморското ТГС: Комитет за мониторинг, Управляващ орган, национални органи¹²⁹, Одиторски орган, одиторска група, контролни контактни звена, Технически секретариат, офиси-филиали, национални контактни звена, комитети за селектиране на проекти. Всички процедурни правила и фази, съгласно които се избират, одобряват, финансират, отчитат, контролират и одитират трансграничните проекти са другите основни елементи от третата група.¹³⁰

В четвъртата група - „УЧАСТНИЦИ“ – са включени от една страна всички бенефициери – допустими участници съгласно критериите, заложиени в

¹²⁹ Националният орган е институционалният аналог на Управленския орган във всяка от участващите страни. Неговите основни функции са: поемане на отговорност за създаването и ефективното функциониране на системите за управление и контрол на ТГС на национално ниво; гарантиране на комуникацията и информацията, както и на цялостната координация между институциите на национално ниво, включително между институциите, действащи като контролни контактни звена и като членове на групата от одитори; осигуряване на представителството на държавата в рамките на Комитета за мониторинг, в съответствие с националните процедури.

¹³⁰ За повече информация относно отговорностите и функциите на различните органи и административни структури, както и относно различните процедури виж ENI-CBCMED 2014-2020, с. 94-152.

трансграничната програма, а от друга – ЕС като бенефициент. Бенефициерите могат да бъдат класифицирани според:

- принадлежността им към ЕС – осем допустими държави членки и единадесет допустими държави партньорки;
- активността им в ТГС – активни (седем държави членки и шест държави партньорки) и неактивни (една държава членка и пет държави партньорки);
- нивото, към което принадлежат – национално, регионално, местно;
- сферата на дейност – държавни, регионални и местни институции, образователни и научно-изследователски структури, бизнес организации, представители на неправителствения сектор.

В обхвата на последната група - „РЕЗУЛТАТИ“ – се причисляват следните резултати, разграничени според:

- влиянието им спрямо аспектите на „широката сигурност“ – пряко и косвено;
- аспектите на „широката сигурност“, които засягат – политически, икономически, социални, технологични, екологични, културни, смесени;
- връзката им с целите и приоритетите – крайни продукти, с пряк и незабавен ефект, ползи (виж фиг. 15).

Фиг. 15. Резултати според връзката им с целите и приоритети на ТГС в Средиземноморския регион за периода 2014-2020 г.

Преките и/или косвените резултати на проектите, целящи повишаване на политическата сигурност, могат да бъдат обособени в две основни сфери. Първата сфера е свързана с изработването на съвместни политики и прилагането на съвместни процедури за постигане на по-добро управление на национално, регионално и местно ниво (напр. за 2000-2006 г. - COMPART Comparing

Partnerships; за 2007-2013 г. - ECOPLANTMED)¹³¹. Втората сфера проектни резултати подкрепя междуинституционалното сътрудничество, в т.ч. създаването на мрежи за вертикално и хоризонтално сътрудничество (напр. за 2000-2006 г. – MEDINT; за 2007-2013 г. - MARE NOSTRUM)¹³².

Крайните резултати от проектите, целящи повишаване на икономическата сигурност, са насочени най-общо към три области. Първата област обединява усилията на участниците за подпомагане и развитие на малките и средни предприятия и предприемачеството чрез създаване на нови бизнеси (напр. за 2000-2006 г. - ROM; за 2007-2013 г. - PRIME)¹³³. Втората област проектни резултати подобряват конкурентоспособността чрез въвеждане на иновативни решения и продукти, в т.ч. инвестиране в иновативни технологии (напр. за 2000-2006 г. – MEDI-CUBE; за 2007-2013 г. - SUSTEXNET)¹³⁴. Резултатите от последната област са в полза на туризма като стратегически икономически отрасъл в Средиземноморието (напр. за 2000-2006 г. – OT-OLÉOTOURISME; за 2007-2013 г. - GOALS)¹³⁵.

Резултатите от трансграничните проекти, оказващи положително влияние върху социалната сигурност, могат да бъдат обособени в две основни категории:

- повишаване на качеството на работната сила чрез по-добро образование и обучение, с приоритетно внимание към младите хора (напр. за 2000-2006 г. – CURESMA; за 2007-2013 г. - Ca.Bu.Re.Ra.)¹³⁶;
- повишаване на нивата на заетост чрез предоставяне на равни възможности за труд, с фокус върху жените (напр. за 2000-2006 г. – La Tela di Aracne; за 2007-2013 г. - Supporting and connecting rural women's traditional know how)¹³⁷.

¹³¹ За проект COMPART - Knowledge and Expertise in European Programmes//Statistic [Официален сайт]. <http://www.keep.eu/keep/statistics> (посетен на 03.01.2018), (По-нататък KEEP) ECOPLANTMED [Официален сайт]. <http://www.ecoplantmed.eu> (посетен на 03.01.2018)

¹³² За проект MEDINT – KEEP, (посетен на 03.01.2018) ENPI-CBCMED. Home// projects//capitalization//thematic clusters [Официален сайт], <http://www.enpicbcmmed.eu/projects/capitalization/thematic-clusters> (посетен на 03.01.2018)

¹³³ KEEP, (посетен на 06.01.2018)

¹³⁴ За проект MEDI-CUBE - Пак там. (посетен на 06.01.2018) Цит. ресурс ENPI-CBCMED. (посетен на 06.01.2018)

¹³⁵ За проект OT-OLÉOTOURISME - KEEP, (посетен на 09.01.2018)

GOALS Project [Официален сайт]. <http://www.goals-enpicbcmmed.com/index.php?lang=en>, (посетен на 09.01.2018)

¹³⁶ За проект CURESMA – KEEP, (посетен на 11.01.2018)

Ca.Bu.Re.Ra. [Официален сайт]. <http://www.caburera.org>, (посетен на 11.01.2018)

¹³⁷ За проект La Tela di Aracne - KEEP (посетен на 11.01.2018)

Цит. ресурс ENPI-CBCMED. (посетен на 11.01.2018)

Към пет главни области са насочени крайните продукти и резултатите от трансграничните инициативи, касаещи екологичната сигурност:

- управление на водните ресурси (напр. за 2000-2006 г. – NETWET3; за 2007-2013 г. Water-DROP)¹³⁸;
- обработване и рециклиране на отпадъци (напр. за 2000-2006 г. – Hydranet; за 2007-2013 г. - Local Agenda 21)¹³⁹;
- енергийна ефективност и възобновяеми енергийни източници (напр. за 2007-2013 г. - MED-Solar¹⁴⁰);
- опазване на околната среда и природните ресурси (напр. за 2000-2006 г. – INCENDI; за 2007-2013 г. - FruitFlyNet)¹⁴¹;
- управление за интегрирана крайбрежна зона (напр. за 2000-2006 г. – MEDPAN; за 2007-2013 г. - MEDSANDCOAST)¹⁴².

В две области могат да бъдат обособени крайните резултати от проектите, чиято цел е повишаване на културната сигурност: културен туризъм и опазване на културното наследство. Примери за проекти от първата област са: за 2000-2006 г. – THON.DOC; за 2007-2013 г. - Live your tour.¹⁴³ От втората област примерни проекти са: за 2000-2006 г. – MEDITERRITAGE; за 2007-2013 г. - CulMe-WeOnCT.¹⁴⁴

Петте групи елементи от вътрешната среда не са независими едни от други, но си взаимодействат под формата на динамичен комплекс, както е изобразено на фиг. 16. Колкото по-силни са връзките помежду им, толкова по-висока ефективност се получава от тяхното взаимодействие.

Следвайки заложените изисквания в методиката за моделиране, описана в края на Втора глава, външната среда с нейните фактори на влияние също е част от МИОЕ-ТГС. Включването на шестте групи фактори – политически, икономически, социални, технологични, екологични и културни, анализирани с помощта на

¹³⁸За проект NETWET3 - KEEP (посетен на 15.01.2018)

Water-DROP [Официален сайт]. <http://water-drop.enea.it> (посетен на 15.01.2018)

¹³⁹За проект Hydranet – KEEP, (посетен на 15.01.2018)

Цит. ресурс ENPI-CBCMED, (посетен на 15.01.2018)

¹⁴⁰Пак там. (посетен на 15.01.2018) В периода 2000-2006 г. не е реализиран проект, отговарящ на изискванията на конкретната област.

¹⁴¹За проект INCENDI – KEEP, (посетен на 15.01.2018)

Цит. ресурс ENPI-CBCMED. (посетен на 15.01.2018)

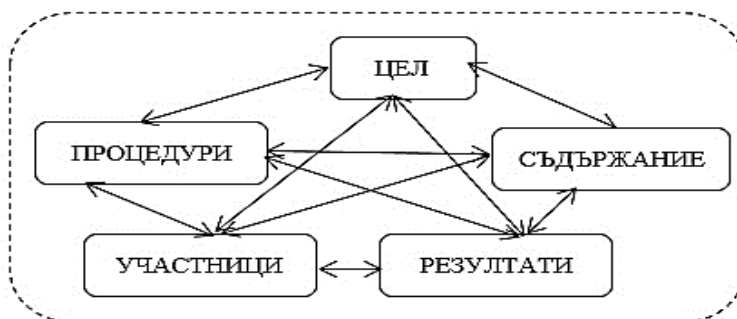
¹⁴²Пак там. (посетен на 15.01.2018)

¹⁴³За проект THON.DOC - KEEP (посетен на 18.01.2018)

Live your tour [Официален сайт]. <http://www.liveyourtour.net/en/news.html> (посетен на 18.01.2018)

¹⁴⁴KEEP (посетен на 18.01.2018)

PESTEC-анализа, позволява да се вземе предвид влиянието на външните фактори върху вътрешната среда и обратно, в процеса на измерване и оценка на ефективността на ТГС спрямо аспектите на „широката сигурност“.

Фиг. 16. Обобщен вид на дизайна на вътрешната среда на ТГС

Целта, поставена пред МИОЕ-ТГС, е решаването на възникналия проблем, формулиран в края на втора глава. По-конкретно, чрез изработване на МИОЕ-ТГС се очаква да се улесни и подобри измерването и оценката на ефективността на средиземноморското ТГС и на реализираните в рамките му трансгранични проекти. Нещо повече, самият модел се явява решението, което се търси.

В обхвата на целта влиза управлението на процесите на създаване, развитие и прилагане на модела.

3.1.2. Определяне на променливите, входните данни и очакваните резултати

За създаването и поддържането на ефективно ТГС в Средиземноморския регион определящо значение имат заинтересоваността и готовността на всички участващи страни да работят активно за повишаване на политическата, икономическата, социалната, технологичната, екологичната и културната сигурност. Затова изборът на променливите, които оказват влияние върху средиземноморското ТГС и неговата ефективност спрямо аспектите на „широката сигурност“, се основава на две характеристики - ангажираността на сътруднящите си страни и капацитета на допустимите актьори да участват пълноценно в ТГС.

Първата зависима променлива се отнася до повишаването на капацитета на допустимите актьори да усвояват европейски средства, чрез които да реализират

проектни идеи в рамките на целите и приоритетите, заложи в трансграничните програми. В допълнение, актьорите трябва да развиват капацитета си в синхрон с принципите на съфинансиране и съсобственост. В рамките на дисертационния труд се обозначава с $Y_{\text{(капацитет-усвояване)}}$.

За да бъде измерен капацитетът на участниците за усвояване на финансови средства от бюджета на средиземноморската трансгранична програма, действаща в конкретния програмен период, се въвежда и независима променлива. От една страна, нейната роля е да мери общо усвоените средства като процентен дял от отпуснатия за дадения програмен период бюджет. От друга страна - усвоените средства по аспектите на „широката сигурност“ като процентен дял от общо усвоените средства. Независимата променлива се обозначава с $X_{\text{(% усвояване)}}$ и е равна на:

$$X_{\text{(% усвояване)}} = \frac{\text{усвоени средства}}{\text{отпуснати средства}} * 100 \quad (8)$$

и

$$X_{\text{(% усвояване-аспекти)}} = \frac{\text{усвоени средства по аспекти}}{\text{общо усвоени средства}} * 100 \quad (8-1).$$

Следователно $Y_{\text{(капацитет-усвояване)}}$ е равно на функцията от $X_{\text{(% усвояване)}}$ за трите програмни периода – 2000-2006 (n_1), 2007-2013 (n_2) и 2014-2020 (n_3):

$$Y_{\text{(капацитет-усвояване)}} = f(X_{\text{(% усвояване)}}_{n1}; X_{\text{(% усвояване)}}_{n2}; X_{\text{(% усвояване)}}_{n3}) \quad (9).^{145}$$

Двойката променливи – зависима и независима - е пряко свързана с групата елементи на вътрешната среда „СЪДЪРЖАНИЕ“.

Засилването на реалното участие на допустимите актьори в ТГС е втората зависима променлива. Реалното участие представлява ангажираността на допустимите държави в изработването, спечелването и реализирането на трансгранични проекти, чиито преки и косвени резултати допринасят за повишаване на политическата, икономическата, социалната, екологичната и културната сигурност. Приема се обозначаването на втората зависима променлива с $Y_{\text{(участие)}}$.

¹⁴⁵ Използваните функции в настоящия дисертационен труд са идентични по вид, тоест $y=f(x)=x \ x \in R$

Измерването на $Y_{\text{(участие)}}$ се улеснява с въвеждането на независимата променлива $X_{\text{(бр. проекти)}}$. Това е броят на изработените, спечелените и реализирани проекти за трите програмни периода. Тогава:

$$Y_{\text{(участие)}} = f(X_{\text{(бр. проекти)}_{п1}; X_{\text{(бр. проекти)}_{п2}; X_{\text{(бр. проекти)}_{п3}}) \quad (10).$$

С помощта на втората двойка променливи се измерва както реалното участие във всички проекти от дадения програмен период, така и участието спрямо отделните аспекти на „широката сигурност“ (брой проекти по аспекти). Двойката променливи е обвързана с петата група елементи от вътрешната среда на средиземноморското ТГС – „РЕЗУЛТАТИ“.

Посредством двете двойки променливи – капацитет на усвояване и степен на реално участие – се улеснява измерването на изпълнението на целите и приоритетите не само в контекста на средиземноморските трансгранични програми, но и по отношение на ЕПС като цяло.

Разширяването на кръга от партньори в средиземноморското ТГС е третата зависима променлива. Тя отчита капацитета на допустимите актьори да се включват в партньорски трансгранични инициативи, което допринася за изграждането на задълбочени и качествени мултинационални партньорства. За целите на изследването се приема обозначението $Y_{\text{(партньорски кръг)}}$.

С въвеждането на трета независима променлива се цели измерването на $Y_{\text{(партньорски кръг)}}$. Количествената страна, която отразява третата независима променлива, касае броя партньори, взели участие в трансграничните инициативи за трите програмни периода. Тя се отбелязва с $X_{\text{(бр. партньори)}}$. Отразяването на разширяването на кръга партньори (зависима) чрез броя партньори (независима) се изразява с помощта на функцията:

$$Y_{\text{(партньорски кръг)}} = f(X_{\text{(бр. партньори)}_{п1}; X_{\text{(бр. партньори)}_{п2}; X_{\text{(бр. партньори)}_{п3}}) \quad (11).$$

Спецификата на третата двойка променливи произлиза от групата вътрешни елементи „УЧАСТНИЦИ“.

Последната зависима променлива, която се избира в конкретиката на изследването, е степента на политическа воля на държавите-партньорки на ЕС по отношение на предоставената им възможност да са част от средиземноморския

трансграничен регион и да изграждат стабилни и сигурни взаимоотношения както с държавите членки, така и помежду си. За нея се приема да бъде представена с обозначението $Y_{\text{(политическа воля)}}$.

Независимата променлива, която мери степента на политическа воля за сътрудничество, е броят на държавите партньорки, подписали финансови споразумения с ЕС в лицето на ЕК. Чрез подписването на едногодишни, двугодишни или тригодишни финансови споразумения държавите партньорки си гарантират получаването на безвъзмездна финансова помощ от ЕИС. Обозначаването на четвъртата независима променлива се извършва с $X_{\text{(бр. държави)}}$. Следователно:

$$Y_{\text{(политическа воля)}} = f(X_{\text{(бр. държави)}}^{n_1}; X_{\text{(бр. държави)}}^{n_2} X_{\text{(бр. държави)}}^{n_3}) \quad (12).$$

Четвъртата двойка променливи може да бъде отнесена към първата група вътрешни елементи „ЦЕЛ“.

Прилагайки матрицата за определяне на характера на връзките в един модел от табл. 17, в рамките на МИОЕ-ТГС се установява, че спецификацията на променливите се определя от интервали от подредени стойности. Свързаността между дадена зависима и измерващата я независима е причинна, представена чрез функция $Y = f(X)$, а количествената спецификация между тях е стойностна. Обаче свързаността между отделните двойки променливи е вероятностна, а количествената спецификация помежду им е базирана на състояния, а не на стойности. Отношенията между всички променливи са управляеми и отворени (ациклични). Обобщението на характера на връзките между променливите, които са част от МИОЕ-ТГС, е показано в табл. 19.

Таблица 19. Характер на връзките между променливите в МИОЕ-ТГС

Спецификация (на променливите)	Свързаност (на отношенията между променливите)	Количествена спецификация (на отношенията между променливите)	Управляемост (на отношенията между променливите)	Цикличност (между променливите)
Променливи, съдържащи интервали от подредени или не подредени стойности	Причинна: математическа/функционална	Количествена	Управляеми	
	Причинна: вероятностна	Неколичествена		Ациклична (отворена)

В рамките на дисертационния труд желаните изходни данни (O-outputs) са взаимосвързани с независимите и зависимите променливи. Затова и изборът на входни данни (I-inputs) се съобразява с тази взаимовръзка. Избират се четири основни източника на входни данни и се определят четири групи изходни данни:

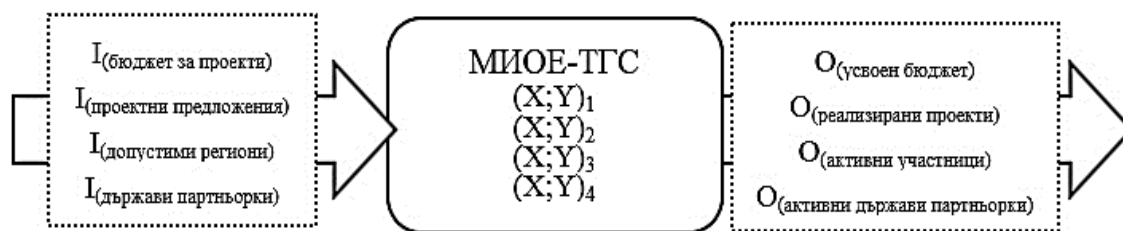
- бюджетната рамка, предназначена за реализиране на трансгранични проекти, за конкретния програмен период ($I_{\text{(бюджет за проекти)}}$). Засяга първата двойка променливи - $(X;Y)_1$. Очакваният резултат е повишаване на номиналната стойност на усвоения бюджет за осъществяване на трансгранични инициативи ($O_{\text{(усвоен бюджет)}}$), включително разпределен по аспекти на „широката сигурност“;

- броят на проектните предложения, подадени по време на поканите, отправени от ръководните органи на трансграничната програма към допустимите актьори, и участващи в процедурите по селектиране и одобряване ($I_{\text{(проектни предложения)}}$). Свързва се с втората двойка променливи $(X;Y)_2$. В изходните данни се очаква повишаване на броя реализирани проекти ($O_{\text{(реализирани проекти)}}$), в т.ч. и при разпределението им по аспекти на „широката сигурност“;

- броят на допустимите регионални единици съгласно трансграничната програма за конкретния програмен период ($I_{\text{(допустими региони)}}$), което касае третата двойка независима и зависима променливи $(X;Y)_3$. Очакванията са броят на участниците ($O_{\text{(активни участници)}}$), представляващи национални, регионални, местни, неправителствени, бизнес, научни и други организации, да нараства;

- броят на допустимите държави-партньорки на ЕС, влизащи в средиземноморския трансграничен регион и имащи възможността да сключват споразумения за сътрудничество ($I_{\text{(държави партньорки)}}$). Връзката е с последната двойка променливи $(X;Y)_4$ и се очаква изходните резултати да отразяват увеличаване на броя на държави партньорки, проявяващи активна роля чрез подписване на финансови споразумения и чрез реално участие в трансграничните инициативи ($O_{\text{(активни държави партньорки)}}$).

Прилагайки фиг. 12 в конкретиката на вече формулираните променливи, входните и изходните данни се обобщават във фиг. 17.

Фиг. 17. Конкретизиране на входните и изходните данни, касаещи МИОЕ-ТГС

Както е заложено и в методиката за моделиране в края на глава втора, следващата стъпка е да бъдат избрани подходящи количествени КЕ, с чиято помощ да се измерва ефективността на средиземноморското ТГС по отношение на политическата, икономическата, социалната, екологичната и културната сигурност.

3.1.3. Избор на критерии за ефективност. Ограничения на МИОЕ-ТГС

Първата стъпка за определяне на КЕ, съобразени с целта на МИОЕ-ТГС и с останалите негови съставни части, е дефинирането на целите. Те трябва да бъдат специфични и постижими. Целите са резултатите, които трябва да се постигат. В рамките на всяка цел има елементи (граници и обекти), които я засягат, както и перспектива – гледната точка, според която целта се възприема.

Едни от най-важните цели, които се формулират и са свързани със средиземноморското ТГС и неговата ефективност, са:

- ефективност на усвояването на средства (Цел 1) – измерване и оценяване на капацитета за усвояване на програмния бюджет от страна на участниците;
- ефективност на реализирането на трансгранични проекти (Цел 2) – измерване и оценяване на капацитета на участващите партньори за реализиране на трансгранични проекти, чиито резултати повишават „широката сигурност“ в различните й аспекти;
- ефективност на участването в трансгранични инициативи от страна на допустимите актьори от държавите от средиземноморския трансграничен регион (Цел 3) – измерване и оценяване на активността на допустимите актьори да се включват в проектите, реализирани в рамките на средиземноморското ТГС;

- ефективност на договорните взаимоотношения между ЕС и държавите партньори от Северна Африка и Близкия изток (Цел 4) – измерване и оценяване на ангажираността на държавите-партньорки на ЕС към поддържането на стабилни многостранни партньорски взаимоотношения.

Формулирането на точни и ясни въпроси, които да доведат до реализирането на целите, е следващата фаза на конкретизиране на КЕ.

Към първата цел се задава въпросът: Каква е стойността на усвояване за всеки програмен период – общо и според аспектите на „широката сигурност“? (Въпрос 1)

За Цел 2 е подходящ въпросът: Какво количество трансгранични проекти се реализира във всеки програмен период - общо и по аспекти на „широката сигурност“? (Въпрос 2)

Третият въпрос, който води до постигане на Цел 3, е насочен към броя на участващите допустими актьори в трансгранични проекти: Налице ли е увеличение в броя на заинтересованите участници от допустимите държави в реализираните трансгранични инициативи?

Последният въпрос, отнасящ се до осъществяването на четвъртата цел, се структурира по следния начин: Съществува ли риск за степента на ангажираност на държавите-партньорки на ЕС по отношение на процеса на подписване на финансови споразумения с ЕК? (Въпрос 4) Подписването на финансови споразумения дава възможност на държавите партньорки да участват в ТГС на практика, подавайки за селектиране проектни предложения и реализирайки одобрените от управленските органи трансгранични инициативи.

Задачата, която се поставя пред КЕ, е да отговорят на формулираните въпроси, което пък да доведе до постигане на заложените цели.

На Въпрос 1 може да се отговори с КЕ, измерващ стойността на усвоените средства, представена като процентен дял от отпуснатия бюджет за конкретния програмен период. Процентният дял се изчислява както общо за всеки програмен период, така и по аспекти на „широката сигурност“. Първият КЕ е количествен и се изчислява по формула (8), като $X(\% \text{ усвояване})$ се заменя с $KE1(\% \text{ усвояване-общо})$. Очакваният резултат, след изчисляване на $KE1$ за трите програмни периода, е $KE1(\% \text{ усвояване-общо})_{п1} < KE1(\% \text{ усвояване-общо})_{п2} < KE1(\% \text{ усвояване-общо})_{п3}$. Същият резултат се очаква и за процентното усвояване при аспектите на „широката сигурност“.

Отговорът на Въпрос 2 се основава на КЕ, който представя числово броя на трансграничните проекти, реализирани във всеки програмен период - общо и по аспекти на „широката сигурност“. Характерът на КЕ2 е количествен, а за да се постигне Цел 2 – ефективност на реализирането на трансгранични инициативи - е важно $KE2_{(бр. проекти)_{п1}} < KE2_{(бр. проекти)_{п2}} < KE2_{(бр. проекти)_{п3}}$. КЕ2 е аналогичен на втората независима променлива $X_{(бр. проекти)}$.

По отношение на аспектите на „широката сигурност“ броят на реализираните трансгранични проекти се формира като процентен дял от общия брой трансгранични проекти за дадения програмен период. Формулата, по която се намира процентния дял трансгранични проекти, насочени към повишаване на политическата сигурност, е:

$$KE2_{(\%проекти-POL)} = \frac{\text{бр. трансгранични проекти към политическата сигурност}}{\text{общ брой трансгранични проекти}} * 100 \quad (13).$$

По аналогичен начин се изчислява процентния дял и за останалите аспекти – икономическа, социална, екологична и културна.

Следващият КЕ, който, както и първите два КЕ, е количествен, дава отговор на Въпрос 3, като измерва броя на участниците в две насоки:

- общ брой участниците за всеки програмен период – $KE3_{(бр. участници)}$;
- брой участници от държавите-партньорки на ЕС като процентен дял от общия брой. Изчислява се с формулата:

$$KE3_{(\%участници)} = \frac{\text{бр. участници от държавите-партньорки на ЕС}}{\text{общ брой участници}} * 100 \quad (14).$$

Четвъртият КЕ, който дава отговор на Въпрос 4, спомагащ за постигане на последната от целите, е качествен. Неговата задача е измерване на риска от трайна пасивност от страна на държави-партньорки на ЕС, изразяваща се в неподписване на финансови споразумения с ЕК. Оценява се вероятността през настоящия програмен период 2014-2020 г. неактивните държави партньорки да са същите, както и през предходния програмен период 2007-2013 г. В същото време се взимат предвид и последиците (вредите) от наличието на подобен риск (Георгиев, В. 2005)

Извършва се качествен и количествен анализ на идентифицирания риск. Качественият анализ включва експертна оценка, извършена от шестнадесетте оценители, взели участие в структурирането на PESTEC-анализа (виж диаграми 3

и 4). Първата им задача е да определят вероятността (голяма, средна или малка) за сбъждане на риска. За определяне на вероятността се въвежда тристепенна скала, която представлява:

- голяма (>80%) – носи цифрова стойност 3;
- средна (40-79%) – с цифров еквивалент 2;
- малка (<39%) – равнява се на 1.

Следващата отговорност на оценителите е да определят последствията, причинени от въздействието на риска, както следва:

- силно негативно влияние върху ефективността на ТГС оказват държавите партньорки, неподписали финансови споразумения (усвояването на средства, реализирането на трансгранични проекти и броят на участниците в тях рязко се понижават) – приравнява се към оценка 3;

- умерено негативно влияние (броят на участниците в трансграничните инициативи спада, но броят на трансграничните проекти и стойността на усвоените средства за тяхното реализиране в голяма степен запазват стойностите си) – приравнява се към цифровата оценка 2;

- слабо негативно влияние (при броя на участниците в трансграничните инициативи няма повишаване, но капацитетът за усвояване на финансови ресурси и за реализиране на трансгранични инициативи отчита ръст) – приравнява се към 1.

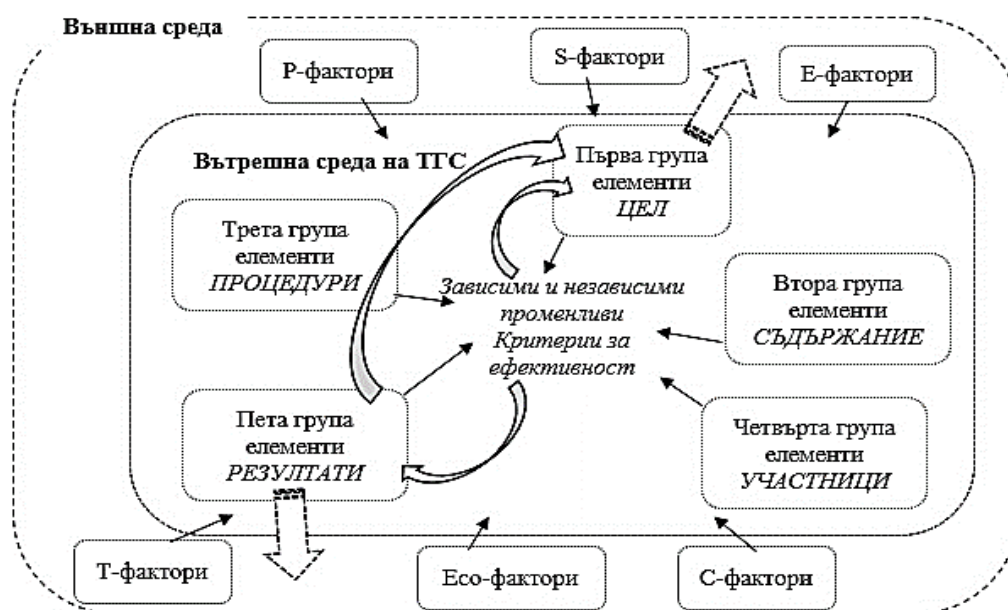
На база на оценките на експертите се изчисляват индивидуалните стойности на риска с помощта на следната формула:

$$KE4_{(риск)} = \text{Вероятност} \times \text{Последствия} \quad (15).$$

Намират се средните числови оценки за вероятност и последствия на всички шестнадесет резултата, като след прилагане на формула (15) се категоризира рискът в нисък (от 1 до 3), среден (от 4 до 6) или висок (от 7 до 9).

След анализираните дотук етапи от процеса на моделиране на МИОЕ-ТГС, изработваният модел придобива вида, визуализиран на фиг. 18. В МИОЕ-ТГС са включени шестте групи външни фактори, които оказват влияние върху вътрешната среда на средиземноморското ТГС. Влизат и петте групи елементи на вътрешната среда, от които се синтезират зависими и независими променливи и КЕ. Променливите и КЕ са в синхрон със стратегическата цел на ТГС и подпомагат

нейното постигане. Също така с тяхна помощ се проверява изпълнението на трансграничните проекти – реализираните резултати, които, от своя страна, също се стремят към осъществяване на целта. Осъществената цел и постигнатите резултати рефлектират върху външните фактори, а оттам и върху аспектите на „широката сигурност“.

Фиг. 18. МИОЕ-ТГС

Съгласно методиката за моделиране, последното изискване е поставянето на ограничения, в рамките на които да се проведе верифицирането на МИОЕ-ТГС. Ограниченията се отнасят до:

- броя променливи – четири двойки зависими и независими променливи;
- броя КЕ – три КЕ, измерващи повишаването на процентния дял усвоени средства, броя на реализираните трансгранични проекти, броя на участниците в тях, и един КЕ, който отчита риска от неподписване на финансови споразумения;
- броя на сценариите – разработват се два сценария, но се използва една най-правдоподобна възможна ситуация, чието описание и избор се извършват в следващата част на последната глава на настоящия дисертационен труд.

3.2. Сценарийно планиране в контекста на средиземноморското ТГС

3.2.1. Подготвителен етап и избор на основните параметри

Разработването на сценариите и изборът на най-правдоподобния сред тях изисква определяне на времеви хоризонт, в който се изследва възможното развитие на средиземноморското ТГС и неговата ефективност. За ползите на дисертационния труд се избира времеви хоризонт, в който се поддържат в необходимото функционално състояние съществуващите степен на ангажираност, от страна на допустимите държави, и капацитет за реализиране трансгранични инициативи, усвояване на средства от предоставения програмен бюджет и разширяване на партньорския кръг. Освен поддържане, сценарийното планиране се фокусира върху извършване на минимални подобрения.

Определя се времеви хоризонт до края на 2020 г., когато официално приключва действащият в момента програмен период 2014-2020 г. или, с други думи, тригодишен времеви хоризонт на планиране. В избрания времеви хоризонт усилията се насочват към запазване на нивата на постигнатите ангажираност и капацитет за ефективно участие. Не се изключват промени, които да подобрят актуалното състояние на средиземноморското ТГС, но не е задължително те да засягат всички елементи от външната и вътрешната среда на ТГС (в т.ч. независимите и зависимите променливи и KE).

Събирането, селектирането и използването на база от данни е следващата стъпка от подготвителния етап на сценарийното планиране. В контекста на настоящото изследване се включват данни, касаещи четири главни области на стратегическата среда, в която функционира и се развива средиземноморското ТГС.

Първата главна област са външните фактори, оказващи влияние върху средиземноморското ТГС и неговата ефективност, съгласно извършения PESTEC-анализ (виж. табл. 8). В разработването на сценариите се взимат предвид както осемте външни фактора с позитивно влияние, така и четирите с негативно.

Във втората главна област влизат елементите от третата група „ПРОЦЕДУРИ“, която е част от вътрешната среда на средиземноморското ТГС. Те, от една страна, включват всички процедурни правила и критерии за селектиране, одобряване, отчетност и мониторинг на трансграничните инициативи. От друга

страна, обхващат отговорните органи и структури, ръководещи, управляващи и спазващи заложените в трансграничните програми процедури.

Допустимите държави и отношенията помежду им обуславят третата главна област (виж фиг. 8). С по-значима роля са активно включените, в реализирането на трансгранични инициативи, държави през двата завършени програмни периода – седем държави-членки на ЕС (Гърция, Испания, Италия, Кипър, Малта, Португалия, Франция) и шест държави партньорки (Египет, Израел, Йордания, Ливан, Палестина, Тунис). Въпреки че останалите четири държави-партньорки на ЕС не показват активност през втория програмен период, тяхната роля в ТГС също е важна, тъй като те са част от допустимите държави и имат възможност да възобновят участието си. Независимо дали допустимата държава показва реално участие в ТГС, или не, нейното поведение се явява полезен източник на данни за възможни бъдещи състояния, който се взема предвид в разработването на сценариите.

Що се касае до взаимоотношенията между допустимите държави, реализираните по време на двата приключили програмни периода – 2000-2006 г. и 2007-2013 г. – показват, че участниците от държавите от Средиземноморския трансграничен регион успяват да преодолеят значителна част от различията помежду си. Нещо повече, трансграничните инициативи успяват да обединят, за осъществяването на общи цели и ползи, разнообразни актьори – централни и местни институции, бизнес и неправителствени организации, университетски и научно-изследователски центрове.

В последната главна област за извличане на данни влизат реализираните трансгранични проекти за програмните периоди 2000-2006 г. и 2007-2013 г. Данните за проектите са налични в Knowledge and Expertise in European Programmes¹⁴⁶. От четвъртата главна област се добива информация не само за броя на осъществените трансгранични проекти, но и за:

- брой и вид участници – институции на централно, регионално и местно ниво, бизнес организации, неправителствени сдружения и асоциации, представители на академичните среди, научно-изследователски институти;
- държавите, които участниците представляват;

¹⁴⁶Knowledge and Expertise in European Programmes//Statistic [Официален сайт], <http://www.KEEP.eu/keep/statistics> (посетен на 10.10.2017) (По-нататък KEEP)

- общ бюджет на трансграничните проекти, дял европейско финансиране, дял национално съфинансиране;

- приоритетната сфера, към която се отнася всеки проект;

- цел на проект и постигнати крайни резултати и ползи.

При обработването на данните, проектите се квалифицират от дисертанта според аспектите на „широката сигурност“, като се вземат предвид заложените от отговорните органи характеристики, цели и постигнати резултати за всеки отделен проект. При класифицирането на проектите се внимава също за факта, че спецификите на даден проект следва да са в синхрон със същността (в теоретичен и приложен план) на конкретния аспект, към който е причислен проектът. Повечето от проектите оказват влияние върху два или три аспекта. Само няколко проекта имат насоченост към един-единствен аспект – това се наблюдава при проектите, чиито резултати влияят върху икономическата сигурност и екологичната сигурност.

Вторият етап от създаването на контекстни сценарии изисква избор на основните параметри на бъдещето, от които зависи вземането на решения в настоящето. Въпросите, свързани с развитието на средиземноморското ТГС и с повишаване на неговата ефективност, се решават посредством търсенето на основни параметри в поведението на ЕС и неговите държави-членки, от една страна, и в поведението на държавите партньорки от Северна Африка и Близкия изток. Извеждат се следните основни параметри:

- капацитет за финансова ангажираност;

- капацитет за проектна ангажираност;

- капацитет за партньорска ангажираност;

- капацитет за държавна ангажираност.

Разработва се описание на всеки основен параметър, следвайки заложените специфики в методиката в края на втора глава. Получените описания са представени във фигури 19(а-г).

„Капацитет за финансова ангажираност“

Зона на основно проявление: от вътрешната среда на ТГС към външната.

Описание: капацитетът за финансова ангажираност отчита финансовия ангажимент на ЕС да предоставя бюджет за реализиране на ТГС, от една страна, и финансовия ангажимент на допустимите актьори да усвояват ефективно предоставените средства, от друга.

Фактори на влияние със засилващ ефект: ЕПС и ЕИС, безвъзмездна финансова помощ за реализиране на проектни идеи, чиито резултати рефлектират позитивно върху аспектите на „широката сигурност“.

Фактори на влияние с отслабващ ефект: трите слаби страни и заплаха Т3 от SWOT-анализа (виж. табл. 15).

Времеви хоризонт: през програмен период 2014-2020 г. ЕС предоставя по-голям бюджет за ТГС в Средиземноморския регион. В следващия програмен период 2021-2027 г. се очаква бюджетът да нарастне още.

Алтернативни развития до 2020 г.:

- въпреки по-големия бюджет, усвоените средства (вкл. като процентен дял от общата стойност на бюджета) не показват висок ръст в сравнение с предходните два програмни периода;
- по-големият бюджет повишава финансовата ангажираност, като мотивира към повече усвоени средства както като номинална стойност, така и като процентен дял.

Фиг. 19а. Описание на показател „Капацитет за финансова ангажираност“

„Капацитет за проектна ангажираност“

Зона на основно проявление: от вътрешната среда на ТГС към външната.

Описание: капацитетът за проектна ангажираност отчита степента на ангажираност на допустимите актьори да разработват и реализират трансгранични проекти, чиито крайни резултати и добавена стойност повишават политическата, икономическата, социалната, екологичната и културната сигурност.

Фактори на влияние със засилващ ефект: силни страни 2 и 3, възможност 3 от SWOT-анализа (виж. табл. 15).

Фактори на влияние с отслабващ ефект: слаби страни 1 и 2, заплахи 1 и 2 от SWOT-анализа.

Времеви хоризонт: Ангажираността на допустимите актьори по отношение на реализирането на трансгранични инициативи ще се повишава както през текущия програмен период, така и през следващия.

Алтернативни развития до 2020 г.:

- въпреки по-големия бюджет, броят на реализираните трансгранични проекти не показва висок ръст в сравнение с предходните два програмни периода;
- броят на реализираните трансгранични проекти както общо, така и по аспекти на „широката сигурност, се повишава осезаемо.

Фиг. 19б. Описание на показател „Капацитет за проектна ангажираност“

„Капацитет за партньорска ангажираност“

Зона на основно проявление: от вътрешната среда на ТГС към външната.

Описание: капацитетът за партньорска ангажираност взема предвид реалното участие на допустимите актьори - институции на централно, регионално и местно ниво, бизнес организации, неправителствени сдружения и асоциации, представители на академичните среди, научно-изследователски институти.

Фактори на влияние със засилващ ефект: силна страна 1 и възможност 1 от SWOT-анализа (виж. табл. 15).

Фактори на влияние с отслабващ ефект: заплахи 1 и 2 от SWOT-анализа.

Алтернативни развития до 2020 г.:

- спад в броя на участниците поради липсата на реално участие на държави партньорки като Алжир, Мароко, Сирия, Либия;
- въпреки неучастието на допустими държави партньорки, не се наблюдава спад в броя на заинтересованите институции и организации да осъществяват ТГС.

Фиг. 19в. Описание на показател „Капацитет за партньорска ангажираност“

„Капацитет за държавна ангажираност“

Зона на основно проявление: от външната среда на ТГС към вътрешната

Описание: капацитетът за държавна ангажираност е показател за степента на политическа воля в държавите-партньорки на ЕС от Северна Африка и Близкия изток да сключват финансови споразумения с ЕК, позволяващи им реално участие в ТГС.

Фактори на влияние със засилващ ефект: позитивният политически фактор от PESTEC-анализа (виж табл. 8).

Фактори на влияние с отслабващ ефект: негативният политически фактор от PESTEC-анализа.

Времеви хоризонт: до края на последната покана за проектни предложения за програмен период 2014-2020 г. държавите партньорки ще трябва да сключат финансови споразумения, за да придобият пълното право за участие в изготвянето и реализирането на трансгранични проекти.

Алтернативни развития до 2020 г.:

- 40% от държавите-партньорки на ЕС (Алжир, Либия, Мароко и Сирия) не подписват финансови споразумения;
- Мароко и/или Либия подновяват финансовите си споразумения (виж табл. 9) и участват пълноценно в ТГС, наред с Египет, Йордания, Ливан, Палестина, Израел и Тунис.

Фиг. 19г. Описание на показател „Капацитет за държавна ангажираност“

Разработването на сценариите продължава с избор на алтернативите, описващи най-пълно възможното развитие на всеки от генерираните параметри, въз основа на което сценариите се оформят текстово.

3.2.2. Определяне на тенденциите на избраните основни параметри.

Разписване на сценариите

За четирите основни периметъра се определят ключовите движещи сили с възможните им посоки на развитие – позитивна и/или негативна. Две ключови движещи сили оказват въздействие върху четирите основни периметъра.

Първата отразява поведението на ЕС по отношение на ТГС в Средиземноморския регион. Както е анализирано в Първа и Втора глави на дисертационния труд, от теоретична и практическа гледна точка, амбициите на ЕС са за поддържане и развитие на средиземноморското ТГС. В същото време поведението на ЕС спрямо неговите партньори от Северна Африка и Близкия изток се ръководи и от принципа на диференциация.

На първо място поведението на ЕС оказва въздействие на основните параметри „Капацитет за финансова ангажираност“ и „Капацитет за държавна ангажираност“. При позитивно развитие ЕС увеличава бюджетната рамка на средиземноморската трансгранична програма и предоставя възможност на всички желаещи държави партньорки да сключат финансови споразумения.

Негативното развитие на поведението на ЕС се характеризира със „замразяване“ на ръста на безвъзмездната финансова помощ. Възможно е дори понижаване на общата стойност на отпусканите средства, при постоянна тенденция на спад в броя на активно участващите държави партньорки. Ограничава се и възможността за сключване на финансови споразумения.

Втората ключова движеща сила е поведението на държавите-партньорки на ЕС. От PESTEC-анализа, извършен в началото на Втора глава, се установява хетерогенността между държавите в средиземноморския трансграничен регион по отношение на политическата, икономическата, социалната, технологичната, екологичната и културната среди в тях. Значимо влияние върху поведението на държавите партньорки оказва и нивото на конфликтност (несигурност) в по-голямата част от тях, както е изяснено в Първа глава на дисертационния труд. Стремешът и желанието на всяка държава партньорка от Северна Африка и Близкия изток да участва пълноценно в ТГС се определят най-общо от два фактора:

- отношението и нагласите на представителите на държавната власт в нея спрямо ЕС;
- отношението и нагласите спрямо останалите държави партньорки.

При развитие на втората ключова движеща сила в позитивна посока Мароко и Либия подновяват изтеклите си финансови споразумения с ЕК, които им предоставят всички възможности за участие в ТГС за програмен период 2014-2020 г. При подобно желателно развитие четирите основни показателя - „Капацитет за финансова ангажираност“, „Капацитет за проектна ангажираност“, „Капацитет за партньорска ангажираност“ и „Капацитет за държавна ангажираност“ - са повлияния в положителна насока.

Негативното развитие засяга неключване на финансови споразумения на четири от десетте допустими държави – Мароко, Либия, Алжир и Сирия. Логично, отрицателният ефект касае предимно първите три основни показателя, докато при четвъртия няма да настъпи изменение.

Определянето на тенденциите в развитието на четирите основни показателя е свързано с определяне на насоката в развитието на:

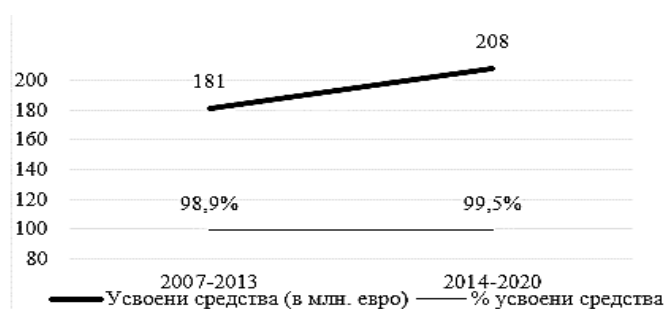
- усвоените средства, което е свързано с капацитета за финансова ангажираност;

- броя на реализираните трансгранични проекти, касаещ капацитета за проектна ангажираност;
- броя на участниците, който е важен за капацитета за партньорска ангажираност;
- броя на държавите, сключили финансово споразумение с ЕК, отнасящ се до капацитета за държавна ангажираност.

Общата стойност на усвоените средства през п₂₀₀₇₋₂₀₁₃ се равняват 181 млн. евро. Използвайки формула (8) се установява, че:

$$X\% \text{ усвояване } p_{2007-2013} = \frac{181}{183} * 100 = 98,9\%$$

е дялът на усвоените средства от бюджетната рамка на ENPI-CBCMED 2007-2013, предназначена за трансгранични инициативи. Поради предоставения по-висок бюджет от 209 млн. евро., през п₂₀₁₄₋₂₀₂₀ е възможен ръст от 10-15% на общата номинална стойност на усвоените средства и от около 1% на процентия дял, в сравнение с п₂₀₀₇₋₂₀₁₃. Най-високите възможни стойности са показани на диаграма 15.

Диаграма 15. Тенденция на капацитета за финансова ангажираност (усвояване на финансови средства)

Положителни са и тенденциите в усвояването на средствата, разпределени по аспекти на „широката сигурност“. От заложените цели (главна, всеобхватни и тематични) и приоритети (виж Приложение 23) става ясно, че е възможно повишаване, както следва:

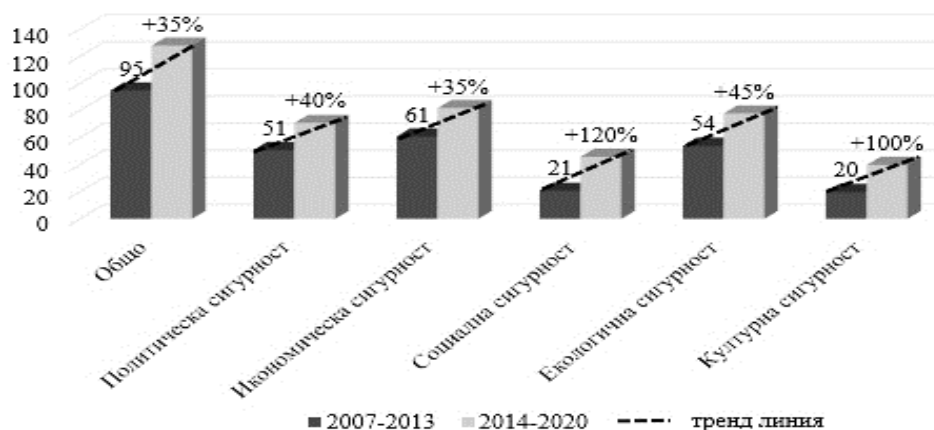
- политическа сигурност – между 25 и 30% на стойността на усвоените средства, а на процентния дял от общо усвоените – с до 6,5% повече от п₂₀₀₇₋₂₀₁₃;
- икономическа сигурност – ръст на усвоената безвъзмездна помощ от 30% до 40% в сравнение с п₂₀₀₇₋₂₀₁₃. Увеличение на процентния дял с до 15%;

- социална сигурност – най-голям ръст на усвоените финансови средства (80-100%) и на процентния дял от общо усвоените (с до 16%);

- екологична сигурност – стойността на усвоените средства нараства в същите процентни граници, както и при политическата сигурност, а процентният дял расте с до 8%;

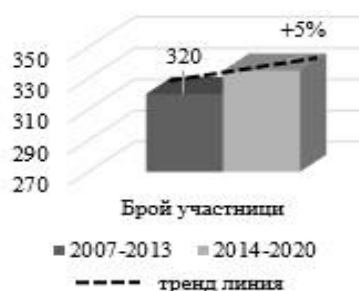
- културна сигурност – 70-80% повишаване на номиналната стойност на усвояването и с до 9% - на процентния дял. (виж Приложение 24)

За приключилия програмен период 2007-2013 г. броят на реализираните трансгранични проекти е 95. Взимайки предвид, че акцентът за п2014-2020 е върху проектите с капитализация, както и съобразявайки се с основните изисквания за изготвяне и финансиране на стандартни, стратегически и проекти с ефект на капитализация (виж табл. 16), броят на реализираните проекти е възможно да нарасне с между 30-35% (диаграма 16). При определяне на тенденцията на развитие на общия брой реализирани трансгранични проекти не се пренебрегват и данните от диаграма 11. От разпределението по аспекти на „широката сигурност“ на диаграма 16, с най-висок ръст се очертават трансграничните проекти, спомагащи за повишаване на социалната (100-120%) и културната сигурност (90-100%).

Диаграма 16. Тенденции на капацитета за проектна ангажираност (реализиране на трансгранични проекти – общо и по аспекти на „широката сигурност“)

Анализирайки капацитета за партньорска ангажираност се установява, че п2007-2013 320 представители на централно, регионално и местно ниво, както и бизнес, неправителствени, образователни и научно-изследователски институции участват в средиземноморското ТГС. Тъй като има възможност през п2014-2020 броят на активните държави партньорки да се запази същият, както и през п2007-2013, то очакваното повишаване на броя е не повече от 5% (диаграма 17).

Диаграма 17. Тенденция на капацитета за партньорска ангажираност (брой участници)

За да се определи тенденцията на развитие при четвъртия основен периметър – „Капацитет за държавна ангажираност“, е необходимо да се измери идентифицираният риск, съгласно КЕ4. На шестнадесетте оценители, взели участие в структурирането на PESTEC-анализа, се изпраща контролна карта с описание на риска, графа за оценяване на вероятността от сбъждане на риска и графа за определяне на последствията, причинени от въздействието на риска.

От получените резултати, представени в табл. 20 може да се направят следните обобщения:

- 62,5% от оценителите считат, че вероятността от сбъждане на риска е голяма;
- 75% са на мнение, че последствията при сбъждане на риска ще имат слабо негативно влияние върху средиземноморското ТГС и неговата ефективност;
- нито един от експертите не смята, че вероятността от сбъждане е малка, както и никой не оценява последствията със силно негативно влияние.

Замествайки получените средни числови оценки за вероятност и последствия във формула (15), се получава резултатът:

$$КЕ4_{(риск)} = 2,625 \times 1,25 = 3,28 \approx 3$$

от което се установява, че степента на риска от трайно намаляване на капацитета за държавна ангажираност от страна на държавите партньорки е ниска. Въпреки че вероятността за сбъждане е висока, последствията ще имат слабо негативно влияние върху средиземноморското ТГС и ефективността му. С други думи, при броя на участниците в трансграничните инициативи не е налично повишаване, но капацитетът за усвояване на финансови ресурси и за реализиране на трансгранични инициативи се очаква да отчете ръст.

Таблица 20. Резултати от експертната оценка на риска

КОНТРОЛНА КАРТА за оценка на риска от трайна пасивност на държави-партньорки на ЕС изразяваща се в неподписване на финансови споразумения				
Оценители	Вероятност		Последствия	
	%	числова оценка	степен на влияние	числова оценка
1	>80%	3	слабо негативно влияние	1
2	>80%	3	умерено негативно влияние	2
3	>80%	3	умерено негативно влияние	2
4	40-79%	2	слабо негативно влияние	1
5	>80%	3	слабо негативно влияние	1
6	40-79%	2	слабо негативно влияние	1
7	>80%	3	слабо негативно влияние	1
8	40-79%	2	слабо негативно влияние	1
9	40-79%	2	умерено негативно влияние	2
10	>80%	3	слабо негативно влияние	1
11	>80%	3	слабо негативно влияние	1
12	>80%	3	слабо негативно влияние	1
13	>80%	3	слабо негативно влияние	1
14	40-79%	2	слабо негативно влияние	1
15	>80%	3	умерено негативно влияние	2
16	40-79%	2	слабо негативно влияние	1
Средна числова оценка		2,625		1,25

Формулираните във фиг. 19(а-в) алтернативни развития до 2020 г. за първите три генерирани основни параметъра се приемат за алтернативни техни състояния. За четвъртия основен периметър се възприема първото алтернативно състояние поради оценената голяма степен на вероятност през настоящия програмен период 2014-2020 г. Алжир, Либия, Мароко и Сирия отново да нямат реално участие, както и през предходния програмен период 2007-2013 г. Към алтернативните състояния се определят алтернативни стойности, базирани на очертаните тенденции, чиято цел е да придадат количествено измерение на сценариите. Алтернативните състояния и стойности са синтезирани в табл. 21.

Таблица 21. Алтернативни състояния и стойности на основните параметри в сценарийното планиране

Основен параметър	Алтернативни състояния	Алтернативни стойности
Капацитет за финансова ангажираност	1. Въпреки по-големия бюджет, усвоените средства (вкл. като процентен дял от общата стойност на бюджета) не показват висок ръст в сравнение с предходните два програмни периода. Това рефлектира и върху разпределението по аспекти на „широката сигурност“.	Номинална стойност на усвоените средства – между 181 и 190 млн. евро. Максимален ръст – 5% Процентен дял – от 87% до 91%.

	2. По-големият бюджет повишава финансовата ангажираност, като мотивира към повече усвоени средства както като номинална стойност, така и като процентен дял.	Номинална стойност на усвоените средства – между 200 и 208 млн. евро. Максимален ръст – 15% Процентен дял – от 95,7% до 99,5%. С най-нисък ръст са политическата и икономическата сигурност – от 25% до 30%, с най-висок са културната (70-80%) и социалната (90-100%).
Капацитет за проектна ангажираност	1. Въпреки по-големия бюджет, броят на реализираните трансгранични проекти не показва висок ръст в сравнение с предходните два програмни периода.	Общ брой реализирани трансгранични проекти – между 95 и 104. Максимален – 9% Брой проекти, повишаващи: - политическата сигурност – между 51 и 59; - икономическа сигурност – между 61 и 66; - социална сигурност – между 21 и 30; - екологична сигурност – между 54 и 60; - културна сигурност – между 20 и 27.
	2. Броят на реализираните трансгранични проекти както общо, така и по аспекти на „широката сигурност, се повишава осезаемо.	Общ брой реализирани трансгранични проекти – между 124 и 128. Максимален ръст – 35% Брой проекти, повишаващи: - политическата сигурност – между 67 и 71; - икономическа сигурност – между 79 и 82; - социална сигурност – между 42 и 46; - екологична сигурност – между 75 и 78; - културна сигурност – между 38 и 40.
Капацитет за партньорска ангажираност	1. Спад в броя на участниците поради липсата на реално участие на държави партньорки като Алжир, Мароко, Сирия, Либия.	Брой на участниците – между 270 и 290. Спад до -15%.
	2. Въпреки неучастието на допустими държави партньорки, не се наблюдава спад в броя на заинтересованите институции и организации да осъществяват ТГС.	Брой на участниците – между 320 и 335. Максимален ръст - 5%.
Капацитет за държавна ангажираност	40% от държавите-партньорки на ЕС (Алжир, Либия, Мароко и Сирия) не подписват финансови споразумения.	Брой активни държави партньорки – 6, неактивни - 4

Процесът на разработване на сценарии продължава с наименоването им и с избиране на логиката на всеки сценарий.

Първият от двата сценария се именува „Кракка назад“. Разработването му следва логиката на възникнала кризисна ситуация като резултат от неучастието на четири държави партньорки за втори пореден програмен период.

За втория сценарий се избира името „Златна среда“. В него развитието на основните параметри следват логическата връзка на вероятна рискова ситуация, чиито негативни последствия обаче могат да бъдат сведение до минимум.

Следва същинското текстово разработване на двата сценария около конкретизираната „сърцевина“ на избраната логическа посока. Съдържанието на създадените сценарии е представено на фиг. 20(а и б).

„Крачка назад“

ТГС в Средиземноморския регион изпада в криза до 2020 г., поради слаб капацитет от страна на четирима партньори на ЕС да се придържат и изпълняват поетите задължения. Негативното влияние на политическия външен фактор „Недостатъчна демокрация и авторитарни режими“ дава отражение върху политическите решения на управляващите власти в държавите Алжир, Мароко, Либия и Сирия.

ЕС предоставя с 14% повече финансови средства за реализиране на трансгранични инициативи. Въпреки това обаче, за втори пореден програмен период поведението на четирите държави партньорки показва нежелание за участие в средиземноморското ТГС. В Сирия военната обстановка все още е в сила, подписването на финансово споразумение за участие в ТГС не е приоритет за държавната власт. Либия има нов президент, който показва слаб интерес към ТГС, затова и не подновява финансовото споразумение, изтекло през 2015 г. Алжир не смята за необходимо да участва в ТГС, тъй като тя разчита на партньорството си с ЕС чрез други програми и инструменти в рамките на ЕПС. Сходно е положението и с Мароко, която предпочита да реализира ТГС само с Испания, посредством отделна трансгранична програма.

Създалата се кризисна ситуация демотивира допустимите участници от останалите шест държави партньорки, в резултат на което:

- броят на участниците спада с до 15% (включват се не повече от 290 допустими актьори);
- номиналната стойност на усвоените средства не надвишава 190 млн. евро., което като процентен дял е 91% от отпуснатите средства;
- общият брой реализирани трансгранични проекти достига едва 104, което представлява ръст от само 9% в сравнение с предходния програмен период;
- броят на трансграничните инициативи и усвоените за реализирането им средства, разпределени по аспекти на „широката сигурност“, също намаляват.

Състоянието на средиземноморското ТГС и неговата ефективност се влошават, което кара ЕС да преразгледа поведението си спрямо своите партньори от средиземноморския трансграничен регион.

Фиг. 20а. Описание на сценарий 1 „Крачка назад“

„Златна среда“

Средиземноморското ТГС и неговата ефективност са под риск от дестабилизиране в периода до 2020 г. Както и през предходния програмен период 2007-2013 г., отново само шест от десетте допустими държави партньорки са активно включени в осъществяване на ТГС – Египет, Ливан, Йордания, Израел, Палестина и Тунис. Капацитетът за държавна ангажираност е разклатен, защото само шестте държави подписват финансови споразумения с ЕК.

Въпреки сериозните различия от политически, социално-икономически, технологичен, екологичен и културен характер, шестте държави се амбицират да положат всички усилия, за да изпълнят максимално поетите отговорности и ангажменти спрямо ЕС и помежду си. Мотивацията им нараства и с насърчаващото поведението на ЕС, изразяващо се в по-големия бюджет на ENI-CB MED 2014-2020 и в прилагане принципа на диференциация.

Партньорите се фокусират върху силните страни на вътрешната среда на ТГС, както и върху възможностите за развитие. В резултат на силната им воля за укрепване на ТГС и повишаване на неговата ефективност по отношение на аспектите на „широката сигурност“:

- номиналната стойност на усвоените средства достига между 200 и 208 млн. евро, което е с до 15% повече от програмен период 2007-2013 г. В процентно съотношение се усояват до 99,5%. Усвоените средства за трансгранични инициативи, повишаващи социалната и културната сигурност отбелязват ръст от 70% до 100%;

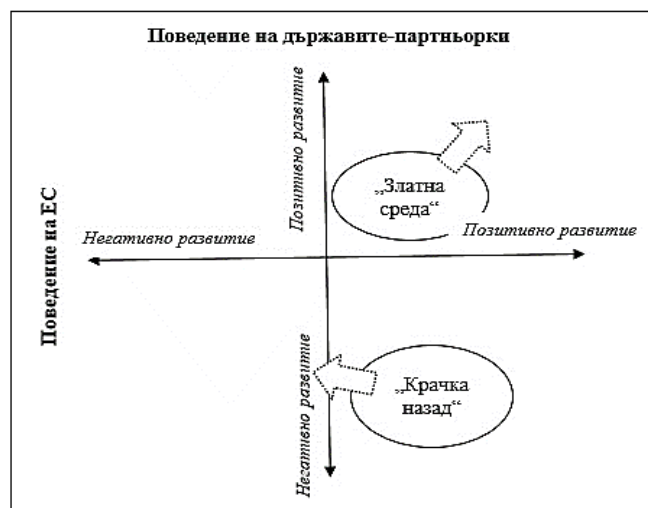
- общият брой реализирани трансгранични проекти възлиза на приблизително 128, като се отчита ръст от 35%. Разпределени по аспекти на „широката сигурност“, броят на трансграничните проекти към всеки аспект отбелязва ръст, като най-ниският е до 35% (икономическа сигурност), а най-високият – до 120% (социална сигурност);

- броят на участниците нараства с до 5% (включват се между 320 и 335 участници).

Седемте държави членки (Гърция, Италия, Испания, Малта, Кипър, Португалия и Франция) и шестте държави-партньорки на ЕС успяват да преодолеят рисковата ситуация, която трайното неучастие на другите четири допустими държави създава, и негативните последици от нея. Резултатите (преки и косвени) от реализираните трансгранични инициативи повишават „широката сигурност“, а ползите от тяхната добавена стойност са всеобщи. ЕС оценява високо приноса на своите партньори към средиземноморското ТГС и неговата ефективност.

Фиг. 20б. Описание на сценарий 2 „Златна среда“

Визуализирането на разработените сценарии и възможната им посока на развитие спрямо ключовите движещи сили са изобразени на фиг. 21.

Фиг. 21. Разположение на сценарий 1 и сценарий 2 спрямо ключовите движещи сили

Създадените два сценария са противоположни по характер, от което се заключава, че и последиците от всеки от тях за средиземноморското ТГС и неговата ефективност са противоположни – сценарий 1 е с негативни последици, а сценарий 2 е с положителни. Разработените сценарии следва да се валидират, като се оценят

степените им на правдоподобност и реалистичност, след което се избира по-правдоподобният от тях.

3.2.3. Валидиране на сценариите. Избор на най-правдоподобен сценарий

Както е изяснено в методиката за сценарийно планиране в края на Втора глава, оценяването на сценариите се извършва чрез метода „Делфи в реално време“. Изработва се структурирана онлайн анкета, която се изпраща на експертите, взели участие в изработването на SWOT-анализа (виж диаграми 9 и 10). Анкетата се състои от две части, като всяка част отразява един от двата разработени сценария. Частите съдържат по пет компонента, които се оценяват поотделно:

- компонент 1 – експертите оценяват цялостното съдържание на конкретния сценарий;
- компонент 2 – оценява се предвиденото развитие на капацитета за финансова ангажираност (усвоени средства);
- компонент 3 – оценява се предвиденото състояние на капацитета за проектна ангажираност (брой реализирани трансгранични проекти);
- компонент 4 – дава се оценка на описаното развитие на капацитета за партньорска ангажираност (брой участници);
- компонент 5 – дава се оценка на описаното състояние на капацитета за държавна ангажираност (подписани финансови споразумения, даващи възможност за реално участие в ТГС).

Разделянето на компоненти има за цел да провери адекватността на оценяването, тоест доколко даден експерт вниква в съдържанието на сценариите и разбира същността им. Всеки компонент се оценява съгласно процентите, определени в методиката, като процентите оценки са две - веднъж за правдоподобност и един път за реалистичност.

Освен това експертите се разделят в две групи, на произволен принцип. На първите 20 оценители се изпраща сценарий 1 „Крчка назад“, а на другите 21 – сценарий 2 „Златна среда“. След като всяка група оцени първоначално изпратения сценарий, тя получава за оценка другия сценарий – тоест група 1 оценява сценарий 2, а група 2 оценява сценарий 1. Обособяването в две групи гарантира

безпристрастност сред оценителите и се избягва объркване на експертите относно точното съдържание и логика на всеки сценарий.

Резултатите от провеждането на метода „Делфи в реално време“ показват, че общо 36 от 41 оценители разбират съдържанието на сценариите. В оценяването им на компонентите има последователност и непротиворечивост, затова в обработването и интерпретирането на резултатите участват само оценките на тридесет и шестимата експерти.

100% от оценителите поставят сценарий 1 „Крчка назад“ в рамките на от много малка до малка правдоподобност и реалистичност. 17% смятат същото за сценарий 2 по отношение на неговата правдоподобност, а 30% и по отношение на реалистичността му. От средна до голяма правдоподобност дават 61% от експертите на сценарий 2 „Златна среда“ и с от средна до голяма реалистичност го характеризират 44%. С много голяма степен на правдоподобност и на реалистичност го определят 22% от експертната извадка. (виж Приложения 25 и 26)

С помощта на получените резултати се изчислява коефициентът на конкордация на Кендал по формула (7), за да се определи консенсусът между оценителите по отношение на правдоподобността и на реалистичността на двата сценария. Тогава:

$$W_{\text{правдоподобност}} = \frac{12 * [(53,8 - 70,7)^2 + (87,6 - 70,7)^2]}{36^2 * 2 * (2^2 - 1)} = \frac{6854,64}{7776} = 0,88$$

Полученият резултат показва съвършен консенсус между оценките на експертите за степента на правдоподобност на двата сценария. Табл. 22 представя в по-подробен вид резултата.

Таблица 22. Консенсус между експертите по отношение на правдоподобността на оценяваните сценарии

Сценарий	Брой оценители	Суров бал	Среден суров бал между сценариите	Коефициент на конкордация на Кендал (W)	Интерпретиране на резултатите
„Крчка назад“	36	53,8	70,7	0,88	Съвършен консенсус между оценителите по отношение на степента на правдоподобност на всеки от двата сценария
„Златна среда“	36	87,3			

По аналогичен начин се изчислява и консенсусът по отношение на степента на реалистичност, като резултатът сочи, че съществува силен консенсус ($W=0,42$) между оценителите, както е представено в табл. 23.

Таблица 23. Консенсус между експертите по отношение на реалистичността на оценяваните сценарии

Сценарий	Брой оценители	Суров бал	Среден суров бал между сценариите	Коефициент на конкордация на Кендал (W)	Интерпретиране на резултатите
„Крчка назад“	36	57,4	69,1	0,42	Силен консенсус между оценителите по отношение на степента на реалистичност на всеки от двата сценария
„Златна среда“	36	80,8			

След като резултатите показват, че съществува от силен до съвършен консенсус между оценителите, се приема, че общите средни оценки за правдоподобност и реалистичност на двата сценария са основание за избор на по-правдоподобния от тях. Както става ясно и от данните в табл. 24, сценарий 2 „Златна среда“ е сценарият, който се отличава с от средна до голяма правдоподобност и реалистичност.

Таблица 24. Избор на по-правдоподобен сценарий

Сценарий	Обща средна оценка за правдоподобност	Обща средна оценка за реалистичност	Интерпретиране на резултатите
„Крчка назад“	1,49	1,59	от много малка до малка правдоподобност и реалистичност – под 30%
„Златна среда“	2,43	2,24	от средна до голяма правдоподобност и реалистичност – от 31% до 79%

Сценарий 2 „Златна среда“ се явява най-правдоподобната ситуация, в рамките на която следва да се извърши верифициране на МИОЕ-ТГС в последната част на настоящата Трета глава.

3.3. Верифициране на МИОЕ-ТГС. Инструменти за усъвършенстване на средиземноморското ТГС и неговата ефективност

3.3.1. Приложение на променливите и критериите за ефективност. Интегриране на МИОЕ-ТГС със сценарий „Златна среда“

За констатирания по време на анализа на актуалното състояние на средиземноморското ТГС изследователски проблем се предлага като решение създаването на подобрен МИОЕ-ТГС. Проверката и доказването, че МИОЕ-ТГС решава дефинирания проблем и извършва целта, за която е предназначен, се осъществяват в настоящата част на Трета глава.

Формулираните в началото на Трета глава независими и зависими променливи влизат в приложение като първа стъпка от верифицирането на МИОЕ-ТГС. Четирите двойки променливи се изследват, като се въвеждат конкретните числови стойности за всяка от тях. За третия програмен период се използват числовите стойности от сценарий 2 „Златна среда“.

При първата двойка променливи, която е свързана с капацитета за усвояване на европейски средства, първо се изчислява независимата променлива, отнасяща се до общия и по аспекти на „широката сигурност“ процентен дял усвоени средства за трите програмни периода. Използват се формули (8) и (8-1). Получените процентни дялове са обобщени в табл. 25.

Таблица 25. Независима променлива X (% усвояване)

Програмен период (n)	Процентен дял на усвоените средства (X (% усвояване))					
	Общо	Политическа сигурност	Икономическа сигурност	Социална сигурност	Екологична сигурност	Културна сигурност
2000-2006	66,3%	26,7%	39,4%	6%	36,6%	15,3%
2007-2013	98,9%	49,4%	66,9%	21,6%	63,4%	16,1%
2014-2020	99,5%	55,8%	81,7%	37,5%	71,6%	25%

С получените данни се представя зависимата променлива Y (капацитет-усвояване) отново както общо, така и по аспекти, като функция от независимите, които я определят, съгласно формула (9). Резултатът за капацитета за усвояване е строго монотонно растяща функция в затворения интервал [66,3%, 99,5%]:

$$[Y_{(\text{капацитет-усвояване})} = f(66,3\%)] < [Y_{(\text{капацитет-усвояване})} = f(98,9\%)] < [Y_{(\text{капацитет-усвояване})} = f(99,5\%)]$$

Същият резултат се установява и при капацитета за усвояване по аспекти на „широката сигурност“.

За измерването на втората зависима променлива - $Y_{\text{(участие)}}$ е необходимо да се намерят стойностите на независимата променлива $X_{\text{(бр. проекти)}}$. Изследват се стойностите на реализираните трансгранични проекти за трите програмни периода $p_{2000-2006}$, $p_{2007-2013}$ и $p_{2014-2020}$ – общо и по отношение на политическата, икономическата, социалната, екологичната и културната сигурност. Обработените стойности са представени на табл. 26.

Таблица 26. Независима променлива $X_{\text{(бр. проекти)}}$

Програмен период (п)	Брой реализирани трансгранични проекти ($X_{\text{(участие)}}$)					
	Общо	Политическа сигурност	Икономическа сигурност	Социална сигурност	Екологична сигурност	Културна сигурност
2000-2006	56	20	30	8	23	10
2007-2013	95	51	61	21	54	20
2014-2020	128	71	82	46	78	40

Тогава зависимата променлива $Y_{\text{(участие)}}$ приема вида на строго монотонно растяща функция и по шестте групи на разпределение на трансграничните инициативи. Така например, по формула (10) се представят общо реализираните трансгранични проекти, като функцията $f(X_{\text{(бр. партньори)}}$) се дефинира в интервала [56,128]:

$$[Y_{\text{(участие)}} = f(56)] < [Y_{\text{(участие)}} = f(95)] < [Y_{\text{(участие)}} = f(128)]$$

При трета двойка променливи стойностите на за всеки от трите програмни периода също показват нарастване, както и при първите две двойки, както става ясно и от табл. 27.

Таблица 27. Независима променлива $X_{\text{(бр. партньори)}}$

Програмен период (п)	Брой партньори ($X_{\text{(бр. партньори)}}$)
2000-2006	92
2007-2013	320
2014-2020	335

Съгласно формула (11):

$$[Y_{(\text{партньорски кръг})} = f(92)] < [Y_{(\text{партньорски кръг})} = f(320)] < [Y_{(\text{партньорски кръг})} = f(335)]$$

Ситуацията при четвъртата двойка променливи се различава от останалите три двойки. Независимата променлива $X_{(\text{бр. държави})}$, аргументираща зависимата $Y_{(\text{политическа воля})}$, отбелязва спад през втория програмен период, а през третия $X_{(\text{бр. държави})n2} = X_{(\text{бр. държави})n3}$ (виж табл. 28).

Таблица 28. Независима променлива $X_{(\text{бр. държави})}$

Програмен период (n)	Брой държави ($X_{(\text{бр. държави})}$)
2000-2006	10
2007-2013	6
2014-2020	6

Следователно $f(X)$ се дефинира в затворения интервал $[6,10]$ и е намаляваща по характер, а съгласно формула (12) зависимата $Y_{(\text{политическа воля})}$ се представя като:

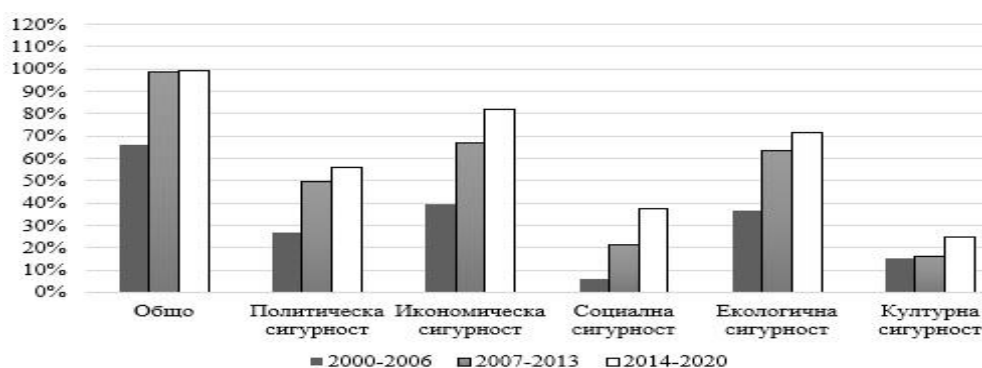
$$[Y_{(\text{политическа воля})} = f(10)] > [Y_{(\text{политическа воля})} = f(6)] = [Y_{(\text{политическа воля})} = f(6)]$$

Втората стъпка от верифицирането на МИОЕ-ТГС е да бъдат вкарани в приложение критериите за ефективност. Те дават отговори на формулираните четири въпроса, чиито отговори, от своя страна, водят до постигането на целите, свързани с четирите вида ефективност: ефективност на усвояването на средства; ефективност на реализирането на трансгранични проекти; ефективност на участието в трансгранични инициативи от страна на допустимите актьори от държавите от средиземноморския трансграничен регион; ефективност на договорните взаимоотношения между ЕС и държавите партньори от Северна Африка и Близкия изток.

Тъй като $KE1(\% \text{ усвояване-общо})$ се изчислява по същата формула, както и $X(\% \text{ усвояване})$, то се приема, че $KE1(\% \text{ усвояване-общо}) = X(\% \text{ усвояване})$. Тогава се използват получените данни от табл. 25, за да се провери дали се постига очакваният резултат, а именно: $KE1(\% \text{ усвояване-общо})_{n1} < KE1(\% \text{ усвояване-общо})_{n2} < KE1(\% \text{ усвояване-общо})_{n3}$.

От диаграма 18 ясно личи, че процентният дял на усвоените средства през третия програмен период 2014-2020 г. е най-висок както общо, така и по аспекти

на „широката сигурност“. Най-голям ръст се забелязва при социалната сигурност – над 5 пъти в сравнение с п₂₀₀₀₋₂₀₀₆ и със 74% в сравнение с п₂₀₀₇₋₂₀₀₁₃. Най-малко нараства процентният дял при общото усвояване (1%) в сравнение с втория програмен период, но за сметка на това той достига почти до максималната стойност на предоставената бюджетна рамка. При останалите аспекти ръстът варира между 67% и 109%, сравнявайки го с п₂₀₀₀₋₂₀₀₆, и между 13% и 55%, сравнявайки го с п₂₀₀₇₋₂₀₁₃.

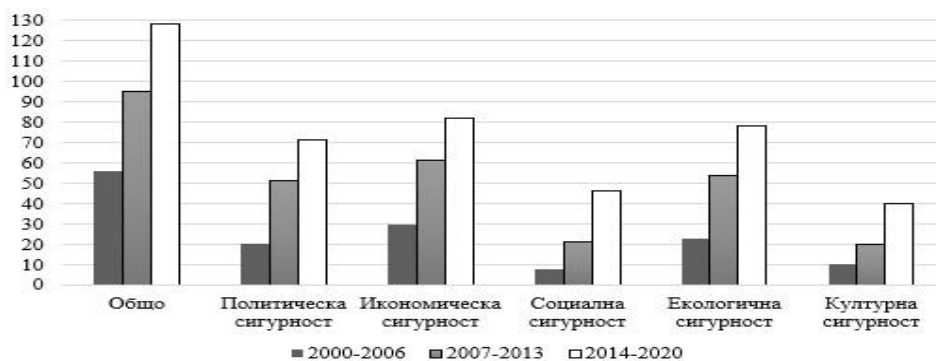
Диаграма 18. KE1 Процентен дял на усвоените средства – общо и по аспекти

Изследването на KE1(% усвояване-общо) отговаря на Въпрос 1 и показва, че стойността на усвоените средства в процентно отношение нараства през трите програмни периода. Това, от своя страна, е основание да се твърди, че Цел 1 е постигната, тоест капацитетът за усвояване на програмния бюджет от страна на участниците е измерен и оценен.

Същността на KE2(бр. проекти) е сходна със същността на втората независима променлива $X_{(бр. проекти)}$ затова се приема, че $KE2_{(бр. проекти)} = X_{(бр. проекти)}$ и се използват числовите стойности от табл. 26. От създадената диаграма 19 се установява, че:

- през трите програмни периода се наблюдава повишаване на реализираните трансгранични инициативи;
- при трансграничните проекти, чиито резултати помагат за повишаване на социалната и културната сигурност се наблюдава най-голям ръст – при социалната почти пет пъти повече проекти през п₂₀₁₄₋₂₀₂₀ в сравнение с п₂₀₀₀₋₂₀₀₆, а при културната три пъти повече;

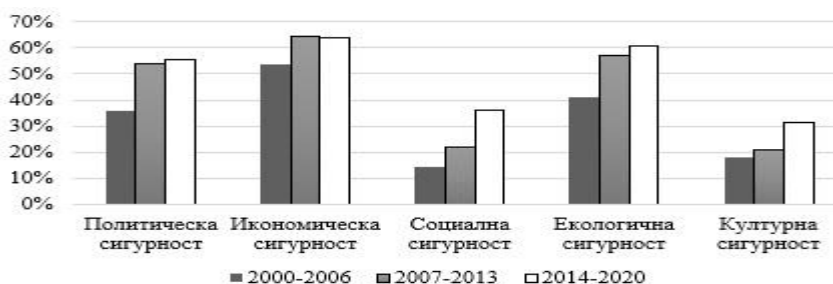
- общият брой и стойностите на останалите три аспекта отчитат ръст между 1½ и 2½ пъти повече през третия програмен период в сравнение с п2000-2006 и между 34% и 44% в сравнение с п2007-2013.

Диаграма 19. KE2 Брой реализирани трансгранични проекти – общо и по аспекти

Тъй като KE2 е двукомпонентен и засяга броя на реализираните трансгранични проекти по отношение на аспектите на „широката сигурност“ като процентен дял от общия брой трансгранични проекти за дадения програмен период, се прилага формула (13). Получените процентни дялове са представени на диаграма 20. Констатациите, които могат да бъдат направени са:

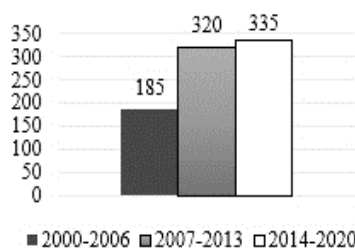
- в сравнение с първите два програмни периода, през п2014-2020 процентният дял на трансграничните проекти, повишаващи социалната и културната сигурност, нараства между 48% и 156%;
- най-малък ръст се отчита при политическата и екологичната сигурност, като базата за сравнение е втория програмен период – 3% и 7%;
- не се забелязва ръст по отношение на икономическата сигурност, сравнявайки последните два програмни периода - п2007-2013 и п2014-2020.

Диаграма 20. KE2(%проекти) - процентен дял на трансграничните проекти по аспекти

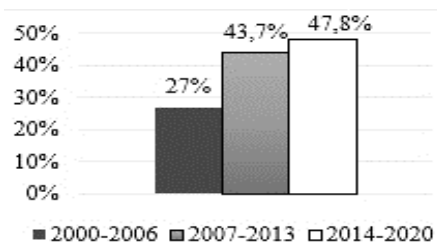
Проучването на втория КЕ предоставя отговор на Въпрос 2, касаещ броя на реализираните трансгранични проекти в рамките на трите програмни периода. В следствие се постига Цел 2, в чиято основа е измерването и оценяването на ефективността на реализирането на трансгранични инициативи.

Следващият критерий за ефективност е също двукомпонентен. В рамките на първия си компонент $КЕЗ_{(бр. участници)}$ е еквивалентен на третата независима променлива $X_{(бр. партньори)}$, затова за анализ на $КЕЗ_{(бр. участници)}$ се използват стойностите от табл. 27. Диаграма 21 отразява повишаването в броя на участниците, представители на публичния, частния и неправителствения сектор. 5% повече са участниците през третия програмен период в сравнение с $n_{2007-2013}$. Съпоставяйки първият и третият програмни периоди, ръстът през $n_{2014-2020}$ се равнява на 85%.

Диаграма 21. КЕЗ Брой участници по програмни периоди

Вторият компонент е $КЕЗ_{(%участници)}$, представящ броя на участниците от държавите-партньорки на ЕС като процентен дял от общия брой. За неговото изчисляване се прилага формула (14). Резултатите са обобщени на диаграма 22. От нея ясно личи, че делът на допустимите актьори от държавите от Северна Африка и Близкия изток се увеличава. Номиналният брой нараства повече от два пъти в сравнение с първия програмен период, а ръстът на процентния дял е 77%.

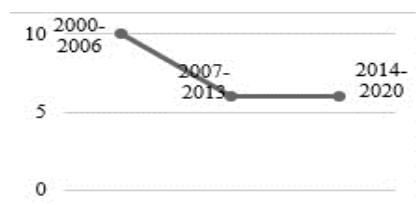

Диаграма 22. $КЕЗ_{(%участници)}$ участниците от държавите партньорки като процентен дял от всички участници

Отговорът на Въпрос 3 е, че е налице увеличение в броя на заинтересованите участници от допустимите държави в реализираните трансгранични инициативи. Давайки отговор на Въпрос 3, се постига Цел 3 – измерване и оценка на ефективността на участването в трансгранични инициативи от страна на допустимите актьори от държавите от средиземноморския трансграничен регион.

Състоянието на последния критерий за ефективност $KE4_{(риск)}$, както е изследвано по време на сценарийното планиране, се определя от висока вероятност от сбъждане, но от слабо негативни последствия за средиземноморското ТГС и неговата ефективност. Установява се, че рискът от трайна пасивност на държави-партньорки на ЕС, изразяваща се в неподписване на финансови споразумения с ЕК, е нисък.

За целите на настоящия дисертационен труд се приема, че $KE4_{(риск)}$ може да бъде представен и чрез независимата променлива $X_{(бр. държави)}$. Тогава, използвайки данните от табл. 28, се създава диаграма 23, която отразява състоянието на държавите-партньорки на ЕС, подписали финансови споразумения. С 40% по-малко държави взимат участие през втория и третия програмен период.

Диаграма 23. $KE4_{(риск)}$ държави-партньорки на ЕС, подписали финансови споразумения

След анализирането на $KE4_{(риск)}$ се установява, че съществува нисък риск за степента на ангажираност на държавите-партньорки на ЕС по отношение на процеса на подписване на финансови споразумения с ЕК. Дава се отговор на Въпрос 4, което води до постигане на Цел 4 – измерване и оценяване на ефективността на договорните взаимоотношения между ЕС и държавите партньори от Северна Африка и Близкия изток.

Последната фаза от верифициране на МИОЕ-ТГС е неговото интегриране в сценарий 2 „Златна среда“, като се използват:

- двата външни социални фактора на влияние от PESTEC-анализа;

• групите елементи от вътрешната среда с техните специфични характеристики съобразно SWOT-анализа и трансграничната програма ENI-CBC MED 2014-2020 г.;

- формулираните четири двойки променливи;
- обособените четири критерия за ефективност;
- числовите стойности на четирите основни параметъра от сценарий 2.

Двата външни социални фактора - „Високи нива на безработица, особено при младежката безработица“ и „Високи нива на необразованост, особено сред момичетата и жените“ - оказват негативно влияние върху социалната сигурност средиземноморския трансграничен регион. В същото време негативното им влияние е предпоставка да се търсят начини за намаляване и/или неутрализиране на отрицателните последици. Затова ЕС включва като компонент на главната цел, заложена в трансграничната програма ENI-CBC MED 2014-2020 г., насърчаването на честно, равноправно и устойчиво социално развитие, което да ускори трансграничната интеграция и да повиши стойността на ползите за участващите страни. Първата от двете всеобхватни цели се стреми към насърчаване на социалното развитие, а от нея произтича тематична цел, насочена към насърчаване на социалното включване и борбата с бедността. Описаните цели са част от първата група елементи на вътрешната среда „ЦЕЛ“.

Освен целите, се обособяват и два приоритета, които влизат в елементите от втора група „СЪДЪРЖАНИЕ“:

- снабдяване на младите хора, особено на безработните, без образование и обучение, с умения, търсени на пазара на труда;
- подпомагане на икономическите актьори в социален и солидарен контекст, както и по отношение на подобряване на капацитета и сътрудничеството им с публичните администрации в областта на предоставянето на услуги.

Към група „СЪДЪРЖАНИЕ“ спада и бюджетната рамка от 209 млн. евро.

В „ПРОЦЕДУРИ“ се включват управленските и административните органи, както и различните процедури, от които те се ръководят и следват, изследвани в началото на настоящата глава. Освен тях, процедура по оценяване на финансовия капацитет на допустимите актьори, кандидатстващи за одобрение на проектни предложения и за участие в реализирането им.

Група „УЧАСТНИЦИ“ обединява седем държави-членки на ЕС и шест държави партньорки. Общият брой на представителите от публичния, частния и неправителствения сектор, както и от научно-изследователски и образователни институции, е около 335, като приблизително 160 са от държавите от Северна Африка и Близкия изток.

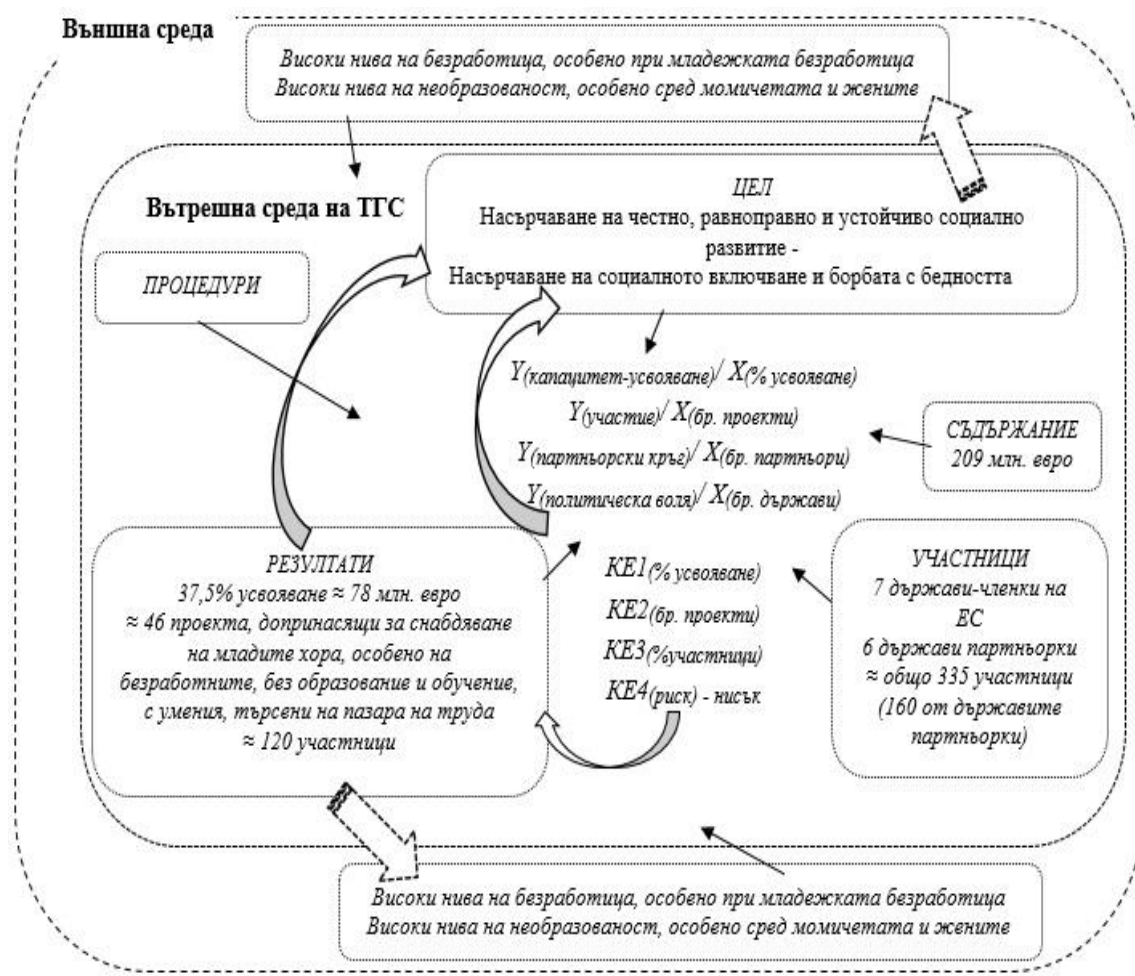
Петата група „РЕЗУЛТАТИ“ съдържа:

- броя на трансграничните проекти, допринасящи за постигане на целите, свързани с повишаване на социалната сигурност – приблизително 46 проекта;
- усвоените средства за реализирането им средства – 37,5% от общо усвоените 208 млн. евро;
- броя на участниците – приблизително 120 институции, организации и сдружения, от които поне 1/3 са от държавите партньорки.

Конкретизират се и се извеждат четири двойки променливи – зависими и независими, и четири критерия за ефективност (три количествени и един качествен), като те са логически свързани със същността и спецификата на групите елементи на вътрешната среда. Тяхната задача е да улеснят измерването на получените резултати, оценяването на степента на постигане на поставените цели и подцели, а оттам и на ефективността на средиземноморското ТГС като цяло. Още повече, че приложението им придава на МИОЕ-ТГС качества като общоприложимост, полезност, разбираемост и яснота.

Получените крайни продукти, резултати и ползи оказват влияние в две посоки – навътре, в рамките на вътрешната среда на ТГС, и навън, в рамките на външната среда. От една те страна, подпомагат постигането на заложените приоритети, подцели и цели, свързани с повишаване на социалната сигурност. Те, самите, са показател за постигането на целите от социален характер в трансграничната програма. От друга страна, тяхното въздействие е насочено към намаляване и/или неутрализиране на двата външни негативни фактора. Те се явяват като средство за преодоляване на отрицателните последици от външните социални фактори.

Визуализирането на верифицирането на МИОЕ-ТГС е представено на фиг. 22.

Фиг. 22. Верифициране на МИОЕ-ТГС в рамките на сценарий 2 „Златна среда“ и по отношение на социалната сигурност

Верифицирането на МИОЕ-ТГС показва, че подобреният модел работи правилно в условията на създадения възможен сценарий, отчитайки спецификите както на външните фактори на влияние, така и на всички елементи от дизайна на вътрешната среда на ТГС. МИОЕ-ТГС улеснява взаимовръзките между компонентите на външната и вътрешната среда, позволява и прилагането на променливи и критерии за ефективност.

Процесът на стратегическо управление на средиземноморското ТГС изисква въвеждането на три инструмента, чиято същност и методика са изяснени в предходните две глави. Целта на избраните инструменти е да спомогнат за усъвършенстване на измерването и оценяването на ефективността на ТГС в Средиземноморския регион, което допълнително да повиши съществуващата ефективност.

3.3.2. Предложения за подобряване на стратегическото управление на средиземноморското ТГС

Стратегическото управление на средиземноморското ТГС изисква на първо място подробно и достоверно описание на пътя, който води до постигане на главната цел и двете всеобхватни цели за програмния период 2014-2020 г. Върху това се основава ролята на стратегическата карта, чийто първия етап от разработването е свързан с определяне на основните направления в системата на средиземноморското ТГС. Придържайки се към класическото възприятие (виж фиг. 6), като основни направления се определят:

- „СРЕДА“ – включва външните фактори на влияние и главните условия, детерминиращи вътрешната среда;
- „ПРОЦЕСИ“ – обхваща частта от група „ПРОЦЕДУРИ“, касаеща всички процедурни правила и процеси, реализирани в рамките на ТГС;
- „РЕСУРСИ“ – в него влизат елементи от петте групи на вътрешната среда;
- „РЕЗУЛТАТИ“ – причисляват се предимно резултатите от трансграничните инициативи, разпределени според аспектите на „широката сигурност“, които засягат.

Към всяко от четирите основни направления се конкретизират тематични области съгласно втория етап от разработването на стратегическата карта.

От основно направление „СРЕДА“ се извеждат две обобщаващи тематични области. Първата обединява дванадесетте външни фактори на влияние – PESTEC-фактори. Във втората се фокусира върху ЕПС и нейния способ за регламентиране на средиземноморското ТГС – трансграничната програма ENI-CBC MED 2014-2020 г.

Към „ПРОЦЕСИ“ се причисляват пет тематични области:

- управленски процеси;
- административни процеси;
- финансово-счетоводни;
- процеси по подбор и одобряване на трансгранични инициативи;
- процеси, свързани с мониторинг и отчетност на трансграничните проекти.

Шест са тематичните области, които влизат в основно направление „РЕСУРСИ“:

- нормативни;

- човешки;
- финансови;
- материални;
- организационна структура;
- добри практики, вкл. чужд опит.

Тематичните области от четвъртото основно направление „РЕЗУЛТАТИ“ отговарят на аспектите на „широката сигурност“ – резултати, имащи политически, икономически, социален, екологичен или културен характер.

Третият етап от разработване на стратегическа карта на ТГС в Средиземноморския регион дефинира причинно-следствените връзки между тематичните области от четирите основни направления. Посоката е от основно направление „СРЕДА“ към „РЕЗУЛТАТИ“, чрез които се постигат двете всеобхватни цели, а оттам се реализира и главната цел.

В рамките на дисертационния труд се описват два възможни стратегически пътя за постигане на главната цел „Насърчаване на честно, равноправно и устойчиво икономическо, социално и териториално развитие, което да ускори трансграничната интеграция и да повиши стойността на ползите за участващите страни“.

При първия стратегически път средата се обуславя от негативното влияние на двата социални външни фактора от PESTEC-анализа. Взимайки предвид външните фактори, ЕПС разработва и приема ENI-CBC MED 2014-2020 г., към чиито приоритети спада и справянето с негативните последици от социалните фактори. Задействат се процесите по подбор и одобряване на предложените трансгранични инициативи, след което одобрените проекти се управляват от ръководни органи до тяхното финализиране. Предоставят се необходимите финансови ресурси. Резултатите притежават социално измерение и допринасят за социалното развитие и благополучие на средиземноморския трансграничен регион. Улеснява се постигането на всеобхватната цел „Насърчаване на икономическото и социалното развитие“, което пък води до постигане на главната цел.

Началото на втория стратегически път следва логиката на първия. Разликата е, че вместо социалните външни фактори, влияние върху средата оказват двата екологични външни фактора, чийто характер е позитивен. Затова и ЕПС насочва ENI-CBC MED 2014-2020 г. към приоритети, чрез които се извличат максимални

ползи от осведомеността за екологичните проблеми и тяхното разбиране от обществото, както и от ефективното и ефикасното използване на природните ресурси. Отново процесите касаят подбора и одобряването на трансгранични проекти, но се преминава и през финансово-счетоводни процедури. Като ресурси се използват добри практики, реализирани както в рамките на средиземноморското ТГС, така и в рамките на други трансгранични партньорства. Получените резултати имат екологичен характер и насоченост. Посредством тях средиземноморският трансграничен регион се справя с общите екологични предизвикателства, а оттам успява да осъществи главната цел.

Двата възможни пътя са очертани върху стратегическата карта на средиземноморското ТГС на фиг. 23.

Фиг. 23. Стратегическа карта на ТГС в Средиземноморския регион

Изработването на БСПЕ, която е вторият инструмент за усъвършенстване измерването и оценяването на ефективността на средиземноморското ТГС също преминава през три етапа, както е указано на фиг. 14 в края на втора глава. Приложението ѝ подпомага измерването на получаваните резултати.

Първият етап е да се изберат характеристики, които са важни за средиземноморското ТГС и неговата ефективност като обект и предмет на изследване на настоящия дисертационен труд. За целите на изследването характеристиките съответстват на тематичните области от стратегическата карта.

Във втория етап за всяка характеристика се определя показател за оценяване.

Показателят за PESTEC-факторите е редуциране на броя на негативните социални фактори, а за ЕПС/ ENI-CBC MED 2014-2020 г. е броят на държавите от Северна Африка и Близкия изток, подписали финансови споразумения ЕС.

По отношение на петте тематични области от направление „ПРОЦЕСИ“ се въвеждат показателите:

- подписване на договори с бенефициери, които са водещи партньори в проектите (брой подписани договори);
- промотиране на поканите към допустимите актьори за кандидатстване с проектни предложения;
- намаляване на времето, необходимо за подписване на договорите, чрез опростяване на бюджетните формуляри;
- мониторинг върху процеса по изпълнение на трансграничните проекти;
- съкращаване на времето, необходимо за оценяване на подадените проектни предложения.

Що се касае до тематичните области от направление „РЕСУРСИ“ се обособяват следните показатели:

- увеличаване на участниците, представляващи държавни, регионални и местни институции, образователни и научно-изследователски структури, бизнес организации, представители на неправителствения сектор;
- сключване на споразумения между публичните администрации и съответните заинтересовани страни за координирано планиране и изпълнение на социални дейности (брой сключени споразумения);
- издаване на сборници с публикации, изследващи проблемите, които се отнасят до двете всеобхватни цели - насърчаване на икономическото и социалното развитие и справяне с общите екологични предизвикателства;
- съфинансиране в рамките на организационната структура по отношение на заплатите на вътрешните човешки ресурси;

• организиране и провеждане на туининг събития за обмен на добри практики и опит, свързани с подобряване на техническата и оперативната способност на публичните администрации и съответните институции /органи.

Показателят към петте тематични области от направление „РЕЗУЛТАТИ“ е един и същи – брой реализирани трансгранични инициативи.

Последният етап от структурирането на БСПЕ изисква конкретизиране на целеви стойности за всеки отделен показател. Интегрираният модел, който съчетава направления и тематичните области от стратегическата карта и показателите и целевите стойности от БСПЕ, е представен в табличен вид в табл. 29.

Таблица 29. Интегриран модел на съчетание между стратегическа карта и балансирана система от показатели за ефективност на ТГС в Средиземноморския регион

СТРАТЕГИЧЕСКА КАРТА		БСПЕ	
НАПРАВЛЕНИЕ	ТЕМАТИЧНА ОБЛАСТ	ПОКАЗАТЕЛ	ЦЕЛЕВА СТОЙНОСТ
Резултати	Политически	брой трансгранични проекти	≥67
	Икономически	брой трансгранични проекти	≥79
	Социални	брой трансгранични проекти	≥42
	Екологични	брой трансгранични проекти	≥75
	Културни	брой трансгранични проекти	≥38
Ресурси	Финансови	% усвоени средства	99,5%
	Човешки	брой представители на държавни, регионални и местни институции, образователни и научно-изследователски структури, бизнес организации, представители на неправителствения сектор	≥335
	Нормативни	споразумения между публичните администрации и съответните заинтересовани страни за координирано планиране и изпълнение на социални дейности	20
	Материални	брой сборници с публикации	15
	Организационна структура	съфинансиране по отношение на заплатите на вътрешните човешки ресурси	70% от общите вътрешни разходи за човешки ресурси
	Добри практики	туининг събития за обмен за подобряване на техническата и оперативната способност на публичните администрации и съответните институции /органи.	25
Процеси	Управленски	подписване на договори с бенефициери, които са водещи партньори в проектите	≥124
	Административни	промотиране на поканите за проектни предложения	10 събития и рекламни кампании
	Финансово-счетоводни	намаляване на времето, необходимо за подписване на договорите, чрез опростяване на бюджетните формуляри	30%
	Мониторинг и отчетност на проектите	мониторинг за изпълнение на проектите	ежедневно
	Подбор и одобряване на проектите	намаляване на времето, необходимо за оценяване на подадените проектни предложения	50%
Среда на функциониране	PESTEC фактори	брой на негативните социални фактори	≤1
	ЕПС/ ENI-CBC MED 2014-2020 г.	брой държави партньорки, подписали финансово споразумение	≥6

Стратегическото управление на средиземноморското ТГС изисква формулирането на стратегии, чрез които да се определят посоката на развитие, поведението на ТГС и начинът, по който ТГС е важно да реагира. Чрез TOWS-анализа и четирите вида стратегии, които се разработват с негова помощ, се улеснява идентифицирането на стратегическите опции и възможности, които средиземноморското ТГС да се стреми да постигне. Целта е да се използват всички силни страни, да се преодолеят слабостите, да се оползотворят възможностите и да се неутрализира влиянието на заплахите.

С помощта на инструмента TOWS-анализ се извеждат четири примерни стратегии, с препоръчителен характер.

Първата стратегия е настъпателна по вид (стратегия „Maxi-Maxi“) и при нея се използва целия потенциал на ТГС, за да се повиши максимално неговата ефективност. Прилагайки силните страни от SWOT-анализа, се използват най-пълноценно възможностите и влиянието на позитивните външни фактори от PESTEC-анализа. Следвайки описаната логика, влизат в действие първата силна страна „Обмен на добри практики“, първата възможност „Създаване на мултинационални партньорства“ и позитивният политически фактор „Трансграничните споразумения и възможността за участие в трансгранични проекти“. Тогава препоръчителната стратегия „Maxi-Maxi“ се насочва върху разширяване на кръга от партньорства и укрепване на съществуващите вече партньорства, използвайки натрупания опит и добрите практики.

Целта на втората стратегия, която се предлага в настоящия дисертационен труд, е да предпазва ТГС и неговата ефективност, като се използват силните страни на вътрешната среда, за да се минимизира влиянието на заплахите и на негативните външни фактори (стратегия „Maxi-Mini“). Предпазващата стратегия насочва третата силна страна „Ясни и справедливи принципи“ към справяне с втората заплаха „Твърде сложни и отнемащи много време процедури“ от SWOT-анализа и с негативния политически фактор „Недостатъчна демокрация и авторитарни режими“. Препоръчителната стратегия „Maxi-Mini“ прилага ясните и справедливи принципи, установени в ENI-CBC MED 2014-2020 г., с цел опростяване на процедурите по селектиране и финансиране на трансгранични проекти и намаляване на негативното влияние на политическия фактор.

При третата стратегия се дава предимство за развитие на втората възможност „Създаване на подходящ модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС, с чиято помощ да се изработват бъдещите цели и приоритети“ и за облагодетелстване от влиянието на позитивния политически фактор, за да се минимизира първата слаба страна „Сложни и тромави процедури за селектиране и финансиране на проектите“ (стратегия „Mini-Maxi“). Тъй като създаването и верифицирането на МИОЕ-ТГС е реализирано в рамките на настоящата Трета глава, то стратегията за развитие се фокусира върху намаляване на негативите от наличието на сложни и тромави процедури за селектиране и финансиране на трансграничните проекти чрез внедряване и прилагане на МИОЕ-ТГС.

В същността си четвъртата препоръчителна стратегия е защитна. Тя се стреми да минимизира втората слаба страна „Трудности при хармонизирането на процедурите за селектиране и финансиране на проекти, причинени от различия в националните системи и законодателства“, за да се предотврати заплахата „Силна бюрокрация и централизация в структурите, отговорни за ТГС“ (стратегия „Mini-Mini“). Защитната стратегия се съсредоточава върху въвеждането, на европейско ниво, на по-прости и ясни правила за провеждане на процедурите по селектиране и финансиране на трансгранични проекти с цел преодоляване на трудностите при интегрирането им в националните законодателства и на бариерите, създавани от бюрократичните и централизирани структури, отговорни на национално ниво за ТГС.

Обобщеният вариант на предложените четири вида стратегии е показан в табл. 30.

Таблица 30. TOWS-матрица на стратегиите за управление на средиземноморското ТГС

	Възможности (О) 1. Създаване на мултинационални партньорства. 2. Създаване на подходящ модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС, с чиято помощ да бъдат изработвани бъдещите цели и приоритети. 3. Насърчаване на реализирането на стратегически проекти и проекти с капитализация.	Заплахи (Т) 1. Силна бюрокрация и централизация в структурите, отговорни за ТГС. 2. Твърде сложни и отнемачи много време процедури. 3. Стойността на бюджета за ТГС е твърде малка като процент от бюджета на ЕИС.
Силни страни (S) 1. Обмен на добри практики. 2. Ясни приоритети и мерки, обвързани с целта. 3. Ясни и справедливи принципи.	SO <i>"Maxi-Maxi" стратегия</i> S1-O1. Разширяване на кръга от партньорства и укрепване на съществуващите вече партньорства, използвайки натрупания опит и добрите практики.	ST <i>"Maxi-Mini" стратегия</i> S3-T2. Опростяване на процедурите за селектиране и финансиране на трансгранични проекти, позовавайки се на ясните и справедливи принципи.
Слаби страни (W) 1. Сложни и тромави процедури за селектиране и финансиране на проектите. 2. Трудности при хармонизирането на процедурите за селектиране и финансиране на проекти, причинени от различия в националните системи и законодателства. 3. Ограничени финансови ресурси.	WO <i>"Mini-Maxi" стратегия</i> W1-O2. Намалване на негативното влияние от наличието на сложни и тромави процедури за селектиране и финансиране на проектите чрез внедряване и прилагане на МИОЕ-ТГС.	WT <i>"Mini-Mini" стратегия</i> W2-T1. Опростяване на европейско ниво на правилата за провеждане на процедурите за селектиране и финансиране на трансгранични проекти с цел преодоляване на трудностите при интегрирането им в националните законодателства и на бариерите, създавани от бюрократичните и централизирани структури, отговорни на национално ниво за ТГС.

Изводи от Трета глава

- Прилагането на моделния подход дава възможност за създаването на подобрен модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС, реализирано между ЕС и държавите от Северна Африка и Близкия изток. Моделирането позволява да се вземат под внимание външните фактори на влияние, елементите на вътрешната среда, както и да се синтезират четири двойки променливи (независими и зависими) и четири критерия за ефективност – три количествени и един качествен.

- Посредством сценарийното планиране се разработват два възможни сценария за развитие на средиземноморското ТГС в средносрочен план, като се избира по-правдоподобният от тях („Златна среда“) с помощта на изследователски и статистически способности.

- Създаденият МИОЕ-ТГС се верифицира в рамките на избрания сценарий, като се вкарват в приложение променливите и критериите за ефективност. Резултатите от верифицирането отчитат ръст при трите количествени критерия за ефективност. МИОЕ-ТГС функционира в среда на нисък риск (висока вероятност от сбъдване, но с последствия, имащи слабо негативно влияние).

- Усъвършенстването на стратегическото управление на средиземноморското ТГС се реализира чрез приложението на три инструмента: стратегическа карта, БСПЕ и TOWS-анализ. В резултат се формулират четири вида стратегии: настъпателна, предпазваща, стратегия за развитие и защитна, които играят ролята на перспективи за развитие на ТГС и неговата ефективност по отношение на аспектите на „широката сигурност“.

ОБЩИ ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

Общи изводи

Констатира се, че обектът на изследването - средиземноморското ТГС - възниква целенасочено, развива се последователно и функционира на равнището на груповата организационна сигурност. Изследването на различни теоретични възгледи позволява детерминирането на ТГС през призмата на идеологии и концепции, свързани със сигурността. Също така става възможно и конкретизирането му като вид.

Относно теоретичната обосновааност на връзката между обекта и предмета на изследването се констатира, че от съществена важност са степента на ангажираност и капацитетът за участие в реализирането на трансгранични проекти, както и получените продукти, резултати, ползи и добавена стойност от тях. Установява се, че, за да са приложими за средиземноморското ТГС и неговата ефективност спрямо аспектите на „широката сигурност“, простите и сложните инструменти за измерване и оценяване на ефективността, както и стратегическите инструменти за управление, е необходимо да са адекватно и специфично разработени и приложени.

Средиземноморското ТГС се анализира като система, върху която оказват влияние две среди – външна и вътрешна. Те, от своя страна, се подлагат на анализ, посредством правилния подбор и прилагане на изследователски подходи и методи (вкл. и статистически инструментариум). В резултат се структурират PESTEC-анализ и SWOT-анализ. Факторите на влияние, обуславящи външната среда, са разпределени в шест сфери – политическа, икономическа, социална, технологична, екологична и културна, а по вид на влияние са осем позитивни и четири негативни фактора. Чрез анализа на външната среда се констатира значителен ръст в области като демократичност на управлението, демографско развитие, грамотност, опазване на околната среда.

В анализа на вътрешната среда на ТГС са включени по три характеристики, касаещи силните и слабите страни, възможностите и заплахите. Като втора по значимост от възможностите е „Създаване на подходящ модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС, с чиято помощ да бъдат изработвани бъдещите цели и приоритети“, която е в синхрон с тезата, която се защитава и с поставената за постигане цел. Извършеният сравнителен анализ между програмните периоди

2000-2006 г. и 2007-2013 г. отчита подобрене в състоянието на вътрешната среда и повишаване на капацитета за използване на силните страни и възможностите, както и способността за преодоляване на слабите страни и заплахите.

Въпреки очертаните положителни тенденции, ясно се откроява изследователския проблем, касаещ възможността за по-добро и по-адекватно измерване и оценка на ефективността на ТГС спрямо аспектите на „широката сигурност“. С цел решаване на констатирания дефицит се избират подходящи подходи (моделен, сценариен), методи (анализ на риска, Делфи-анализ в реално време) и инструменти (коефициент на конкордация на Кендал), които да улеснят разработването на подобрен МИОЕ-ТГС и проверката на правилното му функциониране.

Установява се, че приложението на метода на моделирането е от първостепенна значимост при създаването на подобрен модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС, реализирано между ЕС и държавите от Северна Африка и Близкия изток. Структурираният МИОЕ-ТГС е решението на дефинирания изследователски проблем, тъй като в него участват както външните фактори и вътрешните елементите, така и променливи (независими и зависими) и критерии за ефективност, обвързани елементите на вътрешната среда.

Приложението на сценарийното планиране способства за определяне на ключовите движещи сили и тенденциите на развитие на трите количествени КЕ. Разработват се два възможни сценария за развитие на средиземноморското ТГС в средносрочен план до 2020 г. вкл. Приложението на подходящ изследователски и статистически инструментариум улеснява избора на сценария, който по-правдоподобен и реалистичен начин предвижда бъдещото състояние на ТГС и неговата ефективност.

Приложението на метода на верифицирането доказва, че създаденият МИОЕ-ТГС работи правилно в рамките на по-правдоподобния сценарий („Златна среда“). Изследването на числовите стойности на независимите и зависимите променливи и на критериите за ефективност, сравнявайки трите изследвани програмни периода, показва, че при трите количествени критерия за ефективност е наличен ръст. Независимо че МИОЕ-ТГС функционира в среда на риск от трайна неактивност от страна на държави-партньорки на ЕС при неподписване на финансови споразумения, степента на риска е ниска и последиците от сбъдването му оказват

слабо негативно влияние върху обекта и предмета на изследването (ТГС и ефективността му).

Приложението на стратегически инструменти като стратегическа карта и БСПЕ допринася за по-детайлно описание на средиземноморското ТГС и за по-прецизно измерване на неговата ефективност. Стратегическото управление на средиземноморското ТГС се усъвършенства с прилагането на TOWS-анализа, с чиято помощ се формулират по една стратегия от вид: настъпателна, предпазваща, стратегия за развитие и защитна. Приложението на четирите стратегии е обвързано с перспективите за развитие на ТГС и неговата ефективност по отношение на аспектите на „широката сигурност“.

Основни препоръки

Препоръките за усъвършенстване на ТГС като ефективен инструмент, повишаващ „широката сигурност“ в Средиземноморския регион, могат да бъдат обособени в три групи. Делението им се базира на йерархичността на субектите, отговорни за предлагането, селектирането, одобрението, финансирането и реализирането на трансгранични инициативи. Важно условие обаче е, че трите групи не са независими една от друга, но следва да си партнират и да координират решенията и действията си за осъществяване на предложените препоръки.

Препоръки към европейските институции, ангажирани с ЕПС и средиземноморското ТГС, като техните действия и усилия е добре да се съсредоточат върху:

- Преразглеждане на същността и функцията на принципа на диференциацията, чрез който трайно неактивните допустими държави партньорки като Мароко, Либия и Алжир да бъдат насърчени да подновят ангажираността си към ТГС (чрез преговори на политическо равнище, чрез предоставяне на повече и по-справедливи стимули при проява на активност). В резултат на подобни действия, капацитетът на държавната ангажираност ще нарасне;

- Преосмисляне на ролята на финансовите споразумения, чието неподписване от политическото управление на неактивните държави партньорки лишава от възможност за участие представителите на частния и неправителствения сектор, както образователните и научно-изследователските институти. Възможно политическо и правно обосновано решение е включването на допълнителни клаузи,

които да позволят на сдружения, асоциации и съюзи с по-голям брой членове (напр. минимум 5) да сключват частични финансови споразумения. Подобно действие би им предоставило възможност за реално участие, макар и при по-ограничени условия, като включването им в ТГС би допринесло за повишаване на ефективността от гледна точка на усвоени средства, брой реализирани проекти, брой участници, брой представени държави партньорки;

- Предвиждане на по-голям бюджет по ЕИС за бъдещия програмен период 2021-2027 г., който да е с минимум 5% по-висок от бюджета, предвиден за 2014-2020 г. Подобно решение ще преодолее третата слаба страна, свързана с ограничените финансови ресурси, както и ще намали влиянието на третата заплаха, че стойността на бюджета за ТГС е твърде малка като процент от бюджета на ЕИС.

Добре би било, ако ръководните и административните органи от организационната структура, управляваща ТГС в Средиземноморския регион приемат препоръки като:

- В трансграничните програми да се извършва SWOT-анализ не на Средиземноморския регион, а на самото ТГС, за да се набелязват конкретните силни и слаби страни, възможности и заплахи, касаещи елементите на вътрешната среда;

- Въвеждане на подобрен модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС в употреба, какъвто е и разработеният в настоящата дисертация МИОЕ-ТГС, който да служи не само за отчитане на постигнатите резултати и ползи от финализиран програмен период, но и за конкретизиране на целите, приоритетите и целевите числови стойности и показатели за предстоящ програмен период;

- Съсредоточаване на усилията върху стратегическото управление на средиземноморското ТГС, чрез прилагането на стратегически инструменти (напр. стратегическа карта, БСПЕ, TOWS-анализ). Вследствие, визията, мисията и стратегическата цел за всеки бъдещ програмен период биха били много по-ясно формулирани и по-адекватно отговарящи на влиянието на външните фактори, както и на възможностите и заплахите през развитието на ТГС и ефективността му по отношение на аспектите на „широката сигурност“;

- Преразглеждане на процедурите по кандидатстване с проектни предложения, по селектиране, одобряване, финансиране и отчетност на

трансграничните инициативи, за да се премахнат сложните, тромави и отнемащи много време процедури.

Препоръки към допустимите държави и към участниците, представляващи ги:

- На държавно ниво – максимално оползотворяване на възможностите, които ТГС предоставя, като се сключват финансови споразумения с ЕК;
- На ниво държавно управление – улесняване на процеса по хармонизиране на процедурите за селектиране и финансиране на проекти, като се намерят компромисни решения за справяне с различията в националните системи и законодателства;
- Предприемане на неотложни и стриктни мерки за реформиране на бюрократични и централизирани структури, отговорни за ТГС на национално ниво в държавите-партньорки на ЕС. Изпълнението на текущата и предходната препоръка биха неутрализирали негативите, произлизащи от политическия фактор на влияние, свързан с недостатъчната демокрация и авторитарните режими в повечето от държавите партньорки;
- На ниво проектни партньори – възползване от възможността за създаване на многонационални партньорства и за реализиране на три вида трансгранични проекти (стандартни, стратегически и с ефект на капитализация), разработвайки и осъществявайки приоритетно трансгранични инициативи, повишаващи социалната сигурност. Получените крайни продукти, ползи и добавената стойност ще спомогнат за справяне с негативното влияние на двата социални външни фактора;
- Обединяване на усилията за укрепване на капацитетите за финансова, проектна и партньорска ангажираност, което би повишило стойностните измерения на формулираните количествени критерии за ефективност, а оттам и самата ефективност на средиземноморското ТГС спрямо политическата, икономическата, социалната, екологична и културна сигурност.

ПРИНОСИ

Въз основа на цялостното дисертационно изследване, както и на обособените изводи, в частност, е възможно да се разграничат два типа приноси, с които се отличава настоящият дисертационен труд.

Научно-приложни приноси:

- Определя се равнището на сигурност, на което функционира средиземноморското ТГС като обект на изследването - равнището на груповата организационна сигурност, както и специфичността му като вид (съгласно изследването четири видово деление). В бъдещи научни трудове, както и в нормативни и стратегически документи, касаещи ТГС, реализирано между ЕС и държавите от Северна Африка и Близкия изток, извършеното детерминиране би допринесло за по-задълбочено и по-детайлно проучване на развитието и ролята на ТГС и неговата ефективност спрямо „широката сигурност“

- Структурира се SWOT-анализ на вътрешната среда на средиземноморското ТГС, който включва дванадесет характеристики на силните и слабите страни, възможностите и заплахите пред ТГС и неговата ефективност. Чрез него се анализират елементите от петте групи на вътрешната среда;

- Разработва се методика и се прилага методически инструментариум (изследователски и статистически), които изцяло или частично биха били подходящи за изследване на ефективността на трансгранични сътрудничества, реализирани в други региони в рамките на ЕПС (напр. в Черноморския регион), както и осъществявани в обхвата на Европейската политика за сближаване (само между държави-членки на ЕС – напр. ТГС между България и Румъния).

Приложни приноси:

- Моделира се и се верифицира подобрен модел на измерване и оценка на ефективността на средиземноморското ТГС по отношение на аспектите на „широката сигурност“. Важно място в създадения МИОЕ-ТГС заемат обособените от автора независими и зависими променливи и критериите за ефективност, както и разработените два сценария;

- Разработват се и се прилагат два стратегически инструмента за усъвършенстване на стратегическото управление на средиземноморското ТГС – стратегическа карта и балансирана система от показатели за ефективност;

- Структурира се TOWS-анализ, чрез който се формулират четири конкретни стратегии: настъпателна, предпазваща, стратегия за развитие и защитна, приложението на които очертават бъдещите насоки и действия за развитие на средиземноморското ТГС и неговата ефективност по отношение на аспектите на „широката сигурност“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В рамките на трите глави се извършва изследване на средиземноморското ТГС и неговата ефективност спрямо политическата, икономическата, социалната, екологичната и културната сигурност, чиито резултати препотвърждават *актуалността на темата на дисертационния труд*.

Извършеният литературен и теоретичен анализ дава възможност да се направят изводи, от които се открояват свързаните с пълното и ясно разбиране на същността, развитието и функционирането на средиземноморското ТГС, от една страна, и на връзката му с предмета на изследването – неговата ефективност по отношение на „широката сигурност“.

От изследването на теоретичните възгледи и концепции се извеждат едни от най-важните характеристики на възникването, развитието и същността на обекта на изследването и на взаимосвързаността му с предмета на изследването. Отличителните черти на възникването и развитието на ТГС в Средиземноморския регион са целенасоченост, устойчивост, постоянство и стабилност. ТГС има ясно изразен легитимен характер, а между участниците в него се наблюдава тясно взаимодействие, осъзнатост и отговорност за постигане на общи цели и решаване на общи проблеми. Като обект на изследването средиземноморското ТГС функционира на равнището на груповата организационна сигурност. По вид средиземноморското ТГС е външно, при чието инициране се прилагат както подхода „отгоре-надолу“, така и подхода „отдолу-нагоре“. Интересите, които се реализират посредством трансгранични проекти в рамките на средиземноморското ТГС, са разнообразни по отношение на сферата, която засягат (политическа, икономическа, социална, екологична, културна) и по отношение на нивото и вида на участниците (национални, регионални и местни; публични, частни и неправителствени и т.н.). Следователно може да се заключи, че и изпълнена *първата група задачи*, посочени в увода.

Анализирането на актуалното състояние на обекта на изследването – средиземноморското ТГС – е основание да се твърди, че *втората група задачи също е постигната*. Както е констатирано и във втория от изводите след Втора глава, резултатите от SWOT-анализа сочат, че състоянието на вътрешната среда се е подобрило и по-голямата част от показателите на характеристиките на SWOT-

анализа са се подобрили. Въпреки това е открит проблем, касаещ недостатъчно добрия съществуващ инструментариум за измерване и оценяване на ефективността на средиземноморското ТГС.

Последната група от задачи, обособени в увода на дисертационния труд, е реализирана чрез създаването на подобрен МИОЕ-ТГС, след което е проверено неговото правилно функциониране в условията на възможна бъдеща ситуация. Съгласно направения извод след Трета глава, резултатите от верифицирането доказват, че по трите количествени критерия за ефективност ефективността на средиземноморското ТГС по аспекти на „широката сигурност“ се повишава. Според качествения критерий за ефективност МИОЕ-ТГС функционира в среда на нисък риск (вероятността от трайна пасивност от страна на държави-партньорки на ЕС е висока, но с последствията от нея ще имат слабо негативно влияние върху ТГС и ефективността му).

В допълнение са разработени и приложени три стратегически инструмента, които усъвършенстват стратегическото управление на средиземноморското ТГС и ефективността му и позволяват извеждането на препоръки под формата на четири вида стратегии.

Констатираният изследователски проблем не само е решен, но и е *напълно постигната целта на дисертацията*, а именно да се създадат по-добри и по-адекватни условия за измерване и оценка на ефективността на ТГС по отношение на аспектите на „широката сигурност“ и да се формулират препоръки относно развитието на ТГС между ЕС и държавите от Северна Африка и Близкия изток, в рамките на един правдоподобен сценарий до 2020 г.

Логическата последователност и свързаност между трите глави на дисертационния труд, проведеният анализ на актуалното състояние на външната и вътрешната среда на средиземноморското ТГС, създаденият МИОЕ-ТГС и получените положителни резултати след неговото верифициране, структурирането на стратегическа карта, БСПЕ, TOWS-анализ, с помощта на правилно подбран и приложен изследователски и статистически инструментариум *доказва формулираната в увода теза*. Добавената стойност на ТГС към различните аспекти на „широката сигурност“ нараства и това е доказано от създадения МИОЕ-ТГС, който улеснява измерването и оценяването на ефективността на ТГС. Не на последно място, формулираните четири стратегии допринасят за утвърждаване на

ролята на ТГС като инструмент, притежаващ потенциала за осигуряване на устойчиво и хармонично развитие и повишаване на „широката сигурност“ в държавите от Северна Африка и Близкия изток.

Използването на възможностите за подобряване на измерването и оценката на ефективността на средиземноморското ТГС, които предлага разработеният дисертационен труд, зависи от волята на отговорните органи, действащи най-вече на европейско ниво. В интерес на изгражданото сътрудничество е прилагането на предложената методика, в която активни участници са представители на всички допустими и заинтересовани страни. На политическо ниво, предложените подобрения и препоръки биха оказали значително въздействие върху демокрацията, мира и развитието на средиземноморските държави и на по-здравото им и стабилно партньорство с ЕС.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1. Матрица на контролна карта за оценка на външните фактори на влияние

КОНТРОЛНА КАРТА ЗА ОЦЕНКА НА ЗНАЧИМОСТТА НА ВЪНШНИТЕ ФАКТОРИ НА ТГС		
Политически (P)	ЗНАЧИМ	НЕЗНАЧИМ
P ₁ , ...		
P _n		
Икономически (E)	ЗНАЧИМ	НЕЗНАЧИМ
E ₁ , ...		
E _n		
Социални (S)	ЗНАЧИМ	НЕЗНАЧИМ
S ₁ , ...		
S _n		
Технологични (T)	ЗНАЧИМ	НЕЗНАЧИМ
T ₁ , ...		
T _n		
Екологични (Eco)	ЗНАЧИМ	НЕЗНАЧИМ
Eco ₁ , ...		
Eco _n		
Културни (C)	ЗНАЧИМ	НЕЗНАЧИМ
C ₁ , ...		
C _n		

Приложение 2. Контролна карта за оценка на значимостта на външните фактори на влияние

КОНТРОЛНА КАРТА ЗА ОЦЕНКА НА ЗНАЧИМОСТТА НА ВЪНШНИТЕ ФАКТОРИ НА ТГС		
Политически (P)	ЗНАЧИМ	НЕЗНАЧИМ
POL1 - Крехка сигурност, причинена от етнически конфликти и военните действия		
POL2 - Мигрантска/бежанска криза		
POL3 - Трансграничните споразумения и възможността за участие в трансгранични проекти		
POL4 - Последствията от политически вълнения и революции (Арабската пролет)		
POL5 - Институционална нестабилност		
POL6 - Недостатъчна демокрация и авторитарни режими		
POL7 - Слабо гражданско общество и неправителствен сектор		
POL8 - Незачитане правата на човека (вкл. правата на жените)		
POL9 - Принципът на диференциация на ЕС		
Икономически (E)	ЗНАЧИМ	НЕЗНАЧИМ
E1 - Слаб икономически растеж и развитие (вкл. нисък БВП)		
E2 - Неравномерни търговски потоци		
E3 - Наличие на ресурси (природни, човешки и др.)		
E4 - Повишаване на производителността		
E5 - Увеличаване на възможностите за работа		
E6 - Обновяване на инвестиционните политики		
E7 - Чести колебания при валутните курсове		
E8 - Заплаха от банкови банкрути		
E9 – Инфлация		
E10 - Ниски нива на преки чуждестранни инвестиции		
E11 - Развитие на микро-, малки и средни предприятия		
Социални (S)	ЗНАЧИМ	НЕЗНАЧИМ
S1 - Интегриране на мигрантите и бежанците		
S2 - Нарастваща бедност		

S3 - Високи нива на безработица, особено при младежката безработица		
S4 - Високи нива на необразованост, особено сред момичетата и жените		
S5 - Влошено качество на здравеопазването		
S6 - Повишаване на равнопоставеността между половете		
S7 - Възможност за многонационално сътрудничество, обединяващо представители на различни социални групи		
Технологични (Т)	ЗНАЧИМ	НЕЗНАЧИМ
T1 - Големи дисбаланси по отношение на технологичния, изследователския и иновативния прогрес		
T2 - Слабо приложение на иновациите при малкия и средния бизнес		
T3 - Недобра технологична инфраструктура (вкл. интернет и мобилно покритие)		
T4 - Насърчаване на научните изследвания и прилагането на резултатите от тях в практиката		
T5 - Общото технологично забавяне на трансграничния регион		
T6 - Неподдържана транспортна инфраструктура		
Екологични (Есо)	ЗНАЧИМ	НЕЗНАЧИМ
ЕСО1 - Климатичните промени		
ЕСО2 - Устойчивост на водните пътища		
ЕСО3 - Използване на възобновяеми енергийни източници		
ЕСО4 - Осведоменост за екологичните проблеми и тяхното разбиране		
ЕСО5 - Ефективно и ефикасно използване на природните ресурси		
ЕСО6 - Насърчаване на защитата на природните местообиталища		
ЕСО7 - Недостиг на питейна вода		
ЕСО8 - Замърсяване на водите		
ЕСО9 - Изтощаване на почвите		
Културни (С)	ЗНАЧИМ	НЕЗНАЧИМ
С1 - Религиозни различия		
С2 - Подобряване на качеството на образованието		
С3 - Толерантност към културните различия		
С4 - Богато културно наследство и местни традиции		
С5 - Развитие на туризма		
С6 - Езикови бариери		

Приложение 3(а-ж). Резултати от Anova-теста: двуфакторен анализ без репликация за шестте групи външни фактори

Вариация	Степен на свобода (df)	Сума на квадратите (SS)	Средни квадрати (MS)	Fexp.	Вероятност (P)	Fcrit.
Между факторите	8	0,4306	0,0538	0,3872	0,9257	2,0164
Между оценителите	15	9,38	0,6255	4,50	<0,0001	1,7505
Остатъчна грешка	120	16,6806	0,139			
Общо	143	26,4931				

(а-POL)

Вариация	Степен на свобода (df)	Сума на квадратите (SS)	Средни квадрати (MS)	Fexp.	Вероятност (P)	Fcrit.
Между факторите	10	5,8864	0,5886	4,3119	<0,0001	1,8943
Между оценителите	15	12,5227	0,8348	6,1154	<0,0001	1,7335
Остатъчна грешка	150	20,4773	0,1365			
Общо	175	38,8864				

(б-E)

Вариация	Степен на свобода (df)	Сума на квадратите (SS)	Средни квадрати (MS)	Fexp.	Вероятност (P)	Fcrit.
Между факторите	6	3	0,5	3,2474	0,0062	2,2011
Между оценителите	15	7,2054	0,4804	3,1198	0,0004	1,7789
Остатъчна грешка	90	13,8571	0,154			
Общо	111	24,0625				

(в-S)

Вариация	Степен на свобода (df)	Сума на квадратите (SS)	Средни квадрати (MS)	Fexp.	Вероятност (P)	Fcrit.
Между факторите	5	0,8438	0,1688	1,5207	0,1936	2,3366
Между оценителите	15	3,4896	0,2326	2,0964	0,019	1,8018
Остатъчна грешка	75	8,3229	0,111			
Общо	95	12,6563				

(г-T)

Вариация	Степен на свобода (df)	Сума на квадратите (SS)	Средни квадрати (MS)	Fexp.	Вероятност (P)	Fcrit.
Между факторите	8	1,8472	0,2309	1,5647	0,1425	2,0164
Между оценителите	15	8,4167	0,5611	3,8024	<0,0001	1,7505
Остатъчна грешка	120	17,7083	0,1476			
Общо	143	27,9722				

(д-ECO)

Вариация	Степен на свобода (df)	Сума на квадратите (SS)	Средни квадрати (MS)	F _{exp.}	Вероятност (P)	F _{crit.}
Между факторите	5	1,875	0,375	3,0822	0,0139	2,3366
Между оценителите	15	3,6250	0,2417	1,9863	0,0274	1,8018
Остатъчна грешка	75	9,125	0,1217			
Общо	95	14,6250				

(е-С)

Вариация	Степен на свобода (df)	Сума на квадратите (SS)	Средни квадрати (MS)	F _{exp.}	Вероятност (P)	F _{crit.}
Между факторите	47	16,6237	0,3537	2,3724	<0,0001	1,3800
Между оценителите	15	25,707	1,7138	114954	<0,0001	1,6806
Остатъчна грешка	705	105,1055	0,1491			
Общо	767	147,4362				

(ж-общо)

Приложение 4. Проверка на хипотезите, отнасящи се за външните фактори

Група външни фактори	Брой фактори (n)	Средни стойности на оценките (mean)	Съпоставяне на P и α	Съпоставяне на F _{exp.} и F _{crit.}	Приета хипотеза (H ₀ или H ₁)
Политически	9	0,75; 0,75; 0,88; 0,75; 0,75; 0,81; 0,75; 0,69; 0,69	P (0,93) > α (0,05)	F _{exp.} (0,39) < F _{crit.} (2,02)	H ₀
Икономически	11	0,75; 0,38; 0,94; 0,69; 0,69; 0,81; 0,44; 0,63; 0,44; 0,69; 0,94	P (<0,001) < α (0,05)	F _{exp.} (4,31) > F _{crit.} (1,89)	H ₁
Социални	7	0,75; 0,75; 0,81; 0,81; 0,31; 0,63; 0,75	P (<0,0062) < α (0,05)	F _{exp.} (3,25) > F _{crit.} (2,20)	H ₁
Технологични	6	0,88; 0,75; 0,88; 0,94; 0,94; 0,69	P (0,19) > α (0,05)	F _{exp.} (1,52) < F _{crit.} (2,34)	H ₀
Екологични	9	0,5; 0,75; 0,75; 0,81; 0,94; 0,63; 0,75; 0,75; 0,75	P (0,14) > α (0,05)	F _{exp.} (1,56) < F _{crit.} (2,02)	H ₀
Културни	6	0,56; 0,94; 0,81; 0,81; 1; 0,75	P (0,01) < α (0,05)	F _{exp.} (3,08) > F _{crit.} (2,34)	H ₁

Приложение 5. Проверка на хипотезите, отнасящи се за оценителите

Група външни фактори	Брой оценители (k)	Средна оценка, дадена от оценител (mean)	Съпоставяне на P и α	Съпоставяне на $F_{exp.}$ и $F_{crit.}$	Приета хипотеза (H_0 или H_1)
Политически	16	1; 0,89; 0,22; 1; 1; 0,67; 0,89; 0,56; 0,78; 0,44; 0,33; 0,78; 0,56; 1; 1; 1	$P (<0,001) < \alpha (0,05)$	$F_{exp.} (4,50) > F_{crit.} (1,75)$	H_1
Икономически	16	1; 0,64; 0,45; 1; 1; 0,73; 0,09; 0,64; 0,45; 0,64; 0,36; 0,45; 1; 0,73; 0,55; 1	$P (<0,001) < \alpha (0,05)$	$F_{exp.} (6,12) > F_{crit.} (1,73)$	H_1
Социални	16	1; 0,29; 0,43; 1; 1; 0,43; 0,43; 0,71; 0,43; 1; 0,43; 0,71; 0,71; 0,86; 0,58; 1	$P (<0,0004) < \alpha (0,05)$	$F_{exp.} (3,12) > F_{crit.} (1,78)$	H_1
Технологични	16	1; 0,83; 1; 1; 1; 0,67; 0,5; 1; 0,5; 0,83; 0,83; 0,83; 1; 1; 0,5; 1	$P (0,019) < \alpha (0,05)$	$F_{exp.} (2,10) > F_{crit.} (1,80)$	H_1
Екологични	16	1; 0,56; 0,56; 1; 0,67; 0,56; 0,44; 1; 0,56; 1; 0,33; 0,56; 1; 1; 0,56; 1	$P (<0,001) < \alpha (0,05)$	$F_{exp.} (3,80) > F_{crit.} (1,75)$	H_1
Културни	16	0,83; 0,83; 1; 1; 1; 0,67; 0,83; 0,67; 0,5; 0,67; 0,33; 0,83; 0,83; 1; 1; 1	$P (0,0274) < \alpha (0,05)$	$F_{exp.} (1,99) > F_{crit.} (1,80)$	H_1

Приложение 6. Проверка на хипотезите за брой значими фактори

Групи фактори	Средна стойност (\bar{X})	Стандартно отклонение (генерална съвкупност- σ)	Хипотези, подлежащи на проверка (H_0 и H_1)	$Z_{exp.}$ и $Z_{crit.}$	Приета хипотеза
Политически	6,81	1,166	$H_0 = 6; H_1 > 6$	$Z_{exp.} = 1,415;$ $Z_{crit.} = 0,92073 (92\%)$	H_0
Икономически	7,38	2,934	$H_0 = 6; H_1 > 6$	$Z_{exp.} = 1,874;$ $Z_{crit.} = 0,96926 (96\%)$	H_0
Социални	4,81	1,775	$H_0 = 4; H_1 > 4$	$Z_{exp.} = 1,830;$ $Z_{crit.} = 0,96638 (96\%)$	H_0
Технологични	5,06	1,144	$H_0 = 4; H_1 > 4$	$Z_{exp.} = 3,715;$ $Z_{crit.} = 0,938964 (99\%)$	H_0
Екологични	6,63	2,176	$H_0 = 5; H_1 > 5$	$Z_{exp.} = 2,987;$ $Z_{crit.} = 0,928559 (99\%)$	H_0
Културни	4,86	1,166	$H_0 = 4; H_1 > 4$	$Z_{exp.} = 3,002;$ $Z_{crit.} = 0,928650 (99\%)$	H_0

Приложение 7. Форми на управление в държавите от средиземноморския трансграничен регион

Държава	Година	Ранг	Общ резултат	1	2	3	4	5
Пълна демокрация								
Малта	2006	15	8.39	9.17	8.21	6.11	8.75	9.71
	2016							
↓Испания	2006	16	8.34	9.58	7.86	6.11	8.75	9.41
	2016	17	8.30		7.14	7.22	8.13	
↓Португалия	2006	19	8.16	9.58	8.21	6.11	7.50	9.41
↓Гърция	2006	22	8.13	9.58	7.50	6.67	7.50	9.41
↓Франция	2006	24	8.07	9.58	7.50	6.67	7.50	9.12
Недостатъчна демокрация								
↑Италия	2006	34	7.73	9.17	6.43	6.11	8.13	8.82
	2016	21	7.98	9.58		7.22		8.53
Франция	2016	24	7.92	9.58	7.14	7.78	6.25	8.82
Португалия	2016	28	7.86	9.58	6.79	6.77	6.88	9.41
↑Израел	2006	47	7.28	9.17	6.64	7.78	7.50	5.29
	2016	29	7.85		7.50	8.89		6.18
Кипър	2006	36	7.60	9.17	6.79	6.67	6.25	9.12
	2016		7.65		6.43		6.88	
Гърция	2016	44	7.23	9.58	5.36	6.11	6.25	8.82
↑Тунис	2016	69	6.40	6.00	6.07	7.78	6.25	5.88
↓Палестинска автономия	2006	79	6.01	8.25	2.71	7.78	6.88	4.41
Комбиниран („хибриден“) режим								
↓Ливан	2006	85	5.82	7.92	2.36	6.11	6.25	6.47
	2016	102	4.86	4.42	2.14	7.78	4.38	5.59
↑Мароко	2016	105	4.77	4.75	4.64	4.44	5.63	4.41
Палестинска автономия	2016	110	4.49	4.33	2.14	7.78	4.38	3.82
Авторитарен режим								
↓Йордания	2006	113	3.92	3.08	3.79	3.89	5.00	3.82
	2016	117	3.96	4.00	4.29		4.38	3.24
↑Алжир	2006	132	3.17	2.25	2.21	2.22	5.63	3.53
	2016	126	3.56	2.58		3.89	5.00	4.12
↓Египет	2006	115	3.90	2.67	3.64	2.78	6.88	3.53
	2016	133	3.31	2.58	3.93	3.33	3.75	2.94
Тунис	2006	135	3.06	0.00	2.36	2.22	6.88	3.82
↑Либия	2006	161	1.84	0.00	1.64	1.11	5.00	1.47
	2016	155	2.25	1.00	0.00	1.67	5.63	2.94
↓Сирия	2006	153	2.36	0.00	1.79	1.67	6.88	1.47
	2016	166	1.43		0.00	2.78	4.38	0.00

Легенда: 1. Избирателен процес и плурализъм; 2. Функциониране на правителството; 3. Политическо участие; 4. Политическа култура; 5. Граждански свободи.

Източник: The Economist Intelligence Unit. Democracy Index 2016, Democracy in an age of anxiety, 2017, pp. 7-11, http://pages.eiu.com/rs/783-XMC-194/images/Democracy_Index_2016.pdf, (посетен на 10.02.2017)

Kekic, Laza. The Economist Intelligence Unit's index of democracy, 2007, pp. 3-6, http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf (посетен на 10.02.2017)

Приложение 8. Населението на средиземноморския трансграничен регион като процентен дял от общото население на държавите, участващи в ТГС (2000-2015 г.)¹⁴⁷

Държава	Общо за държавата				За регионите, участващи в ТГС							
	2000	2006	2013	2016	2000	%	2006	%	2013	%	2016	%
Алжир	31 184 000	36 000 000	38 000 000	40 376 000	12 480 000	40%	14 040 000	39%	14 820 000	39%	16 150 000	40%
Египет	68 335 000	76 000 000	82 500 000	93 384 000	20 460 000	30%	23 360 000	31%	28 285 000	34%	32 685 000	35%
Израел	6 014 000	7 200 000	7 900 000	8 192 000	6 014 000	100%	7 200 000	100%	7 900 000	100%	8 192 000	100%
Йордания	4 767 000	5 450 000	7 230 000	7 749 000	1 621 000	34%	1 799 000	33%	2 202 000	30%	2 345 000	30%
Ливан	3 235 000	4 100 000	5 550 000	5 988 000	3 235 000	100%	4 100 000	100%	5 550 000	100%	5 988 000	100%
Либия	5 337 000	5 900 000	6 250 000	6 330 000	4 601 000	86%	5 133 000	87%	5 721 000	92%	5 796 000	92%
Мароко	28 951 000	30 500 000	33 000 000	34 817 000	5 415 000	19%	6 100 000	20%	6 776 000	21%	7 312 000	21%
Палестина	3 224 000	3 750 000	4 420 000	4 797 000	3 224 000	100%	3 750 000	100%	4 420 000	100%	4 797 000	100%
Сирия	16 354 000	18 800 000	21 900 000	18 564 000	1 476 000	9%	1 692 000	9%	1 914 000	9%	1 671 000	9%
Тунис	9 699 000	10 200 000	10 850 000	11 375 000	6 304 000	65%	6 732 000	66%	7 644 000	70%	7 962 000	70%
Общо за САБИ	177 100 000	197 900 000	217 600 000	231 572 000	64 830 000	37%	73 906 000	37%	85 232 000	39%	92 898 000	40%
Гърция	10 776 000	11 005 000	11 004 000	10 784 000	10 500 000	97%	10 800 000	98%	10 777 000	98%	10 550 000	97%
Испания	40 470 000	40 010 000	46 728 000	46 446 000	23 798 000	59%	26 285 000	66%	28 135 000	60%	27 975 000	60%
Италия	56 924 000	58 064 000	59 685 000	60 666 000	36 000 000	63%	41 718 000	72%	42 619 000	71%	43 454 000	71%
Кипър	690 500	744 000	866 000	848 000	690 500	100%	744 000	100%	866 000	100%	847 000	100%
Малта	380 000	405 000	421 000	434 000	380 000	100%	405 000	100%	421 000	100%	429 000	100%
Португалия	10 249 000	10 512 000	10 487 000	10 341 000	3 785 000	37%	3 940 000	37%	4 011 000	38%	3 930 000	38%
Франция	60 545 000	63 230 000	65 600 000	66 760 000	16 707 000	28%	17 778 000	28%	18 715 000	29%	19 360 000	29%
Общо за държавите-членки на ЕС	180 034 500	183 970 000	194 791 000	196 279 000	91 860 500	51%	101 670 000	55%	105 544 000	54%	106 460 000	54%
ОБЩО	357 134 500	381 870 000	412 391 000	427 851 000	156 690 500	44%	175 576 000	46%	190 776 000	46%	199 358 000	47%

Източник: За държавите-членки на ЕС - EUROSTAT [Официален сайт], <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (посетен на 15.01.2017),

За държавите-партньорки на ЕС – WorldOMeter [Официален сайт], <http://www.worldometers.info> (посетен на 15.01.2017)

¹⁴⁷ Посочените данни в приложения 2 и 3 не отразяват с точност броя сирийци, напуснали страната си, поради военния конфликт. До края на 2015 г. повече от 4,8 млн. души от Сирия са потърсили убежище в Турция (2,6 млн. души), Ливан (1,2 млн. души), Йордания (0,7 млн. души), Ирак (0,2 млн. души), Египет (0,1 млн. души). За същия период официалните данни сочат, че в ЕС са навлезли над 1,3 млн. сирийци.

Приложение 9. Демографски ръст (2000;2016) на средиземноморския трансграничен регион

Държава	Брой души и процент от общото население в трансграничния регион								Ръст %
	2000	%	2006	%	2013	%	2016	%	
Алжир	12 480 000	8%	14 040 000	8%	14 820 000	8%	16 150 000	8%	29%
Египет	20 460 000	13%	23 360 000	13%	28 285 000	15%	32 685 000	16%	60%
Израел	6 400 000	4%	7 200 000	4%	7 900 000	4%	8 192 000	4%	36%
Йордания	1 621 000	1%	1 799 000	1%	2 202 000	1%	2 345 000	1%	45%
Ливан	3 235 000	2%	4 100 000	2%	5 550 000	3%	5 988 000	3%	85%
Либия	4 601 000	3%	5 133 000	3%	5 721 000	3%	5 796 000	3%	26%
Мароко	5 415 000	3%	6 100 000	3%	6 776 000	4%	7 312 000	4%	35%
Палестина	3 224 000	2%	3 750 000	2%	4 420 000	2%	4 797 000	2%	49%
Сирия	1 476 000	1%	1 692 000	1%	1 914 000	1%	1 671 000	1%	13%
Тунис	6 304 000	4%	6 732 000	4%	7 644 000	4%	7 962 000	4%	26%
Общо за десетте държави	64 830 000	41%	73 906 000	42%	85 232 000	45%	92 898 000	47%	43%
Гърция	10 500 000	7%	10 800 000	6%	10 777 000	6%	10 460 000	5%	0%
Испания	23 798 000	15%	26 285 000	15%	28 135 000	15%	27 975 000	14%	18%
Италия	36 000 000	23%	41 718 000	24%	42 619 000	22%	43 454 000	22%	21%
Кипър	690 500	<1%	744 000	<1%	866 000	<1%	847 000	<1%	23%
Малта	380 000	<1%	405 000	<1%	421 000	<1%	434 000	<1%	14%
Португалия	3 785 000	2%	3 940 000	2%	4 011 000	2%	3 930 000	2%	4%
Франция	16 707 000	11%	17 778 000	10%	18 715 000	10%	19 360 000	10%	16%
Общо за седемте държави	91 860 500	59%	101 670 000	58%	105 544 000	55%	106 460 000	53%	16%
Общо за трансграничния регион	156 690 500		175 576 000		190 776 000		199 358 000		27%

Източник: За държавите-членки на ЕС - EUROSTAT [Официален сайт],
<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (посетен на 15.01.2017),
 За държавите-партньорки на ЕС – WorldOMeter [Официален сайт],
<http://www.worldometers.info> (посетен на 15.01.2017)

Приложение 10. Ръст на БВП на глава от населението (в USD) в средиземноморския трансграничен регион

Държава	БВП на глава от населението				Ръст (2000;2016) %
	2000	2006	2013	2016	
Алжир	1 795	3 509	5 476	4 129	130%
Египет	1 643	1 564	3 374	3 710	126%
Израел	21 052	21 821	36 410	36 557	74%
Йордания	1 775	2 723	4 663	5 092	187%
Ливан	5 331	5 343	10 655	11 271	111%
Либия	7 388	9 660	10 540	6 169	-16%
Мароко	1 365	2 550	3 251	3 101	127%
Палестина	1 370	1 260	1 650	1 746	27%
Сирия	1 203	1 726	2 807	N/A	133%
Тунис	2 248	3 394	4 249	3 777	68%
Средно-10	4 517	5 355	8 308	8 395	86%
Гърция	12 268	24 858	21 773	18 078	47%
Испания	14 831	28 531	29 397	27 012	82%
Италия	20 116	33 486	35 704	30 294	51%
Кипър	14 392	27 240	27 709	23 425	63%
Малта	10 676	16 755	24 180	24 498	129%
Португалия	11 536	19 839	21 626	19 759	71%
Франция	23 318	37 900	44 105	38 537	65%
Средно-7	15 305	26 944	29 213	25 943	70%
Средно-17	8 959	14 245	16 916	16 072	79%

Източник: Knoema Statistical Datas [Официален сайт],
<https://knoema.com/atlas/topics/Economy> (посетен на 15.01.2017),
 N/A – не са налични данни
 *Последните актуални данни за Египет и Палестина са от 2015 г., за Сирия - от 2010 г.

Приложение 11. Ръст на безработицата и младежката безработица в държавите от средиземноморския трансграничен регион

Държава	Равнище на безработицата в %				Ръст (2000;2016)	Равнище на младежката безработица в %				Ръст (2000;2016)
	2000	2006	2013	2016		2000	2006	2013	2016	
Алжир	29,5	12,3	10,8	9,9	-66%	51,3	23,9	20,4	29,9	-42%
Египет	9	10,7	13,3	12,7	41%	25,5	31,4	41,7	31,3	23%
Изrael	10,9	11,2	6,3	5,2	-52%	17	18,3	10,7	8,6	-49%
Йордания	13,7	13,1	12,6	15,8	21%	27,9	30,1	33,3	28,8*	3%
Ливан	8,9	8,4	6,2	6,4*	-28%	22,1	21,8	20,2	20,6	-7%
Либия	19,7	19,3	19,2*	N/A	-3%	43,7	44	47	48,9*	12%
Мароко	13,4	9,6	9,2	10,2	-24%	19,8	16,6	18,4	22	11%
Палестина	15	23,8	25,2	25,9	73%	20,9	35,7	38,7	42,6	104%
Сирия	13,5	8,3	35	57,7	327%	18,8	18,4	32,4	30,1*	60%
Тунис	15,7	12,5	15,9	15,2	-3%	33	27,5	31,3	31,8	-4%
Средно-10	14,9	12,9	15,4	17,7	18%	28,0	26,8	29,4	29,5	5%
Гърция	11,2	9	27,5	23,5	110%	29,2	25	58,3	49,8	71%
Испания	11,9	8,5	26,1	19,6	65%	26	17,9	55,5	44,5	71%
Италия	11,3	6,8	12,1	11,9*	5%	31,1	21,8	40	40,3*	30%
Кипър	4,8	4,6	15,9	13,3	189%	9,5	9,3	36,9	32,8	245%
Малта	6,7	6,8	6,4	4,8	-29%	11,7	15,9	14,1	11,9	2%
Португалия	5,1	8,9	16,4	11,2	120%	8,5	16,4	37,8	27,9	228%
Франция	8,6	8,8	10,3	10	14%	20,5	21,3	23,7	24,6	20%
Средно-7	8,5	7,6	16,4	13,5	58%	19,5	18,2	38,0	33,1	70%
Средно-17	12,3	10,7	15,8	15,8	29%	24,5	23,3	33,0	31,0	26%

Източник: За държавите-членки на ЕС – EUROSTAT,

<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>, (посетен на 15.01.2017)

Кноема Statistical Datas [Официален сайт], <https://knoema.com/atlas/topics/Economy> (посетен на 15.01.2017),

За държавите от Северна Африка и Близкия изток – Trading Economics [Официален сайт]//Indicators, <http://www.tradingeconomics.com/indicators>, (посетен на 15.01.2017)

Кноема Statistical Datas [Официален сайт], (посетен на 15.01.2017),

<https://knoema.com/atlas/topics/Economy>

The Global Economy [Официален сайт], <http://www.theglobaleconomy.com> (посетен на 15.01.2017),

За равнището на безработица в Сирия – The World Economy [Официален сайт]//World Statistics//Countries//Syria, <http://www.ereport.ru/en/stat.php?razdel=country&count=syria&table=ueecia> (посетен на 15.01.2017)

N/A – не са налични данни

*Последните актуални данни за безработицата в Либия са от 2013 г., а в Ливан и Сирия от 2015 г. Последните актуални данни за младежката безработица в Йордания, Либия и Сирия са от 2014, а в Италия от 2015 г.

Нивото на безработицата е делът на незаетите лица между 15-64 годишна възраст. Нивото на младежката безработица обхваща лицата между 15-24 годишна възраст.

Приложение 12. Ръст на грамотността* в държавите от средиземноморския трансграничен регион

Държава	Дял на грамотното население на възраст над 15 години в %				Ръст (2000;2016)	Дял на грамотните мъже на възраст над 15 години в %				Ръст (2000;2016)	Дял на грамотните жени на възраст над 15 години в %				Ръст (2000;2016)
	2000	2006	2013	2016		2000	2006	2013	2016		2000	2006	2013	2016	
Алжир	66	73	78	81	23%	78	81	84	87	12%	55	64	70	74	35%
Египет	61	66	75	77	26%	75	75	83	84	12%	50	58	67	69	38%
Израел	97	97	98	98	1%	98	98	99	99	1%	96	96	97	97	1%
Йордания	87	92	98	99	14%	93	95	98	99	6%	80	88	98	98	23%
Ливан	85	91	92	95	12%	90	93	95	97	8%	80	85	90	93	16%
Либия	81	87	89	92	14%	90	95	96	97	8%	70	79	84	87	24%
Мароко	49	53	70	72	47%	61	66	79	83	36%	35	40	60	63	80%
Палестина	90	93	96	97	8%	94	97	98	99	5%	82	90	94	95	16%
Сирия	80	81	85	87	9%	90	88	91	92	2%	70	75	80	81	16%
Тунис	70	77	81	82	17%	79	86	89	90	14%	58	68	73	74	28%
Средно-10	77	81	86	88	14%	85	87	91	93	9%	68	74	81	83	22%
Гърция	96	96	97	96	0%	98	98	98	98	0%	94	94	96	94	0%
Испания	96	97	98	99	3%	97	98	99	99	2%	95	96	97	98	3%
Италия	98	98	99	99	1%	98	98	99	99	1%	97	97	99	99	2%
Кипър	96	97	99	99	3%	98	98	99	99	1%	95	96	99	99	4%
Малта	90	93	95	95	6%	89	92	93	93	4%	91	94	96	96	5%
Португалия	90	92	95	96	7%	92	94	96	95	3%	89	91	93	97	9%
Франция	98	99	99	99	1%	99	99	99	99	0%	97	99	99	99	2%
Средно-7	95	96	97	98	3%	96	97	98	97	1%	94	95	97	97	3%
Средно-17	84	87	91	92	10%	89	91	94	95	7%	78	83	88	89	14%

Източник: UNESCO [Официален сайт], <http://uis.unesco.org> (посетен на 26.01.2017 г.)

*Равнището на грамотност е индикатор, измерващ процентът от населението /мъжете/жените над 15 години, които могат да четат с разбиране, да опишат писмено кратки и прости състояния от всекидневния живот, както и да извършват прости аритметични изчисления.

Приложение 13. Технологично ниво на средиземноморския трансграничен регион

Държава	Световен иновационен индекс		Ръст	Размер на разходите за научни изследвания и иновационно развитие (% от БВП)		Ръст	Иновационен под-индекс за резултатите/продуктите		Ръст
	2013	2016		2013	2016		2013	2016	
Алжир	23.1	24.5	6%	0.1	N/A	-	14.6	16.1	10%
Египет	28.5	26	-9%	0.2	0.7	250%	23.1	20.2	-13%
Израел	56	52.3	-7%	4.4	4.1	-7%	52.1	46.8	-10%
Йордания	37.3	30	-20%	0.4	0.4	0%	32.5	24.1	-26%
Ливан	35.5	32.7	-8%	N/A	N/A	-	28.2	27.6	-2%
Либия	N/A	N/A	-	N/A	N/A	-	N/A	N/A	-
Мароко	30.9	32.3	5%	0.6	0.7	17%	26.4	25.6	-3%
Палестина	N/A	N/A	-	N/A	N/A	-	N/A	N/A	-
Сирия	23.7	N/A	-	N/A	N/A	-	14.6	N/A	-
Тунис	35.8	30.6	-15%	1.1	0.7	-36%	33.5	23	-31%
Средно-10	33.9	32.6	-4%	1.1	1.3	18%	28.1	26.2	-7%
Гърция	37.7	39.8	6%	0.6	0.8	33%	29.7	30.1	1%
Испания	49.4	49.2	0%	1.3	1.2	-8%	41	41.1	0%
Италия	47.8	47.2	-1%	1.3	1.3	0%	42.4	40.3	-5%
Кипър	49.3	46.3	-6%	0.5	0.5	0%	45.6	40.8	-11%
Малта	51.8	50.4	-3%	0.6	0.8	33%	53.4	49.9	-7%
Португалия	45.1	46.4	3%	1.5	1.3	-13%	38.1	39.8	4%
Франция	52.8	54	2%	2.2	2.3	5%	46.6	45.5	-2%
Средно-7	47.7	47.6	0%	1.1	1.2	9%	42.4	41.1	-3%
Средно-17	40.3	40.1	0%	1.1	1.2	9%	34.8	33.6	-3%

Източник: The Global Innovation Index [Официален сайт],

<https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator> (посетен на 29.01.2017)

Общият Световен иновационен индекс се измерва от 2013 г. вкл. Той е средната стойност на иновационния под-индекс за входните данни и иновационния под-индекс за изходните данни (резултати, продукти). Максимална стойност за 2013 г. – 66.6, минимална – 19.3. Максимална стойност за 2016 г. – 66.3, минимална – 14.6. Иновационният под-индекс за входните данни се състои от пет стълба, които обхващат елементи от националната икономика, даващи възможност за предприемане на действия за развитие на иновациите: 1. Институции; 2. Човешки капитал и научни изследвания; 3. Инфраструктура; 4. Пазарна софистика; 5. Бизнес софистика.

Иновационният под-индекс за изходните данни дава информация за резултатите и продуктите на иновационните дейности, прилагани в икономиката: 6. Знания и технологии като крайни продукти; 7. Креативни крайни резултати и продукти. Максимална стойност за 2013 г. – 66.7, минимална – 13.1. Максимална стойност за 2016 г. – 64.2, минимална – 7.4.

Максимален процент на общия размер на разходите за научни изследвания и иновационно развитие като % от БВП за 2013 г. – 4,4%, минимален – 0%. Максимален % за 2016 г. – 4,3%, минимална – 0%.

Приложение 14. Състояние на околната среда в държавите от средиземноморския трансграничен регион

Държава	Индекс за състоянието на околната среда			Ръст
	2006	2014	2016	
Алжир	66,2	50,1	70,3	6%
Египет	57,9	61,1	66,5	15%
Израел	73,7	65,8	78,1	6%
Йордания	66	55,8	72,2	9%
Ливан	76,7	50,2	69,1	-10%
Либия	N/A	N/A	N/A	-
Мароко	64,1	51,9	74,2	16%
Палестина	N/A	N/A	N/A	-
Сирия	55,3	54,5	66,9	21%
Тунис	60	59	77,3	29%
Средно-10	65	56,1	71,8	10%
Гърция	80,2	73,3	85,8	7%
Испания	79,2	79,8	88,9	12%
Италия	79,8	74,4	84,5	6%
Кипър	78,4	66,2	80,2	2%
Малта	N/A	67,4	88,5	31%
Португалия	82,9	75,8	88,6	7%
Франция	82,5	71,1	88,2	7%
Средно-7	80,5	72,6	86,4	7%
Средно-17	71,6	63,8	78,6	10%

Източник: Environmental Performance Index [Официален сайт], <http://epi.yale.edu/downloads> (посетен на 29.01.2017)

Индексът за състоянието на околната среда измерва справянето на държавите с високоприоритетни екологични въпроси, разпределени в две сфери: защита на човешкото здраве и защита на екосистемите. В рамките на тези две политически цели индексът отчита изпълнението на държавите по девет проблемни сфери, съставени от повече от 20 индикатора. Докладите за състоянието на околната среда се издават на всеки две години с начало 2006 г. Затова в настоящия дисертационен труд са използвани данни за 2006 г. (край на първия програмен период), 2014 г. (вместо 2013 г. като край на втори програмен период) и 2016 г. (най-актуален период). Максимална стойност за 2006 г. – 88, минимална – 25,7. Максимална стойност за 2014 г. – 87,8, минимална – 15,5. Максимална стойност за 2016 г. – 90,7, минимална – 27,7.

Приложение 15. Качество на образованието в държавите от средиземноморския трансграничен регион

Държава	Размер на разходите за образование (% от БВП)		Ръст
	2013	2016	
Алжир	N/A	4,3	-
Египет	N/A	3,8	-
Израел	5,7	5,6	-2%
Йордания	N/A	N/A	-
Ливан	1,4	2,6	86%
Либия	N/A	N/A	-
Мароко	5,2	5,4	4%
Палестина	N/A	N/A	-
Сирия	N/A	N/A	-
Тунис	5,9	6,2	5%
Средно-10	4,6	4,7	2%
Гърция	3,2	N/A	-
Испания	4,6	4,4	-4%
Италия	4,5	4,1	-9%
Кипър	6,9	6,6	-4%
Малта	5,7	6,8	19%
Португалия	5,7	5,1	-11%
Франция	5,3	5,5	4%
Средно-7	5,1	5,4	6%
Средно-17	4,9	5	2%

Източник: The Global Innovation Index [Официален сайт], <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator> (посетен на 29.01.2017), Размерът на разходите, които националните правителства правят в сферата на образованието, включва заплати, бонуси, квалификация и преквалификация на учителите, както и извънредни разходи за ремонти на сгради и капиталови вложения за оборудване. Максимален процент за 2013 г. – 9,7, минимална – 1,3. Максимален процент за 2016 г. – 17,7, минимална – 1,1.

Приложение 16. Дял на туризма в държавите от средиземноморския трансграничен регион

Държава	Общ дял на приходите от туризъм (% от БВП)				Ръст (2000;2016)	Дял на пряко и косвено заетите в сектора на туризма (% от общата заета работна сила)				Ръст (2000;2016)
	2000	2006	2013	2016		2000	2006	2013	2016	
Алжир	5,7	7,5	6,5	7	23%	4,7	6,4	5,7	6	28%
Египет	14	19	13,5	12,4	-11%	12,3	16,5	12,2	9,9	-20%
Израел	9,6	7,6	7,3	7,5	-22%	9,9	8	7,8	8	-19%
Йордания	21,2	22,2	23	23	8%	21,2	22,8	20,3	20	-6%
Ливан	21,1	29,5	21	25,3	20%	21	28	20,2	25,7	22%
Либия	N/A	N/A	N/A	6,7	-	N/A	N/A	N/A	4	-
Мароко	11,6	18	19	19,5	68%	10,8	16,5	17	16	48%
Палестина	N/A	N/A	N/A	N/A	-	N/A	N/A	N/A	N/A	-
Сирия	14	14,2	11,9	8,4	-40%	12,3	13	11,7	7,8	-37%
Тунис	19,5	19,4	15,6	11,7	-40%	17,4	17,4	14	10,2	-41%
Средно-10	14,6	17,2	14,7	13,5	-8%	13,7	16,1	13,6	12	-12%
Гърция	16	16,6	15,6	16,7	4%	21	20,5	19,6	22,5	7%
Испания	16,2	16,4	15,4	19,5	20%	16,4	16,9	15,3	18,6	13%
Италия	13,2	10,9	9,9	12,1	-8%	13,9	12,1	11,3	13,3	-4%
Кипър	31,4	22,4	17,2	23,7	-25%	32,6	23,7	18,6	23,1	-29%
Малта	27,2	24,2	26	32,1	18%	27,9	25,4	26,9	30,6	10%
Португалия	15,4	13,5	15,2	19,2	25%	17,4	16,6	18,3	23	32%
Франция	11	9,5	9,1	12,2	11%	12,2	10,8	10,1	12,2	0%
Средно-7	18,6	16,2	15,5	19,4	4%	20,2	18	17,2	20,5	1%
Средно-17	16,5	16,7	15,1	16,1	-2%	16,7	17	15,3	15,7	-6%

Източник: Knoema Statistical Datas [Официален сайт], <https://knoema.com/atlas/topics/Tourism> (посетен на 30.01.2017), World Travel&Tourism Council [Официален сайт], <https://www.wttc.org/research/economic-research/economic-impact-analysis/country-reports#undefined> (посетен на 30.01.2017)

Приложение 17. Матрица на контролна карта за оценка на вътрешната среда

КОНТРОЛНА КАРТА ЗА ОЦЕНКА НА ВЪТРЕШНАТА СРЕДА НА ТГС					
Силни страни (S)	Много несъгласен	Несъгласен	Колкото съгласен, толкова и несъгласен	Съгласен	Много съгласен
S1,...					
Sn					
Слаби страни (W)	Много несъгласен	Несъгласен	Колкото съгласен, толкова и несъгласен	Съгласен	Много съгласен
W1, ...					
Wn					
Възможности (O)	Много несъгласен	Несъгласен	Колкото съгласен, толкова и несъгласен	Съгласен	Много съгласен
O1, ...					
On					
Заплахи (T)	Много несъгласен	Несъгласен	Колкото съгласен, толкова и несъгласен	Съгласен	Много съгласен
T1, ...					
Tn					

Приложение 18. Контролна карта за оценка на вътрешната среда на средиземноморското ТГС

КОНТРОЛНА КАРТА ЗА ОЦЕНКА НА НА ВЪТРЕШНАТА СРЕДА НА ТГС						
Силни страни (S)	<i>Много несъгласен</i>	<i>Несъгласен</i>	<i>Колкото съгласен, толкова и несъгласен</i>	<i>Съгласен</i>	<i>Много съгласен</i>	СУРОВ БАЛ
S1 - Ясна, реалистична и осъществима стратегическа цел	0	3	5	22	11	164
S2 - Ясни и справедливи принципи	0	0	9	21	11	166
S3 – Ясни приоритети и мерки, обвързани с целта	0	1	5	21	14	171
S4 - Възможност за финансиране на проектни идеи с добавена стойност	1	3	11	15	11	156
S5 - Силна и стабилна трансгранична административна архитектура - съвместни структури и органи на управление	1	5	13	12	10	148
S6 - Равни възможности пред всички допустими участници	2	2	7	18	12	159
S7 - Резултати, продукти и ползи с директно и/или индиректно влияние върху "широката сигурност"	0	3	12	20	6	152
S8 - Неучастието на някои от държавите не води до влошаване на ефективността на ТГС	5	10	16	5	5	118
S9 - Мултинационално хоризонтално и/или вертикално партньорство (вкл. междуинституционално сътрудничество)	0	2	11	21	7	156
S10 - Икономическа подкрепа за жените от селските региони и повишаване на нивото на знания и умения сред жените от трансграничния регион	0	1	14	19	7	155
S11 - Обмен на добри практики	0	1	4	19	17	175
Слаби страни (W)	<i>Много несъгласен</i>	<i>Несъгласен</i>	<i>Колкото съгласен, толкова и несъгласен</i>	<i>Съгласен</i>	<i>Много съгласен</i>	СУРОВ БАЛ
W1 - Ограничени финансови ресурси	1	5	7	20	8	152
W2 - Трудности при хармонизирането на процедурите за селектиране и финансиране на проекти, причинени от различия в националните системи и законодателства	1	4	10	16	10	153
W3 - Сложни и тромави процедури за селектиране и финансиране на проектите	2	2	8	10	19	165
W4 - Липса на подходящи инструменти за оценяване на резултатите, ползите и добавената стойност на трансграничните проекти	2	9	15	8	10	132
W5 - Липса на подходящи инструменти за измерване на ефективността на ТГС по отношение на "широката сигурност"	2	3	18	12	6	140
W6 - Ограничени възможности за неправителствените актьори, вследствие на централизираното управление	2	12	9	13	5	130
W7 - Липса на конкретни количествени индикатори и целеви стойности в ENI-CBC 2014-2020	2	13	17	6	3	118
W8 - Липса на информираност/видимост	6	10	15	8	2	113
W9 – Твърде много актьори - липса на ясни отговорности	2	18	7	12	2	117
W10 - Различни стимули и небалансираност във взаимоотношенията между участниците от северните и южните държави в региона	3	12	10	14	2	123

W11 - Забавяне в даването на одобрение от страна на водещите партньори за изпълнението на дейности по проектите	2	11	9	10	9	136
W12 - Забавяне в изпращането на договорите за проектите, което пък причинява забавяне в реализирането на проектните дейности	2	5	14	11	9	143
W13 - Ограничени сфери (приоритети) на сътрудничество	4	16	12	6	3	111
W14 - Недостатъчно разнообразие сред проектите (дублиране на проекти), както и сред видовете партньори	3	13	10	11	4	123
Възможности (O)	<i>Много несъгласен</i>	<i>Несъгласен</i>	<i>Колкото съгласен, толкова и несъгласен</i>	<i>Съгласен</i>	<i>Много съгласен</i>	СУРОВ БАЛ
O1 - Създаване на мултинационални партньорства	0	0	2	17	22	184
O2 - Насърчаване на реализирането на стратегически проекти и проекти с капитализация	0	0	10	15	16	170
O3 - Партньорството и сътрудничеството между ЕС и държавите от Северна Африка и Близкия изток са важни приоритети в новата Глобална стратегия за външната политика и политиката на сигурност на ЕС, 2016 г.	2	1	6	17	15	165
O4 - Подобряване на обмена на добри практики, знание и чужд опит между участващите държави за решаване на общи проблеми	1	0	8	16	16	169
O5 - По-висок процент на съфинансиране (11,11%)	0	3	16	12	10	152
O6 - Оптимизиране на съвместните административни органи	1	4	7	21	8	154
O7 - По-висок бюджет в периода 2014-2020 г.	0	5	12	14	10	152
O8 - Засилване на ТГС с Тунис, Йордания, Ливан, Палестинската автономия, Израел и Египет	1	0	10	20	10	159
O9 - Създаване на подходящ модел за измерване и оценка на ефективността на ТГС, с чиято помощ да бъдат изработвани бъдещите цели и приоритети	0	0	8	18	15	171
O10 - Фокусиране върху две важни концепции - "от хора към хора" и изграждане на институционален капацитет	0	2	8	23	8	160
Заплахи (T)	<i>Много несъгласен</i>	<i>Несъгласен</i>	<i>Колкото съгласен, толкова и несъгласен</i>	<i>Съгласен</i>	<i>Много съгласен</i>	СУРОВ БАЛ
T1 - Неефективното участие на някои от заинтересованите страни	1	6	13	16	5	141
T2 - Силна бюрокрация и централизация в структурите, отговорни за ТГС	1	1	5	18	16	170
T3 - Опортюнизъм	2	3	19	12	5	138
T4 - Твърде сложни и отнемачи много време процедури	2	2	12	14	11	153
T5 - Слаб капацитет от страна на партньорите на ЕС да се придържат и изпълняват поетите задължения	4	5	10	18	4	136
T6 - Отслабване на ефекта от ТГС поради множеството сфери на дейност, които са включени	5	13	13	9	1	111
T7 - Отслабване на ефекта от ТГС, поради големия брой територии, включени в транграничната програма	6	19	10	5	1	99
T8 - Стойността на бюджета за ТГС е твърде малка като процент от бюджета на ЕИС	1	3	22	8	7	140

T9 - Поради различни и специфични причини Алжир, Либия, Мароко и Сирия нямат никакво участие в периода 2007-2013 г., което може да намали ефективността на ТГС в бъдеще	2	9	15	11	4	129
T10 - Икономическа неефективност на действията при реализиране на трансгранични проекти	3	7	13	18	0	128
T11 - Повече ползи за северните партньори, отколкото за южните	6	12	11	10	2	113
T12 - Сферите на сътрудничество са и сфери на съперничество	2	9	15	12	3	128
T13 - Приоритетите на ТГС не представляват реално истинските приоритети на държавите-партньори на ЕС	6	14	15	4	2	105

Стойностите посочени срещу всяка от петте степени показват броя оценители, посочили конкретната степен (например: 0 оценители са посочили, че са много несъгласни с първата силна страна). Суровият бал е сумата от числовите стойности от 1 до 5, които всяка характеристика е получила (например: $S1=(0*1)+(3*2)+(5*3)+(22*4)+(11*5)=164$)

Приложение 19(а-д). Резултати от Анова-теста: двуфакторен анализ без репликация за четирите категории характеристики на вътрешната среда

Вариация	Степен на свобода (df)	Сума на квадратите (SS)	Средни квадрати (MS)	Fexp.	Вероятност (P)	Fcrit.
Между характеристиките	10	55,6718	5,5672	9,3939	<0,0001	1,8544
Между оценителите	40	111,6275	2,7907	4,7089	<0,0001	1,4247
Остатъчна грешка	400	237,0554	0,5926			
Общо	450	404,3548				

(а-силни страни)

Вариация	Степен на свобода (df)	Сума на квадратите (SS)	Средни квадрати (MS)	Fexp.	Вероятност (P)	Fcrit.
Между характеристиките	13	85,7422	6,5956	9,3678	<0,0001	1,7390
Между оценителите	40	298,8606	7,4715	10,6119	<0,0001	1,4176
Остатъчна грешка	520	366,1150	0,7041			
Общо	573	750,7178				

(б-слаби страни)

Вариация	Степен на свобода (df)	Сума на квадратите (SS)	Средни квадрати (MS)	Fexp.	Вероятност (P)	Fcrit.
Между характеристиките	9	22,8878	2,5431	4,8258	<0,0001	1,9059
Между оценителите	40	115,3610	2,8840	5,4728	<0,0001	1,4281
Остатъчна грешка	360	189,7122	0,5270			
Общо	409	327,961				

(в-възможности)

Вариация	Степен на свобода (df)	Сума на квадратите (SS)	Средни квадрати (MS)	Fexp.	Вероятност (P)	Fcrit.
Между характеристиките	12	115,7561	9,6463	12,4336	<0,0001	1,7724
Между оценителите	40	161,3096	4,0327	5,1980	<0,0001	1,4196
Остатъчна грешка	480	372,3977	0,7758			
Общо	532	649,4634				

(г-заплахи)

Вариация	Степен на свобода (df)	Сума на квадратите (SS)	Средни квадрати (MS)	Fexp.	Вероятност (P)	Fcrit.
Между характеристиките	47	521,4613	11,0949	13,2456	<0,0001	1,3686
Между оценителите	40	277,6921	6,9423	8,2880	<0,0001	1,4006
Остатъчна грешка	1880	1574,7470	0,8376			
Общо	2373,9	1967				

(д-общо)

Приложение 20. Проверка на хипотезите, отнасящи се за четирите категории характеристики на вътрешната среда

	Брой характеристики (n)	Средни стойности на степените на съгласие (mean)	Съпоставяне на Р и α	Съпоставяне на $F_{exp.}$ и $F_{crit.}$	Приета хипотеза
Силни страни	11	4; 4,1; 4,1; 3,8; 3,6; 3,9; 3,7; 2,9; 3,8; 3,9; 4,3	$P (<0,0001) < \alpha (0,05)$	$F_{exp.} (9,39) > F_{crit.} (1,85)$	H_1
Слаби страни	14	3,7; 3,7; 4; 3,2; 3,4; 3,2; 2,9; 2,8; 2,9; 3; 3,3; 3,5; 2,7; 3	$P (<0,0001) < \alpha (0,05)$	$F_{exp.} (9,37) > F_{crit.} (1,74)$	H_1
Възможности	10	4,5; 4,1; 4; 4,1; 3,7; 3,8; 3,7; 3,9; 4,2; 3,9	$P (<0,0001) < \alpha (0,05)$	$F_{exp.} (4,83) > F_{crit.} (1,91)$	H_1
Заплахи	13	3,4; 4,1; 3,4; 3,7; 3,3; 2,7; 2,4; 3,4; 3,1; 3,1; 2,8; 3,1; 2,5	$P (<0,0001) < \alpha (0,05)$	$F_{exp.} (12,43) > F_{crit.} (1,77)$	H_1

Приложение 21. Проверка на хипотезите, отнасящи се за оценителите на вътрешната среда

	Брой оценители (k)	Средни стойности на степените на съгласие (mean)	Съпоставяне на Р и α	Съпоставяне на $F_{exp.}$ и $F_{crit.}$	Приета хипотеза
Силни страни	41	3,1; 4,7; 3,6; 3,1; 3,8; 3,5; 4,9; 4; 3,2; 4,7; 4; 4; 3,4; 3,5; 3,8; 3,9; 4; 4; 3,7; 3,9; 3; 4,3; 3,9; 4,5; 3,7; 3,9; 4,5; 4,5; 2,7; 3,8; 3,1; 4,1; 3,2; 3,5; 3,5; 4,1; 3,6; 4,4; 3,5; 3,5; 4,2	$P (<0,0001) < \alpha (0,05)$	$F_{exp.} (4,71) > F_{crit.} (1,42)$	H_1
Слаби страни	41	2,5; 2,6; 2,5; 4,2; 2; 3; 4,1; 3,5; 3,9; 1; 3,6; 3,5; 2,9; 4,2; 2,9; 3,3; 2,7; 2,3; 2,4; 3,2; 3,8; 3,8; 4,1; 3,1; 2,8; 3,1; 4,2; 2,1; 3,6; 2,9; 3,8; 3,6; 3,2; 3,3; 3; 3,9; 3,2; 2,6; 4,1; 3,9; 4,3	$P (<0,0001) < \alpha (0,05)$	$F_{exp.} (10,61) > F_{crit.} (1,42)$	H_1
Възможности	41	2,9; 4,3; 4; 4; 4,5; 3,6; 4,9; 4; 3,4; 5; 4,1; 4,3; 4; 2,7; 3,9; 3,6; 3,5; 4; 3,4; 4,8; 3,2; 3,9; 4,4; 4,5; 3,9; 4; 4,6; 4,2; 3,1; 4; 4,1; 4,4; 3,6; 3,4; 3,9; 4,3; 3,4; 4,4; 4,7; 4,1; 4,6	$P (<0,0001) < \alpha (0,05)$	$F_{exp.} (5,48) > F_{crit.} (1,43)$	H_1
Заплахи	41	2,8; 2,9; 2,6; 3,5; 2,6; 2,9; 4,1; 3,5; 3; 1; 3,4; 3,6; 2,8; 3,3; 2,8; 3,2; 3; 2,8; 2,2; 3,4; 3,5; 2,9; 3,2; 3,2; 2,6; 3,4; 3,5; 3,4; 3,4; 3,2; 4,2; 3,6; 2,9; 3,3; 3,1; 3,9; 3,5; 2,6; 4; 3,5; 3,8	$P (<0,0001) < \alpha (0,05)$	$F_{exp.} (5,2) > F_{crit.} (1,42)$	H_1

Приложение 22. Проверка на хипотезите, отнасящи се до корелационната връзка между броя на оценителите и степента на съгласие

	Корелационен коефициент на Спирман (ρ)	Корелационна връзка – посока и сила	Съпоставяне на Р и α	Статистическа значимост	Приета хипотеза
<i>Силни страни (S)</i>					
S1	0,9	Положителна, много силна	$P (0,019) < \alpha (0,05)$	Да	H_1
S2	0,87	Положителна, много силна	$P (0,027) < \alpha (0,05)$	Да	H_1
S3	0,9	Положителна, много силна	$P (0,019) < \alpha (0,05)$	Да	H_1
S4	0,82	Положителна, много силна	$P (0,044) < \alpha (0,05)$	Да	H_1

S5	0,6	Положителна, силна	$P(0,142) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
S6	0,87	Положителна, много силна	$P(0,027) < \alpha(0,05)$	Да	H_1
S7	0,7	Положителна, силна	$P(0,094) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
S8	-0,22	Отрицателна, слаба	$P(0,359) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
S9	0,7	Положителна, силна	$P(0,094) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
S10	0,7	Положителна, силна	$P(0,094) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
S11	0,9	Положителна, много силна	$P(0,019) < \alpha(0,05)$	Да	H_1
<i>Слаби страни (W)</i>					
W1	0,9	Положителна, много силна	$P(0,019) < \alpha(0,05)$	Да	H_1
W2	0,82	Положителна, много силна	$P(0,044) < \alpha(0,05)$	Да	H_1
W3	0,97	Положителна, много силна	$P(0,002) < \alpha(0,05)$	Да	H_1
W4	0,1	Положителна, много слаба	$P(0,436) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
W5	0,6	Положителна, силна	$P(0,142) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
W6	0,3	Положителна, слаба	$P(0,312) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
W7	0,1	Положителна, много слаба	$P(0,436) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
W8	-0,3	Отрицателна, слаба	$P(0,312) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
W9	-0,1	Отрицателна, много слаба	$P(0,436) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
W10	-0,1	Отрицателна, много слаба	$P(0,436) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
W11	0,2	Положителна, слаба	$P(0,37) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
W12	0,6	Положителна, силна	$P(0,142) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
W13	-0,4	Отрицателна, умерена	$P(0,252) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
W14	0,1	Положителна, много слаба	$P(0,436) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
<i>Възможности (O)</i>					
O1	0,97	Положителна, много силна	$P(0,002) < \alpha(0,05)$	Да	H_1
O2	0,97	Положителна, много силна	$P(0,002) < \alpha(0,05)$	Да	H_1
O3	0,8	Положителна, много силна	$P(0,052) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
O4	0,87	Положителна, много силна	$P(0,027) < \alpha(0,05)$	Да	H_1
O5	0,6	Положителна, силна	$P(0,142) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
O6	0,9	Положителна, много силна	$P(0,019) < \alpha(0,05)$	Да	H_1
O7	0,7	Положителна, силна	$P(0,094) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
O8	0,72	Положителна, силна	$P(0,086) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
O9	0,87	Положителна, много силна	$P(0,027) < \alpha(0,05)$	Да	H_1
O10	0,82	Положителна, много силна	$P(0,044) < \alpha(0,05)$	Да	H_1

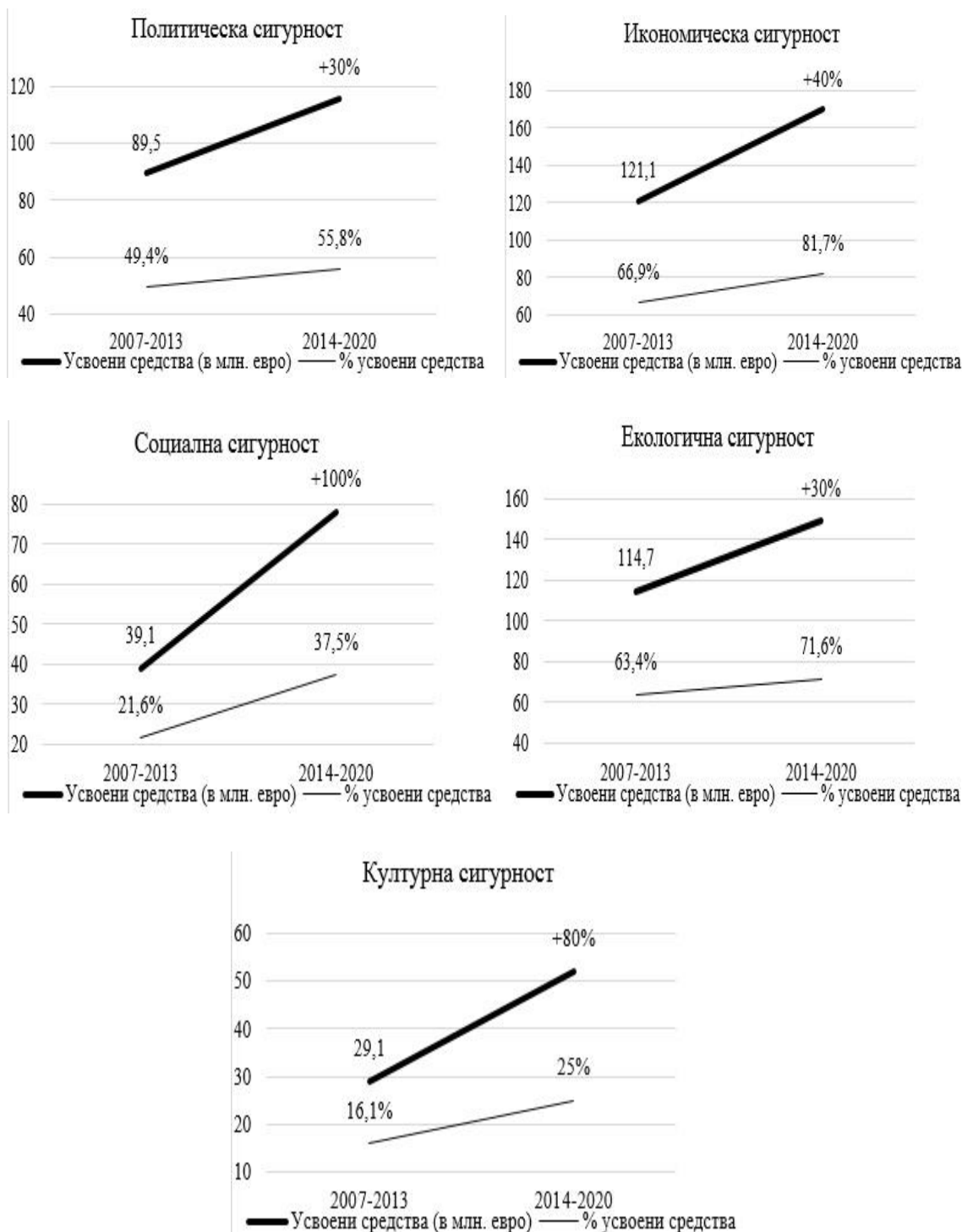
Заплати (T)					
T1	0,4	Положителна, умерена	$P(0,252) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
T2	0,87	Положителна, много силна	$P(0,027) < \alpha(0,05)$	Да	H_1
T3	0,6	Положителна, силна	$P(0,142) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
T4	0,67	Положителна, силна	$P(0,109) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
T5	0,2	Положителна, слаба	$P(0,37) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
T6	-0,36	Отрицателна, слаба	$P(0,276) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
T7	-0,56	Отрицателна, умерена	$P(0,161) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
T8	0,6	Положителна, силна	$P(0,142) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
T9	0,3	Положителна, слаба	$P(0,312) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
T10	0	Няма корелационна връзка	$P(0,5) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
T11	-0,4	Отрицателна, умерена	$P(0,252) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
T12	0,3	Положителна, слаба	$P(0,312) > \alpha(0,05)$	Не	H_0
T13	-0,6	Отрицателна, силна	$P(0,142) > \alpha(0,05)$	Не	H_0

Приложение 23. Промени в основните стратегически елементи на правната рамка на средиземноморското ТГС

	ENPI-CBCMED 2007-2013 г.	ENI-CBCMED 2014-2020 г.
Принципи	Партньорство, общо ползи, устойчиво развитие, равенство на възможностите, съсобственост, териториално измерение на процесите на развитие, интеграция, съфинансиране, засилване на конкурентоспособността.	Добавени са като важни и принципите за прозрачност, равнопоставеност при разглеждане и обработване на проектните предложения, недискриминация, обективност, лоялна конкуренция.
Главна цел/ Всеобхватни и тематични цели	Насърчаване на процеса на устойчиво и хармонично развитие (1), преодоляване на общите предизвикателства (2) и засилване на заложения в трансграничния регион потенциал (3).	<p>Насърчаване на честно, равноправно и устойчиво икономическо, социално и териториално развитие (1), което да ускори трансграничната интеграция (2) и да повиши стойността на ползите за участващите страни (3).</p> <p>Всеобхватна цел А. Насърчаване на икономическото и социалното развитие</p> <p>Тематична цел А.1. Развитие на бизнеса и малките и средни предприятия</p> <p>Тематична цел А.2. Подкрепа за образованието, научните изследвания, технологичното развитие и иновациите</p> <p>Тематична цел А.3. Насърчаване на социалното включване и борбата с бедността</p> <p>Всеобхватна цел В. Справяне с общите екологични предизвикателства</p> <p>Тематична цел В.4. Защита на околната среда, приспособяване към климатичните промени и тяхното смекчаване</p>
Приоритети	<p>1. Повишаване на социално-икономическото развитие и укрепването на териториите.</p> <p>2. Повишаване на устойчивостта на околната среда.</p> <p>3. Повишаване на по-добрите условия и ред за гарантиране на мобилността на хора, стоки и капитал.</p> <p>4. Повишаване на културния диалог и местното управление.</p>	<p>А.1.1. Подпомагане на създаването и впоследствие на установяването на иновативни предприятия, със специален фокус върху млади предприемачи и жени-предприемачи, както и (където е приложимо) съдействие при защитата на техните права по отношение на интелектуалната и търговска собственост.</p> <p>А.1.2. Укрепване и подпомагане на евро-средиземноморските мрежи, клъстери, консорциуми и „стойностни вериги“ в традиционни сектори (селскостопански храни, туризъм, текстил/облекло и т.н.) и в нетрадиционни (иновативни идеи за решения на проблемите в градското развитие, екологично жилищно строителство, устойчивост на водопречиствателните и други видове пречиствателни технологии, възобновяема енергия, креативни индустрии и т.н.).</p> <p>А.1.3. Насърчаване на устойчиви инициативи и действия в сферата на туризма, целящи разнообразяване посредством нови сегменти и ниши.</p> <p>А.2.1. Подпомагане на технологичния трансфер и комерсализацията на изследователските резултати, както и засилване на връзките между актьори от изследователския, индустриалния и частния сектор.</p> <p>А.2.2. Подпомагане на МСП в достъпа им до изследвания и иновации, в т. ч. чрез създаване на клъстери.</p> <p>А.3.1. Снабдяване на младите хора, особено на безработните, без образование и обучение, с умения, търсени на пазара на труда.</p> <p>А.3.2. Подпомагане на икономическите актьори в социален и солидарен контекст, както и по отношение на подобряване на капацитета и сътрудничеството им с публичните администрации в областта на предоставянето на услуги.</p> <p>В.4.1. Подпомагане на устойчиви инициативи, целящи намирането на иновативни и технологични решения за повишаване на водната ефективност и за насърчаване на употребата на нетрадиционни способности за водоснабдяване.</p>

		<p>В.4.2. Намаляване на нивото на произвеждане на отпадъци, насърчаване на оптималната експлоатация на техните органични съставки и насърчаване на разделното събиране.</p> <p>В.4.3. Подпомагане на ефективното (по отношение на разходи/резултати) и иновативно енергийно реконструиране, в съответствие с видовете сгради (с фокус върху публичните сгради) и климатичните зони.</p> <p>В.4.4. Въвеждане на подхода „екосистема, базирана на управление“ (прилаган при управление за създаване на интегрирана крайбрежна зона) в процеса на планиране на местното развитие чрез подобряване на междутериториалната координация между различните заинтересовани страни.</p>
Мерки	<p>1.1. Подкрепа за иновациите и научните изследвания в процеса на местното развитие.</p> <p>1.2. Подкрепа за икономическите клъстери в създаването на синергия между потенциалните участници.</p> <p>1.3. Укрепване на националните стратегии за териториално планиране чрез интегриране на различните нива, както и допринасяне за балансирано и устойчиво социално-икономическо развитие.</p> <hr/> <p>2.1. Превенция срещу рисковите фактори за околната среда и намаляване на влиянието им, както и укрепване на съвместното природно наследство.</p> <p>2.2. Повишаване на употребата на възобновяеми енергии и подобряване на енергийната ефективност, което да допринася както за справяне с климатичните промени, така и с ред други предизвикателства.</p> <hr/> <p>3.1. Подпомагане на мобилността на хора като средство за културно, социално и икономическо обогатяване.</p> <p>3.2. Подобряване на условията и реда за разпространяването на стоки и капитали.</p> <hr/> <p>4.1. Подпомагане на мобилността, обмена, обучението и професионалното развитие на младите хора.</p> <p>4.2. Подпомагане на артистичната креативност във всичките ѝ проявления с цел насърчаване на диалога между общностите.</p> <p>4.3. Подобряване на процесите на управление на местно ниво.</p>	
Видове проекти	Стандартни и стратегически	Стандартни, стратегически и с ефект на капитализация

Приложение 24. Тенденции на капацитета за финансова ангажираност (усвояване на средства по аспекти на „широката сигурност“)

Източник: Данните за програмния период 2007-2013 г. са взети от КЕЕР [Официален сайт], <http://www.keep.eu/keep/statistics> (посетен на 10.10.2017).
Процентният дял се изчислява по формула (7-1).

Приложение 25. Резултати от оценяването на степента на правдоподобност на сценарии 1 и 2

Сценарий	Брой оценители	Средни оценки от петте компонента	Обща средна оценка	Суров бал
„Крачка назад“	36	1,2; 1,4; 1,6; 1,4; 1,4; 1,4; 1,4; 1,4; 1,4; 1,4; 1,4; 1,4; 1,4; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,4; 1,4; 1,4; 1,4; 1,6; 1,4; 1,4	1,49	53,8
„Златна среда“	36	1,8; 1,8; 1,8; 1,8; 1,8; 2,4; 2,4; 2,4; 2,4; 2,4; 2,4; 2,4; 2,4; 2,4; 2,4; 2,4; 2,4; 1,8; 2,4; 2,4; 2,4; 2,4; 2,4; 2,4; 3; 3; 3; 3; 3; 2,4; 2,4; 2,4; 2,4; 3; 3; 3	2,43	87,3

Приложение 26. Резултати от оценяването на степента на реалистичност на сценарии 1 и 2

Сценарий	Брой оценители	Средни оценки от петте компонента	Обща средна оценка	Суров бал
„Крачка назад“	36	1,4; 1,4; 1,8; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,8; 1,8; 1,8; 1,8; 1,8; 1,8; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,6; 1,4; 1,4; 1,4; 1,4; 1,6; 1,4; 1,4	1,59	57,4
„Златна среда“	36	1,8; 1,8; 1,8; 1,8; 1,8; 1,8; 1,8; 1,8; 1,8; 1,8; 1,8; 1,8; 2,2; 2,2; 2,2; 2,2; 2,2; 2,2; 2,2; 2,2; 2,2; 2,2; 2,2; 2,2; 2,2; 2,2; 2,2; 2,2; 3; 3; 3; 3; 3; 3; 3; 3	2,24	80,8

СПИСЪК С ИЗПОЛЗВАНАТА ЛИТЕРАТУРА

I. Нормативни, стратегически и програмни документи

1. *Barcelona declaration adopted at the Euro-Mediterranean Conference*. 27-28.11.1995, http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/euromed/docs/bd_en.pdf , (посетен на 05.12.2016)
2. *Commission of the European Communities*. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Brussels: COM (2003) 104 Final, 11.03.2003, http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf , (посетен на 30.10.2016)
3. *Committee of the Regions*. Opinion of the Committee of the Regions on ‘Strategies for promoting cross-border and interregional cooperation in an enlarged EU — a basic document setting out guidelines for the future’ (2002/C 192/09). Official Journal of the European Communities, 12.8.2002
4. *Declaration by the 17th European Council on the Euro-Arab Dialogue*, Lebanon, Afghanistan, and the situation in the Middle East. Venice, June 12/13, 1980, or the “Venice Declaration”
5. *DRN-ADE-PARTICIP-DIE-ODI-EIAS-ICE*. Evaluation of the Council Regulation №2698/2000 (MEDA II) and its implementation, Final Report Volume III: Annexes, June 2009
6. *European Commission*. Cross border cooperation within the European Neighbourhood Instrument (ENI). Mediterranean Sea Basin Programme 2014-2020, Final version, 17 December 2015, http://www.enpicbmed.eu/sites/default/files/jop_eni_cbc_med_2014-2020_adopied_modified_financial_tables_19.12.2015.pdf (посетен на 15.01.2018)
7. *European Commission*. ENPI/CBC-Mediterranean Sea Basin Programme 2007-2013. Final version, Decision n.C (2008) 4242 of August 14th 2008, http://www.enpicbmed.eu/documenti/29_38_20090108120940.pdf , (посетен на 01.12. 2017)
8. *European Commission*. European Neighbourhood and Partnership Instrument 2007-2013. Overview of activities and results. Development and Cooperation - EuropeAid, https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/overview_of_enpi_results_2007-2013_en_0.pdf , (посетен на 10.01.2017)
9. *European Commission* (EuropeAid), Programming document for EU support to ENI Cross-Border Cooperation (2014-2020). Programming of the European Neighbourhood Instrument (ENI) - 2014-2020, https://eeas.europa.eu/enp/pdf/financing-the-enp/cbc_2014-2020_programming_document_en.pdf , (посетен на 10.11.2016)
10. *European Commission and High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy*. Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Review of the European Neighbourhood Policy. Brussels, JOIN (2015) 50 final, http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/documents/2015/151118_joint-communication_review-of-the-enp_en.pdf , (посетен на 18.11.2016)
11. *Joint Communication by the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy and the European Commission*. A New Response to a Changing Neighbourhood. A review of European Neighbourhood Policy, Brussels, 25 May 2011,

https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_9_komsuluk_politikolari/A_review_of_European_Neighbourhood_Policy.pdf , (посетен на 10.11.2016)

12. *Tacis programme (2000-2006)*. Council Regulation (EC, Euratom) No 99/2000 of 29 December 1999, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Ar17003> , (посетен на 10.11.2016)

II. Научни издания: книги, монографии, статии, доклади

1. *АЕГР*, Практическо ръководство за трансгранично сътрудничество [Електронна книга]. Трето издание, 2000, http://www.aebr.eu/files/publications/lace_guide.bg.pdf , (посетен на 01.12.2016)
2. *ARLEM*. Доклад на Евро-средиземноморската асамблея на местните и регионалните власти (ARLEM) за териториалното измерение на Съюза за Средиземноморието – препоръки за бъдещето. Втора пленарна сесия Агадир, 29 януари 2011, <https://cor.europa.eu/en/activities/arlem/Documents/248a9608-0774-43cb-8b97-35ab222bec24.pdf> , (посетен на 10.01.2017)
3. *Божанов, Емил и Иван Вучков*. Статистически методи за моделиране и оптимизиране на многофакторни обекти. С. „Техника“, 1973
4. *Василева, Лиляна; Параскева Димитрова и др.* Регионално развитие и интеграционни процеси по зони и райони. Трансгранично сътрудничество. Тракия-М, С., 2005
5. *Георгиев, Венелин*. Стратегическа карта и балансирана система от показатели за ефективност – приложение при оценяване на дейността на структурите в БАН [Електронна статия]. Институт по информационни и комуникационни технологии – БАН, секция Информационни технологии в сигурността, С., януари 2013, <http://dx.doi.org/10.11610/it4sec.0107> , (посетен на 29.03.2017)
6. *Георгиев, Венелин*. Оценка на риска за изпълнение на отбранителните програми на Министерството на отбраната и Българската армия за периода 2006-2011 г. Военен журнал, 112 (6). 2005, ISSN 0861-7392, <http://eprints.nbu.bg/2937/> , (посетен на 24.08.2017)
7. *Георгиев, Христо*. Политика на сигурност на Република България в началото на ХХІ век. С., НБУ, 2011
8. *Гилова, В. и Р. Дамянова*. Статистически методи в спорта. Учебно помагало, 8-мо издание, НСА-ИПБ, С. 2012
9. *Гюров, Румен*. Сигурност и анализ: преосмисляне [Електронна статия]. С., Studia Analytica, 2014, Academia, http://www.academia.edu/6925852/Гюров_Румен._Сигурност_и_анализ_преосмисляне._София_Studia_Analytica_12.01.2014_г , (посетен на 13.09.2016)
10. *Гълъбинова, Юлияна*. Европейските региони – формално следване на номенклатурата или използване на възможностите за сближаване. С. НБУ, 2015
11. *Йончев, Димитър*. В търсене на сигурността. Сигурността в концепцията на присъствието. С., Изток-Запад, 2014
12. *Йончев, Димитър*. Равнища на сигурност, С., НБУ, 2008
13. *Кръстев, Драгомир*. Политика на ЕС в областта на сигурността. С., Военно издателство, 2010

14. Монеv, В. Метрики за информационна сигурност в предприятията: Класификация, примери, особености [Електронна статия], IT4sec Reports 111, Институт по информационни и комуникационни технологии, София, март 2014, стр. 14, <http://dx.doi.org/10.11610/it4sec.0111> , (посетен на 28.08.2017)
15. Проданов, Васил. Вътрешната сигурност и националната държава. С., Военен журнал, No. 2, 1995
16. Рачев, Валери, Георги Бахчеванов и др. Национална и международна сигурност. С., Св. Георги Победоносец, 2005
17. Рачев, В., Минчев, Зл. Методология и сценарии за отбранително планиране. Методика за разработване на сценарии за отбранително планиране [Електронен доклад]. Министерство на отбраната, Дирекция "Отбранително планиране", Военно издателство, С. 2007. стр. 11-56, <http://it4sec.org/bg/article/metodika-za-razrabotvane-na-scenarii-za-otbranelno-planirane> , (посетен на 24.08.2017)
18. Слатински, Николай. Сигурност – същност, смисъл, съдържание. С., Военно издателство, 2011
19. Стефанов, Георги. Теория на международната сигурност. С., Сиела, 2008
20. Allen, Mary J. and Wendy M. Yen. Introduction to Measurement Theory [Електронна книга]. Waveland Press, Prospect Heights, IL, 1979, p. 2, https://books.google.bg/books?id=MNUyY_csc6cC&printsec=frontcover&dq=Introduction+to+Measurement+Theory&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwixkMrLnZLZA hVBjy wKHcmzB-EQ6AEIJzAA#v=onepage&q=Introduction%20to%20Measurement%20Theory&f=false , (посетен на 13.03.2017)
21. Antony, Patrick et al. Systems Engineering Measurement Primer. International Council on Systems Engineering, 1998
22. Arribas, Gracia Vara. Methodology for integrating the cross-border dimension into the CoR's consultative work [Електронна статия]. European Institute of Public Administration, Barcelona, Studia Analytica, 2011, Academia, http://www.academia.edu/8853895/Methodology_for_integrating_the_cross-border_dimension_into_the_CoRs_consultative_work , (посетен на 05.11.2016)
23. Association of Young Economists of Georgia (AYEG). Cross-border cooperation. Practical Guide [Електронна книга]. 2010, <http://www.economists.ge/en/activities/publications?year=2010> , (посетен на 30.11.2016)
24. Berman Evan, Xiaohu Wang. Essential Statistics for Public Managers and Policy Analysts [Електронна книга]. (4), CQ Press, 2017, ISBN 1506364322, <https://books.google.bg/books?id=IVW0DAAAQBAJ&pg=PA334&lpg=PA334&dq=critical+values+cronbach+alpha+-1,58&source=bl&ots=iRXhtlSkGa&sig=hxyE9p63gMOY8TcAHXva71vnNqs&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwj2jc2bxbXSAhWsApoKHdpXChYQ6AEIHTAB#v=onepage&q=critical%20values%20cronbach%20alpha%20-1%2C58&f=false> , (посетен на 10.04.2017)
25. Bindi, Federica (Ed.) et al. European Union Foreign Policy: A Historical Overview // The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe's role in the World [Електронна книга]. Booking Institution Press, Washington D.C., 2010, http://hist.asu.ru/aes/FPEU_0815701403.pdf , (посетен на 10.10.2016)
26. Briggs, S. R., & Cheek, J. M. The role of factor analysis in the evaluation of personality scales. Journal of Personality, 54, 1986

27. *Buzan, Barry, Ole Waever, J. de Wilde. Security: A New Framework for Analysis* [Електронна статия]. USA, Colorado, Lynne Reinner Publishers, 1998, <https://books.google.bg/books?id=j4BGr-Elsp8C&printsec=frontcover&dq=Security:+A+New+Framework+for+Analysis&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwiwm8q8hpLZAhWFECwKHW4SC7EQ6AEIJzAA#v=onepage&q=Security%3A%20A%20New%20Framework%20for%20Analysis&f=false> , (посетен на 11.09.2016)
28. *Cropley, David H. Towards Formulating a Semiotic Theory of Measurement Information – Part 1: Fundamental Concepts and Measurement Theory* [Електронна статия]. Vol. 24, 1998, https://www.researchgate.net/publication/222502925_Towards_formulating_a_semiotic_theory_of_measurement_information_-_Part_1 , (посетен на 13.03.2017)
29. *Directorate General for Development and Cooperation – EuropeAid (European Commission). Evaluation of the European Union’s Support to two European Neighbourhood Policy Regions (East and South). Final report, Volume 1, June 2013,* <http://ec.europa.eu/smart-regulation/evaluation/search/download.do?documentId=9082753> , (посетен на 10.01.2017)
30. *Dockery, John T. Why Not Fuzzy Measures of Effectiveness?, 11th ICCRTS Coalition Command and Control in the Networked Era, Cambridge, 3-4 May 1986*
31. *Dougherty, James E. and Robert L. Pfaltzgraff Jr. Contending Theories of International Relations. A Comprehensive Survey, Fifth Edition, Longman, 2001*
32. *Drucker, Peter F. Management: Task, Responsibilities, Practices* [Електронна книга]. Harper Collins, 2009, ISBN 0061800430, <https://books.google.bg/books?id=A4hx-FNzpg4C&printsec=frontcover&dq=Management:+Task,+Responsibilities,+Practices&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwi1u9DZmJLZAhVBjiwKHeDZDZoQ6AEIMjAB#v=onepage&q=Management%3A%20Task%2C%20Responsibilities%2C%20Practices&f=false> , (посетен на 20.02.2017)
33. *Feuchter, Christopher A. Air Force Analyst's Handbook: On Understanding the Nature of Analysis. Office of Aerospace Studies, Kirtland Air Force Base, NM, January 2000*
34. *Finkelstein, Ludwik and M. S. Leaning. A Review of the Fundamental Concepts of Measurement. Vol. 2, No. 1, Jan-Mar 1984*
35. *Fraser, Malcolm. Quality in higher education: an international perspective. What is Quality in Higher Education? (Ed. Green, D.), Buckingham, Open University Press and Society for Research into Higher Education, 1994*
36. *Gaiser, L. & Hribar, D. Euro-Mediterranean Region: Resurged Geopolitical Importance. Int J Euro-Mediter Stud (2012) 5: 57. https://doi.org/10.1007/s40321-012-0002-8* , (посетен на 10.01.2017)
37. *Garcia, Mery Lynn. e-Study Guide for: Design and Evaluation of Physical Protection Systems* [Електронна книга]. 2nd edition, Cram101 Textbook Reviews, 2012, Google Books, https://books.google.bg/books?id=LSb2ATR3sfQC&printsec=frontcover&hl=bg&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, (посетен на 11.09.2016)
38. *Gartner, Scott Sigmond. Strategic Assessment in War. Yale University Press, New Haven, 1997*
39. *Geisler, Eliezer. The Metrics of Science and Technology* [Електронна книга], Quorum Books, Westport, CT, 2000, <https://books.google.bg/books?id=UD6t9TxQZbIC&printsec=frontcover&dq=The+Met>

[rics+of+Science+and+Technology&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwiasuPynpLZAhVCF_CwKHZmkBwkQ6AEIJzAA#v=onepage&q=The%20Metrics%20of%20Science%20and%20Technology&f=false](https://www.researchgate.net/publication/315111111_rics+of+Science+and+Technology&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwiasuPynpLZAhVCF_CwKHZmkBwkQ6AEIJzAA#v=onepage&q=The%20Metrics%20of%20Science%20and%20Technology&f=false) , (посетен на 20.03.2017)

40. *Gerfert, Sonya*. Cross-Border Cooperation: Transforming Borders – Overcoming Obstacles: [Магистърска теза], University of Twente, 18.08.2009, http://essay.utwente.nl/60149/1/BSc_S_Gertfert.pdf , (посетен на 20.11.2016)
41. *Kekic, Laza*. The Economist Intelligence Unit's index of democracy, 2007, http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf (посетен на 10.02.2017)
42. *Kaplan, Robert S. and David P. Norton*. The Balanced Scorecard: Measures That Drive Performance Harvard Business Review [Електронна статия]. July 2005, <http://www.bain.com/publications/articles/management-tools-balanced-scorecard.aspx>, (посетен на 29.03.2017)
43. *Kaplan, Robert S. and David P. Norton*. Strategy Maps: Converting Intangible Assets into Tangible Outcomes [Електронна статия]. Harvard Business School Press, Boston, 2004, <http://www.imanet.org/docs/default-source/sf/0304kaplan-pdf.pdf?sfvrsn=0> , (посетен на 29.03.2017)
44. *Kondalkar, V. G*. Organization Effectiveness and Change Management [Електронна книга]. PHI Learning Pvt. Ltd., 2013, <https://books.google.bg/books?id=xOmwrhQSN1oC&printsec=frontcover&hl=bg> , (посетен на 22.02.2017)
45. *Lippmann, Walter*. U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic [Електронна книга], Boston, 1943, https://books.google.bg/books?id=JOKhAAAAMAAJ&dq=U.S.%20Foreign%20Policy%20Shield%20of%20the%20Republic&hl=bg&source=gbs_book_other_versions, (посетен на 13.09.2016)
46. *Marchetti, Andreas*. Change and Opportunities in the Emerging Mediterranean. The EU's Relations with its Mediterranean Neighbours in a Regional Perspective [Електронна книга]. Mediterranean Academy of Diplomatic Studies, University of Malta, January 2012, https://www.um.edu.mt/medac/publications/book_publications/change_and_opportunities_in_the_emerging_mediterranean , (посетен на 05.12.2016)
47. *Meyer, Marshall W*. Rethinking Performance Measurement: Beyond the Balanced Scorecard [Електронна книга]. Cambridge University Press, Cambridge, 2002, https://books.google.bg/books?id=AXkRaoyDyxQC&printsec=frontcover&dq=Rethinking+Performance+Measurement:+Beyond+the+Balanced+Scorecard&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwjf6Pa_npLZAhWuhaYKHdeWC5cQ6AEIJzAA#v=onepage&q=Rethinking%20Performance%20Measurement%20Beyond%20the%20Balanced%20Scorecard&f=false , (посетен на 20.03.2017)
48. *Olivier, Jos G.J. et al*. Trends in global CO2 emissions: 2016 Report [Електронен доклад] PBL Netherlands Environmental Assessment Agency, European Commission, Joint Research Centre (EC-JRC), The Hague, 2016, PBL publication number: 2315, pp 55,57 http://edgar.jrc.ec.europa.eu/news_docs/jrc-2016-trends-in-global-co2-emissions-2016-report-103425.pdf , (посетен на 15.04.2017)
49. *Pfanzagl, Johann*. Theory of Measurement [Електронна книга]. Physica-Verlag, Wurzburg, 1971, <https://books.google.bg/books?id=lfHwCAAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Theory+of+Measurement+Pfanagl&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwj9uCcZLZAhUDiSwKH>

[bhyBp4Q6AEIJzAA#v=onepage&q=Theory%20of%20Measurement%20Panzagl&f=false](https://books.google.bg/books?id=m2HafeKwjh8C&printsec=frontcover&vq=On+Effectiveness+pozzo&hl=bg), (посетен на 13.03.2017)

50. Pozzo, Riccardo. On Effectiveness, On the History of the Concept of Effectiveness [Електронна книга]. (Ed. Giorgio Ausenda) Center for Interdisciplinary Research on Social Stress, Boydell Press, 2003,
<https://books.google.bg/books?id=m2HafeKwjh8C&printsec=frontcover&vq=On+Effectiveness+pozzo&hl=bg> , (посетен на 22.02.2017)
51. Charles Zaiontz. Real Statistics Using Excel. Intraclass Correlation [Електронна статия]. <http://www.real-statistics.com/reliability/intraclass-correlation/> , (посетен на 10.04.2017)
52. RICQ, Charles. Handbook of transfrontier co-operation [Електронна книга]. Council of Europe, 2006,
<https://dlg.gov.mt/en/DLG/Legislation/Documents/Legislation/The%20Hb%20of%20transfrontier%20co-operation.pdf> , (посетен на 30.11.2016)
53. Ritchey, Tom. Outline for a Morphology of Modelling Methods. Contribution to a General Theory of Modelling [Електронна статия]. Acta Morphologica Generalis AMG Vol.1 No.1. 2012. © Swedish Morphological Society ISSN 2001-2241.
<http://www.amg.swemorph.com/pdf/amg-1-1-2012.pdf> (посетен на 15.06.2017)
54. Russett, Bruce. Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World [Електронна книга]. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1993,
https://books.google.bg/books?id=Wo4_nwxO9AC&pg=PR3&dq=Grasping+the+Democratic+Peace:+Principles+for+a+Post-Cold+War+World&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwjV_YDCi5LZAkWkiaYKHSMBBIoQ6AEIJzAA#v=onepage&q=Grasping%20the%20Democratic%20Peace%3A%20Principles%20for%20a%20Post-Cold%20War%20World&f=false , (посетен на 15.09.2016)
55. Ridley Clarence, E. and Herbert A. Simon. Measuring Municipal Activities. International City Managers Association: Chicago, 1938; Washington, 1943
56. Smith, Michael E. Europe's Foreign and Security Policy: The Institutionalization of Cooperation. Cambridge University Press, 2004,
https://books.google.bg/books?id=iMNg5PEKyJoC&printsec=frontcover&dq=Europe%27s+Foreign+and+Security+Policy:+The+Institutionalization+of+Cooperation&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwifvbSAIJLZAkWVSwKHVY0D_sQ6AEIJzAA#v=onepage&q=Europe's%20Foreign%20and%20Security%20Policy%3A%20The%20Institutionalization%20of%20Cooperation&f=false , (посетен на 01.12.2016)
57. Smith, Neill and Thea Clark. An Exploration of C2 Effectiveness: A Holistic Approach [Електронна статия]. Command and Control Research and Technology Symposium, San Diego, 15-17 June 2004,
http://www.dodccrp.org/events/11th_ICCRTS/html/papers/054.pdf , (посетен на 22.03.2017)
58. Spearman's correlation [Електронна статия],
<http://www.statstutor.ac.uk/resources/uploaded/spearmans.pdf> , (посетен на 25.04.2017)
59. Sproles, Noel. Establishing Measures of Effectiveness for Command and Control: A Systems Engineering Perspective [Електронна статия], DSTO-GD-0278, 2001,
https://www.google.bg/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwis9pnckZbLahWFZCwKHUEKBWoQFgg0MAI&url=http%3A%2F%2Fwww.dtic.mil%2Fcgi-bin%2FGetTRDoc%3FAD%3DADA392037&usg=AFQjCNFWF2K_C-

SmpbWNRXU17LiO9TEUkg&sig2=wYbKztmr31nj-2B19jKJTg , (посетен на 20.03.2017)

60. *The Economist Intelligence Unit*. Democracy Index 2016, Democracy in an age of anxiety, 2017, http://pages.eiu.com/rs/783-XMC-194/images/Democracy_Index_2016.pdf , (посетен на 10.02.2017)
61. *van der Heijden, K.* Scenarios – The Art of Strategic Conversation [Електронна книга], 2nd Ed., John Wiley & Sons: Chichester, 2005, https://books.google.bg/books?id=9ML53hL8NW0C&printsec=frontcover&dq=Scenarios+-+The+Art+of+Strategic+Conversation&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwjll_7Fm5LZAhXGBSwKHd0MBZkQ6AEIJzAA#v=onepage&q=Scenarios%20%E2%80%93%20The%20Art%20of%20Strategic%20Conversation&f=false , (посетен на 12.03.2017)
62. *Walt, Stephen*. The Renaissance of Security Studies [Електронна статия]. International Studies Quarterly, Vol. 35, No. 2, International Studies Association, Jun. 1991, <http://www.jstor.org/stable/2600471?origin=JSTOR-pdf> , (посетен на 11.09.2016)
63. *Wesselink, Edzard and Ron Boschma*. Overview of the European Neighbourhood Policy: Its History, Structure, and Implemented Policy Measures [Електронна книга]. WP1/04 search working paper, Utrecht University, January 2012, <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/279180> , (посетен на 10.01.2017)
64. *Wolfers, Arnold*. National Security as an Ambiguous Symbol [Електронна статия]. Political Science Quarterly, Yale University, 1952, Vol. 67, No. 4, December, 1952, <http://links.jstor.org/sici?sici=0032-3195%28195212%2967%3A4%3C481%3A%22SAAAS%3E2.0.CO%3B2-R>, (посетен на 13.09.2016)

III. Електронни страници на официални институции, организации и трансгранични проекти

1. *Комитет на регионите* [Официален сайт]. <http://www.cor.europa.eu/pages/PresentationTemplate.aspx?id=1ecf7abe-35e4-4c9e-a9ee-5bd5aa83a173>, (посетен на 05.11.2016)
2. *УНСС* [Онлайн лекционен материал]: www.e-dnrs.org/wp-content/.../BONUS_Metod-Scenario-Magistri.docx , (посетен на 12.05.2017)
3. *Ca.Bu.Re.Ra.* [Официален сайт]. <http://www.caburera.org> , (посетен на 11.01.2018)
4. *ECOPLANTMED* [Официален сайт]. <http://www.ecoplantmed.eu> (посетен на 03.01.2018)
5. *ENPI-CBCMED*. [Официален сайт], <http://www.enpicbmed.eu/> (посетен на 06.01.2018)
6. *Environmental Performance Index* [Официален сайт], <http://epi.yale.edu/downloads> (посетен на 29.01.2017)
7. *EU Neighbourhood Info Centre* [Официален сайт]. http://www.enpi-info.eu/main.php?id=344&id_type=2 , (посетен на 30.10.2016)
8. *European Commission* [Официален сайт]. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-566_en.htm?locale=en , (посетен на 15.04.2017)
9. *EUROSTAT* [Официален сайт], <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (посетен на 15.01.2017)

10. *GOALS Project* [Официален сайт]. <http://www.goals-enpicbmed.com/index.php?lang=en> , (посетен на 09.01.2018)
11. *Harper, Douglas*. Etymology Online. Online Etymology Dictionary [Официален сайт]. 2011, http://www.etymonline.com/index.php?term=effective&allowed_in_frame=0 , (посетен на 10.02.2017)
12. *Harvey, Lee*. Analytic Quality Glossary, Quality Research International [Официален сайт]. 2004, <http://www.qualityresearchinternational.com/glossary/effectiveness.htm> , (посетен на 20.02.2017)
13. *INTERACT* [Официален сайт]. http://www.interact-eu.net/etc_2014/european_territorial_cooperation/486/14849 , (посетен на 05.11.2016)
14. *Knoema Statistical Datas* [Официален сайт], <https://knoema.com/atlas/topics/Economy> (посетен на 15.01.2017)
15. *Knowledge and Expertise in European Programmes*//Statistic [Официален сайт]. <http://www.keep.eu/keep/statistics> (посетен на 20.01.2018)
16. *Links (International Centre for research on social networks in business)* [Официален сайт]//BA762, Research Methods//Handout//Cronbach's Alpha. <http://www.analytictech.com/ba762/handouts/alpha.htm> (посетен на 10.04.2017)
17. *Live your tour* [Официален сайт]. <http://www.liveyourtour.net/en/news.html> (посетен на 18.01.2018)
18. *MindTools* [Официален сайт]. https://www.mindtools.com/pages/article/newSTR_89.htm, (посетен на 15.08.2017)
19. *NATO* [Официален сайт]. <http://www.nato.int>, (посетен на 15.09.2016)
20. *O'Reilly* [Официален сайт]// Table for Cumulative Standard Normal Distribution. <https://www.safaribooksonline.com/library/view/reliability-engineering/9781118841792/bapp03.xhtml> (посетен на 15.04.2017)
21. *The Global Economy* [Официален сайт], <http://www.theglobaleconomy.com> (посетен на 15.01.2017)
22. *The Global Innovation Index* [Официален сайт], <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>, (посетен на 29.01.2017)
23. *The World Economy* [Официален сайт], <http://www.ereport.ru/en/stat.php?razdel=country&count=syria&table=ueecia> (посетен на 15.01.2017)
24. *Trading Economics* [Официален сайт], <http://www.tradingeconomics.com/indicators> , (посетен на 15.01.2017)
25. *UNESCO* [Официален сайт], <http://uis.unesco.org> (посетен на 26.01.2017 г.)
26. *Union for the Mediterranean* [Официален сайт]. <http://ufmsecretariat.org/history/> , (посетен на 10.01.2017)
27. *Water-DROP* [Официален сайт]. <http://water-drop.enea.it> (посетен на 15.01.2018)
28. *WebFinance, Inc. Business Dictionary* [Официален сайт]. <http://www.businessdictionary.com/definition/effectiveness.html> , (посетен на 20.03.2017)
29. *Wojtczak, Andrzej*. Glossary of Medical Education Terms [Официален сайт]. 2002, <http://www.iime.org/glossary.htm> , (посетен на 22.02.2017)

30. *WorldOMeter* [Официален сайт], <http://www.worldometers.info> (посетен на 15.01.2017)
31. *World Travel&Tourism Council* [Официален сайт],
<https://www.wttc.org/research/economic-research/economic-impact-analysis/country-reports#undefined> (посетен на 30.01.2017)